

ราชา ปน อตฺตโน ปากฏตฺตา
“อิมินาปิ ปุกฺกุเสน ฌาโต”ติ กามินุทํ
ปุจฺฉิ. โสปิ อุกฺคหิตนียาเมเนว คาทมาห

ก็พระราชตรัสถามกามินทะ ด้วย
เข้าพระทัยว่า “แม้ปุกกุสะนี้ก็รู้แล้ว”
เพราะเนื้อความปัญหาปรากฏแต่พระองค์,
ฝ่ายกามินทะก็กล่าวคาถา โดยทำนอง
ที่เรียนมาว่า

“อาเวลฺลิตสิงฺคิโก หิ เมณฺโฑ
น หิ สุนฺทสฺส วิสาณกานิ อตฺถิ
ติณฺณากุโข มํสโมชโน จ
อถ เมณฺฑสฺส สุนเนน สขุยมสฺสา”ติ.

“ก็แพะมีเข้านโค้งแล้ว แต่เขา
ทั้งหลายของสุนัขไม่มี แพะกินหญ้า
สุนัขกินเนื้อ ครั่งนี้มีมิตรธรรมแห่ง
แพะนั้นกับสุนัขจึงมีต่อกัน”.

ตสฺสาปิ อตฺถิ อปากโฏเยว.

เนื้อความไม่ปรากฏแก่กามินทะเหมือนกัน.

ราชา “อิมินาปิ กามินุเทน
ฌาโต”ติ เทวินุทํ ปุจฺฉิ. โสปิ
อุคฺคหิตนียาเมเนว คาทมาห

พระราชตรัสถามเทวินทะ ด้วย
เข้าพระทัยว่า “แม้กามินทะนี้ก็รู้แล้ว”
ดังนี้. ฝ่ายเทวินทะจึงกล่าวคาถา โดย
ทำนองที่เรียนมาว่า

“ติณฺณมาสิ ปลาสมาสิ เมณฺโฑ
น จ สุณฺเณ ตินฺณมาสิ โน ปลาสํ
คณฺเหยฺย สุนฺโข สลํ พิฬารํ
อถ เมณฺฑสฺส สุนเนน สขุยมสฺสา”ติ.

“แพะกินหญ้ากินใบไม้ แต่สุนัขไม่
กินหญ้า ไม่กินใบไม้ สุนัขจับ
กระต่ายหรือแมวกิน เมื่อเป็นเช่น
นั้น มิตรธรรมแห่งแพะนั้นกับสุนัข
จึงมีต่อกัน”.

ตตฺถ ตินฺณมาสิ ปลาสมาสิติ
ติณฺชาทโก เจว ปณฺณชาทโก จ.
โน ปลาสนฺติ ปณฺณมฺปิ น ชาทติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กินหญ้า
กินใบไม้ ความว่า แพะเคี้ยวกินหญ้า
และเคี้ยวกินใบไม้. คำว่า โน ปลาสํ
ความว่า ไม่เคี้ยวกินแม้ใบไม้.

ตสฺสาปิ อตฺถิ อปากฺโขเยว.

อถ ราชา ปน อตฺตโน
ปากฏตฺตา “อิมินาปิ เทวินฺเทน
ณาโต”ติ ปณฺหิตํ ปุจฺฉิ “ตาท
ตฺวํปิ อิมํ ปณฺหํ ชานาสี”ติ.
“มหाराช อวีจฺจิตฺ ยาว ภวคฺคา มํ
จเปตฺวา โก อญฺโณ เอตํ ชานาตี”ติ.
“เตนहि กเถहि”ติ. “สุณฺ มหाराชา”ติ
ตสฺส กิจฺจสฺส อตฺตโน ปากฏภาวํ
ปกาสเนฺนโต อิมํ คาททวยมาห

“อฏฺฐทฺฒปาโท จตฺตปฺปทสฺส
เมณฺโฑ อฏฺฐนฺโฆ อทิสฺสมาโน
ฉาติยํ อahrti อยํ อิมสฺส
มํสํ อahrti อยํ อมุสฺส.

ปาสาทรรคโต วิเทหเสฏฺโฐ
วิตฺติหารํ อญฺโณญฺณโกชนานํ
อทฺทลํ กิร สกฺขิตํ ชนินฺโท
โกฏฺฐกสฺส ปุณฺณมุขสฺส เจตนุ”ติ.

ตตฺถ อฏฺฐทฺฒปาโทติ พุยฺยชน-
กุสลตาย เอฬิกสฺส จตฺตปฺปาทํ สนฺธาย

แม้เนื้อความก็ไม่ปรากฏแก่เทวินทะเลย.

ลำดับนั้น พระราชาจึงตรัสถาม
มโหสถบัณฑิตด้วยเข้าพระทัยว่า “แม่
เทวินทะเลนี้ก็รู้แล้ว” เพราะเนื้อความปรากฏ
แต่พระองค์ รับสั่งถามว่า “แน่พ่อ แม่เจ้า
ก็รู้ปัญหานี้หรือ”. มโหสถกราบทูลว่า
“ข้าแต่มหाराชเจ้า ตั้งแต่เอเวจฺจนรกจนถึง
ภวัคคพรหมเว้นเข้าพระองค์เสีย คนอื่น
ใครจะรู้ปัญหานี้”. พระราชาตรัสว่า “ถ้า
เช่นนั้น เจ้าจงกล่าว”. มโหสถจึงกราบทูล
ว่า “มหाराชขอพระองค์ทรงสดับ” เมื่อจะ
ประกาศความที่กิจนั้น ปรากฏแก่ตนเอง
จึงกล่าวหมวดสองแห่งคานานี้ว่า

“แพะมีเท้าถึงแปดแห่งเท้าสี่ (๔ เท้า)
มีกีบแปด สุนัขนี้แผ่กายนำเครื่อง
มุงมาเพื่อแพะนี้ แพะนี้นำเนื้อมา
เพื่อสุนัขนั้น.

ได้ยินว่า พระจอมประชากร
ผู้ประเสริฐกว่าชาววิเทหรัฐ เสด็จ
ไปประทับอยู่ ณ ปราสาท อัน
ประเสริฐ ได้ทอดพระเนตรเห็น
การแลกเปลี่ยนอาหารกินกัน แห่ง
สุนัขและแพะนี้ให้เป็นพยาน”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีเท้าถึง
แปด ท่านกล่าวหมายเอาเท้าทั้ง ๔ เท้า

อาห. เมณฺโฑติ เอฬโก. อฏฺชนโชติ
เอเกกฺขมฺมี ปาเท ทฺวินฺนํ ชฺรณํ วเสน
เอตํ วุตฺตํ.

อทิสฺสมานิติ มํสํ อหฺรณกาเล
อปฺปณฺณมานิ. จาทิยนฺติ เคหจฺจทฺนํ,
ติณฺณฺติ อตฺถโก. อยํ อิมสฺสชาติ สุนฺชเ
เอฬกฺขสฺส. วิติหารนฺติ วิติหรณํ.

อณฺโณณฺณโกชนานนฺติ อณฺณมณฺณสฺส
โกชนานํ. เมณฺโฑ หิ สุนฺชสฺส โกชนํ
อาหฺรติ, โส ตสฺส วิติหฺรติ, สุนฺชปิ
ตสฺส อาหฺรติ, อิตโรปิ วิติหฺรติ.
อทุทฺสนฺติ ตํ เตสํ อณฺณมณฺณ
โกชนานํ วิติหรณํ สกฺขิตํ อตฺตโน
ปจฺจุกฺขํ อทุทฺส.

โกภฺกุกฺกสฺสชาติ พุภฺกุกฺกธฺนสฺส สุนฺชสฺส
จ ปณฺณมฺขสฺสชาติ เมณฺฑสฺส. เอตํ
อิเมสํ มิตฺตธฺมมํ ราชฯ สยํ ปสฺสํติ

ของแพะ เพราะความเป็นผู้ฉลาดใน
พยัญชนะ. คำว่า เมณฺโฑ แปลว่า แพะ
(ต่างแต่พยัญชนะ). คำว่า แปดกับ
ความว่า คำนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยหมายเอา
กับทั้งสองในทำข้างหนึ่ง ๆ.

คำว่า ไม่ปรากฏกาย ความว่า กาย
ไม่ปรากฏในเวลานำเนื้อมา. คำว่า เครื่อง
มุง ได้แก่ เครื่องมุงบังเรือนอธิบายว่า
หญ้า. คำว่า สุนฺชนี้นำหญ้ามาเพื่อ
แพะนี้ ความว่า สุนฺชไปคาบเอาฟ่อนหญ้า
มาเพื่อแพะ. คำว่า วิติหาริ แปลว่า
การแลกเปลี่ยน.

คำว่า อาหารมาแลกกันและกัน ได้แก่
เครื่องโภชนาหารของกันและกัน. อธิบาย
ว่า แพะนำอาหารมาให้สุนัข, สุนัขก็นำมา
แลกเปลี่ยนแพะ ฝ่ายสุนัขก็นำหญ้ามาให้
แพะ, ฝ่ายแพะก็นำอาหารมาแลกเปลี่ยน
สุนัข. คำว่า ได้ทอดพระเนตรเห็น ความว่า
พระราชฯ ได้ทอดพระเนตรเห็นการนำ
อาหารแลกกันกินของสัตว์เหล่านั้นให้เป็น
พยาน คือโดยประจักษ์แก่พระองค์.

คำว่า โกภฺกุกฺกสฺส ได้แก่ และสุนัขซึ่ง
ทำการเห่าหอน. คำว่า ปณฺณมฺขสฺส
ได้แก่ ของแพะ อธิบายว่า พระราชฯ ได้

อตฺถเ.

ราชา อิตเรหิ โพธิสตุตฺติ นิสฺสาย
ภาตภาวํ อชานนฺโต "ปญฺจ ปณฺธิตา
อตฺตโน ปญฺญาพลเนว ชานีสุ"ติ
มณฺเฑมาโน โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา
อิมํ คาถมาห

"ลามภา วต เม อนปฺปรูปา
ยสฺส เม อีทิสสา ปณฺธิตา กุลมฺหิ
ปญฺหสฺส คมฺภีรคตฺติ นิปฺพนมตฺถํ
ปฏฺวิชฺฌนฺตติ สุภาสิเตน ธีรา"ติ.

ตตฺถ ปฏฺวิชฺฌนฺตติ สุภาสิเตน
ภินฺนิตฺตฺวา กถเณตฺติ.

อถ เตสํ "ตฺถุเจเน นาม
ตฺถุจากริ กาทพฺโพ"ติ ตํ อาวีกโรนฺโต
อิมํ คาถมาห

"อสุสตริริถญฺจ เอกเมกํ
ผิตํ คามวฺรญฺจ เอกเมกํ
สพฺเพสํ โว ทมฺมิ ปณฺธิตานํ
ปรมปฺปตฺติตมโน สุภาสิเตนา"ติ.

ทอดพระเนตรเห็นมิตรธรรมนั้นแห่งสัตว์
เหล่านี้เอง.

พระราชา เมื่อไม่ทรงทราบความ
ที่บัณฑิตทั้ง ๔ นอกนี้รู้ปัญหา เพราะ
อาศัยพระโพธิสัตว์ทรงสำคัญว่า "บัณฑิต
ทั้ง ๕ รู้ปัญหา ด้วยกำลังปัญญาของตน"
ก็ทรงโสมนัสยินดี ตรัสพระคาถานี้ว่า

"ลามของเรามีใช้น้อยเลยที่มีบัณฑิต
เช่นนี้ในราชสกุลของเรา เพราะว่า
บัณฑิตทั้งหลาย ทะลวงเนื้อความ
ของปัญหา อันลึกละเอียดด้วยคำ
สุภาสิต".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **แทงตลอด**
ได้แก่ ย่อมกล่าว ทำลายปัญหาด้วยการ
กล่าวดี.

ลำดับนั้น พระราชาทรงดำริว่า
"ธรรมดาว่า ผู้ยินดี เราควรทำความยินดี
แก่บัณฑิตเหล่านั้น" เมื่อจะทรงทำความ
ยินดีนั้นให้แจ่มแจ้งจึงตรัสคาถานี้ว่า

"เรามีความพอใจยิ่ง ด้วยปัญหา
ที่กล่าวดี จะให้รติเทียมม้าอัสดร
คันหนึ่ง ๆ และบ้านส่วยอันเจริญ
บ้านหนึ่ง ๆ แก่ท่านทั้งหลาย
ผู้บัณฑิตทั้งปวง".

วตฺวา ตํ สพฺพํ ทาเปสึ.

ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วก็ให้พระราชทานสิ่ง
ทั้งปวงนั้น.

ทฺวาทสนิปาเต เมณฺชกปโปห นิฏฺฐิตอ.

ปัญหาเรื่องแพะในทวาทสนิปาต จบ.

อุทุมฺพราเทวี ปน อิตเรหิ
ปณฺธิตํ นิสุสาย ปณฺหสฺส ฅาตภาวํ
วตฺวา “รณฺธมา มุคฺคมาเส นิพฺพิเสเส
กโรนฺเตน วีย ปณฺจณฺนํ สมโกว
สกุภาโร กโต, นนุ มยฺหํ กนิฏฺฐสฺส
วิเสสํ สกุการํ กาคํ วณฺณตํ”ติ
จินฺตเตวรา รณฺธโว สนฺติกํ คนฺตฺวา
ปฺจุจฺจิ “เทว เกน เต ปโปห กถิตอ”ติ.
“ปณฺจจฺหิ ปณฺธิเตหิ ภาทเท”ติ. “เต
เทว จตฺตารอ ชนา ตว ปณฺหํ
กํ นิสุสาย ชานิสฺสุ”ติ. “น ชานามิ
ภาทเท”ติ. “มหาราช เต จตฺตารอ ก็
ชานนฺติ, ปณฺธิเตน ปน ‘มา นสฺสนฺต
อิม พาลา’ติ ปณฺหํ อุกฺคณฺหาปิตา,
ตุเมห ปน สพฺพเพสํ สมกํ สกุการํ
กโรถ, อยฺยตฺตเมตํ, ปณฺธิตสฺส วิเสสํ
กาคํ วณฺณตํ”ติ.

ฝ่ายพระนางอุทุมพรราชเทวี ทรง
ทราบความที่บัณฑิตทั้ง ๔ นอกนี้อาศัย
มโศกบัณฑิต จึงรู้ปัญหา ทรงดำริว่า
“พระราชาทรงทำสักการะ แก่บัณฑิต
ทั้ง ๕ เสมอกัน เป็นเหมือนบุคคลทำถัว
และถัวขาวไม่ให้แปลกกัน. ควรทำสักการะ
แก่น้องชายของเรา ให้พิเศษกว่ามิใช่
หรือ” จึงเสด็จไปเฝ้าพระราชาทูลถามว่า
“ข้าแต่สมมติเทพ ใครทูลแก้ปัญหาวาย”.
พระราชตรัสตอบว่า “นางผู้เจริญบัณฑิต
ทั้ง ๕”. พระนางทูลถามว่า “ข้าแต่
สมมติเทพชนทั้ง ๔ เหล่านั้น รู้ปัญหา
ของพระองค์เพราะอาศัยใคร”. พระราชา
ตรัสว่า “นางผู้เจริญเราไม่ทราบ”. พระนาง
จึงทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า ชนทั้ง ๔
เหล่านั้นจะรู้อะไร, แต่มโศกบัณฑิต
ให้ชนทั้ง ๔ เรียน เอาปัญหาวาย
จิตเมตตาวา ‘คนเขลาเหล่านี้ อย่าฉิบหาย
เสียเลย’ แต่พระองค์ทรงทำสักการะ
(รางวัล)แก่บัณฑิตทั้งหมด ให้เสมอกัน,

ราชา "อัยม อุตตานิ นิสุสาย ภาตภาวํ
มยหิ น กเถตี"ติ ปณฺทิตสฺส ตฺสิตฺวา
อติเรกตรํ สกฺกาโร กตฺตูกาโม จินฺตฺสึ
"โหตุ มม ปุตฺตํ เอกํ ปณฺหิ ปุจฺฉิตฺวา
กถิตกาเล มหฺนตํ สกฺกาโร กริสฺสामी"ติ.
โส ปณฺหิ จินฺตฺนฺโต สิริเมณฺทกปณฺหิ
จินฺตฺตฺวา เอกทิวสํ ปณฺจณฺนํ ปณฺทิตานิ
อุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา สุขนิสินฺนกาเล
เสนกํ อาห "เสนก ปณฺหิ ปุจฺฉิสฺสामी"ติ.
"ปุจฺฉ เทวา"ติ. ราชา สิริเมณฺทกปณฺเห
ปจฺมํ คาถมาห

"ปณฺธายูเปตํ สิริยา วิหิณํ
ยสฺสสินํ วาปี อเปตปณฺธํ
ปุจฺฉามิ ตํ เสนก เอตมตฺถํ
กเมตฺถ เสยฺโย กุสลา วทนต์ิ"ติ.

ข้อนั้นไม่ควรเลย, พระองค์ควรพระ-
ราชทาน แก่มโหสถบัณฑิตเป็นพิเศษ".

พระราชาทรงทราบว่ "มโหสถนี้ไม่บอก
ความที่บัณฑิตทั้ง ๔ อาศัยตน จึงรู้
ปัญหาแก่เรา" ก็ทรงยินดีใคร่จะทรงทำ
สักการะให้ยิ่ง ๆ ทรงดำริว่ "ช่างเกิด
เราจักถามปัญหาข้อหนึ่งกะบุตรของเรา
แล้วจักทำสักการะใหญ่ในเวลาบุตรของเรา
กล่าวแก้ปัญหาลแล้ว". พระราชาเมื่อจะ
ทรงคิดปัญหา ได้ทรงคิดสิริเมณฺทก
ปัญหา (เทียบสิริ คือสิน เมณฺทก คือ
ปัญญา อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน)
วันหนึ่งในเวลาที่บัณฑิตทั้ง ๕ มาเฝ้า
นั่งตามสบายแล้ว พระราชาจึงตรัสกะ
เสนกะว่ "ดูกรเสนกะเราจักถามปัญหา".
เสนกะกราบทูลว่ "ข้าแต่สมมติเทพ
ขอพระองค์โปรดตรัสถามเถิด พระเจ้าข้า".
พระราชาจึ้ตรัสปฐมคาถา ในสิริเมณฺทก-
ปัญหาว่

"แน่ะอาจารย์เสนกะ เราถาม
เนื้อความนี้กะท่าน, บรรดาชน ๒
พวก คือคนสมบูรณ์ด้วยปัญญา
แต่เสื่อมจากสิริ (คืออิสริยยศหรือ

^๑ ฉ. ม. สิริมนตปณฺหิ.

ทรัพย์) คนมียศแต่ไร้ปัญญา
นักปราชญ์ยกย่องใครประเสริฐ".

ตตถ กเมตถ เสยโยติ อิมesu
ทวิsu กตริ ปณฺชิตา เสยโยติ วทนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บรรดา
คน ๒ พวก พวกไหนว่าประเสริฐ
ความว่า บรรดาคน ๒ พวกนี้ นักปราชญ์
กล่าวสรรเสริญคนพวกไหนว่าประเสริฐกว่า.

อญฺญจ กิร ปญฺเฬห เสนกสุส
วฺสานุคโต, เตน ตํ ชิปฺปเมว กเถสิ

ก็ได้ยินว่า ปัญหานี้สืบเนื่องมาจาก
วงศ์ของเสนกะ เพราะเหตุนั้นเสนกะ จึง
ทูลกล่าวแก้ปัญหานั้นทันทีว่า

"ธีรา จ พาลา จ หเว ชนินฺท
สิปฺปุปฺปนา จ อสิปฺปิโน จ สุชาติ-
มนฺโตปิ อชาติมสุส ยสฺสสุสิโน เปสกรา
ภวนฺติ เอตมฺปิ ทิสฺวาน อํหํ วทามิ
ปญฺเฬ นิหิโน สิริมาว เสยโย"ติ.

"ข้าแต่พระเจ้าจอมประชากร คนฉลาดหรือ
คนเขลา คนบริบูรณ์ด้วยศิลปะหรือหา
ศิลปะมิได้ แม้มีชาติสูง ก็เป็นผู้รับใช้
คนหาชาติมิได้แต่มียศ ข้าพระองค์เห็น
ความดังนี้ จึงทูลว่า คนมีปัญญาเป็น
คนเลวทราม คนมีสิริแล เป็นคน
ประเสริฐ".

ตตถ นิหิโนติ ปญฺเฬวา นิหิโน,
อิสฺสโรว อุตฺตโมติ อตฺถเ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เลวทราม
ได้แก่ คนมีปัญญาเป็นคนต่ำทราม
อธิบายว่า คนมีอิสริยยศเท่านั้น เป็นผู้สูง
ที่สุดดังนี้.

ราชา ตสฺส วจันํ สุตฺวา อิตเร
ตโย อปฺจุจฺติว สมนวํ หุตฺวา นิสินฺนํ
มโหสถปณฺชิตํ ปุจฺจนฺโต อาห

พระราชาทรงสดับคำของเสนกะ
นั้นแล้ว ไม่ตรัสถามบัณฑิตทั้ง ๓ นอกนี้
เมื่อจะตรัสถามมโหสถบัณฑิต ผู้ยังใหม่
ในหมู่ซึ่งนั่งอยู่จึงตรัสว่า

“ตวมุปี ปุจฉามิ อโนมปญญ
มโหสถ เกวลธมฺมทสฺสี
พาลํ ยสฺสสึ ปณฺหิตํ อปฺปโมคํ
กเมตฺถ เสยฺโย กุสลา วทนต์ิ”ติ.

ตตฺถ เกวลธมฺมทสฺสีติ สพฺพ-
ธมฺมทสฺสี.

อถสฺส มหาสตุโต “สุณ มหาราชา”ติ
กเถสิ

ปาปานิ กมฺมานิ กโรนฺติ พาลา
อิธเมว เสยฺโย อิติ มนฺญมมานา
อิธโลกทสฺสี ปรโลกํ อทสฺสี
อุภยตฺถ พาลो กลิมคฺคเหสิ
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
ปญฺญเวย เสยฺโย น ยสฺสสึ พาลอ”ติ.

ตตฺถ อิธเมวาติ อิธ โลก
อทมิสฺสรียเมว มยฺหํ เสฏฺฐนฺติ
มณฺญมาโน. กลิมคฺคเหสิติ พาลอ
อิสฺสรียมเทน ปาปกมฺมํ กตฺวา นิริยาทิสฺสุ
อุปฺปชฺชนฺโต ปรโลกํ ตโต นิริยโต
ปฺนาคนฺตฺวา นิจฺกุลํ ทุกฺขโมชโน หุตฺวา
นิพฺพุตฺตมาโน อิธ โลกํ จาติ อุภยตฺถ

“ดูกรมโหสถ ผู้มีปัญญาไม่ทราวม
ผู้เห็นธรรมโดยสิ้นเชิง เราจะถาม
เจ้า บรรดาชน ๒ พวก นักปราชญ์
ยกย่องใคร คือคนเขลามียศ หรือ
บัณฑิตไม่มีโรคะ ว่าประเสริฐ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้เห็นธรรม
โดยสิ้นเชิง ได้แก่ ผู้เห็นธรรมทุกอย่าง.

ลำดับนั้นพระมหาสัตรีกราบทูลว่า
“ข้าแต่ महाराज เจ้าขอพระองค์โปรดทรง
สดับว่า

คนเขลาทั้งหลาย ย่อมทำกรรม
เป็นบาป สำคัญว่าอิสรียยศของเรา
ในโลกนี้ประเสริฐ คนเขลาเห็น
โลกนี้เป็นปรกติ ไม่เห็นโลกหน้า
เป็นปรกติ ได้รับเคราะห์ร้ายในโลก
ทั้ง ๒ ข้าพระองค์เห็นเหตุนี้ จึง
กราบทูลว่า คนมีปัญญาประเสริฐ
แท้ คนเขลามียศจะประเสริฐอะไร”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในโลกนี้
ได้แก่ คนเขลา สำคัญว่า อิสรียยศนี้
ของเรา ในโลกนี้ประเสริฐ. คำว่า ได้รับ
เคราะห์ร้าย ความว่า คนเขลาทำกรรม
อันเป็นบาปเพราะความเมาในอิสรียยศ
ย่อมได้รับความปราชัยในโลกทั้งสอง คือ
ในโลกหน้าเกิดในอบายภูมิมีนรกเป็นต้น

ปราชยเมว คณหาติ.

ในโลกนี้มาจากนรกนั้นแล้วเกิดในสกุลต่ำ
อีก มีโภชนาหารหาได้ลำบาก.

เอตมปิติ อหิ เอตปิ การณ์ ทิสฺวา
ปญฺเณสสมฺปนฺโนว อุตฺตโม, อิสฺสโร น
อุตฺตโมติ วทามิ.

คำว่า เหตุนี้ ความว่า ข้าพระองค์เห็น
เหตุแบบนี้ จึงกล่าววว่า คนสมบูรณ์ด้วย
ปัญญาเท่านั้น เป็นคนสูงสุด, คนมี
อิสริยยศเป็นคนสูงสุดไม่.

เอวํ วุตฺเต ราชา เสนกํ
โธโลเกตฺวา “นनु มโหสถโก ปญฺเณ-
วณฺตเมว อุตฺตโมติ วทตี”ติ อาน.
เสนโก “มหाराช นनु มโหสถโก ททโร,
อชฺชาปิสุส มุเข ชีรคฺคฺโช วายติ,
กิเมส ชานาตี”ติ วุตฺวา อิมํ คาถมาห

เมื่อมโหสถกราบทูลอย่างนี้ พระ-
ราชาทอดพระเนตรดูเสนกะ จึงตรัสว่า
“มโหสถสรรเสริญคนมีปัญญาเท่านั้นว่า
เป็นผู้สูงสุดมิใช่หรือ”. เสนกะทูลว่า
“มหाराช มโหสถยังเด็กมิใช่หรือ กลืน
น้ำนมในปาก ของมโหสถยังฟุ้งจนวันนี้
มโหสถนี้จะรู้อะไร” ดังนี้ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“น สิปฺปเมตํ วิทฺฐาติ โภคํ
น พนฺธฺวา น สรีราวกาโส
ปสุเสพฺมุคํ สุขเมธมานํ
สรีหีนํ ภาตติ โครวินทํ
เอตมปิ ทิสฺวาน อหิ วทามิ
ปญฺเณ นิหีนํ สิริมาว เสยฺโย”ติ.

“ศิลปะนี้ เผ่าพันธุ์หรือร่างกาย
จะจัดโภคสมบัติให้ก็หาไม่ มหาชน
ย่อมคบหาโครวินทเศรษฐี ผู้มี
เขฬะไหลจากคางทั้ง ๒ ข้าง ผู้ถึง
ความสุข ผู้มีสิริต่ำช้า ข้าพระองค์
เห็นเหตุนี้จึงทูลว่า คนมีปัญญา
เป็นคนเลวทราม คนมีสิริเท่านั้น
เป็นคนประเสริฐ” ดังนี้.

ตตฺถ เอพฺมุคฺคํ ปคฺขมิตฺตลาลมฺหิ.
โครวินทฺนฺติ โส กิร ตสฺมีเยว นคเร
อสีติโกฏวิภโว เสฏฺฐี วิรูป. นาสฺส
ปฺตุโต น ธีตา, น กิณฺจํ สิปฺปํ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีเขฬะ
ไหลจากคางทั้ง ๒ ข้าง ได้แก่ มีน้ำลาย
ไหลออกจากปาก. คำว่า โครวินทเศรษฐี
ความว่า ได้ยินว่า เศรษฐีนั้นมีสมบัติ

ชานาติ. กณตสสาปัสส หนุกสส
อุโภหิ ปสฺสเสหิ ลาลาธรา ปคฺฆรณฺติ,
เทวจุจฺฉา วีย เทว อิตฺติโย สพฺพา-
ลงฺกาเรหิ วิญฺญิตา สุปฺปิตานิ
นึลฺลุปฺปานิ คเหตุวา อุโภสฺส ปสฺสเสสฺส
จิตา ตํ ลาลํ นึลฺลุปฺปเลหิ สมฺปญฺจิจิตฺวา
วาตปาเนน อุปฺปลานิ จฏฺเทนฺติ.

สุราโสณฺทาปิ ปานาคาริ ปวิสฺสนฺตา
นึลฺลุปฺปเลหิ อตฺเต สติ ตสฺส เคนฺทวาริ
คนฺตฺวา “สามิ โครวินฺท เสฏฺฐิ”ติ
วทฺนฺติ. โส เตสํ สทฺทํ สุตฺวา
วาตปาเน จตฺวา “กิ ตาตา”ติ วทฺติ.
อถสฺส ลาลา มฺขโต ปคฺฆรณฺติ. ตา
อิตฺติโย ตํ นึลฺลุปฺปเลหิ สมฺปญฺจิจิตฺวา
นึลฺลุปฺปานิ อนุตฺตริยํ ชิปฺนฺติ. จตฺตา
ตานิ คเหตุวา อุทเกน วิทฺธาเลตฺวา
ปิลฺลนฺติตฺวา ปานาคาริ ปวิสฺสนฺติ. เอวํ
สิริสมฺปนฺโน อโหสิ. เสนโก ตํ อุทาหรณํ
กตฺวา ทสฺเสนฺโต เอวมาห.

ตํ สุตฺวา ราชา “กิตฺติสํ ตาต
มโหสฺส ปณฺทิตา”ติ อาห. ปณฺทิต

แปดสิบโกฏิอยู่ในเมืองนั่นเอง มีรูปร่าง
แปลก. เศรษฐีนั้นไม่มีบุตรไม่มีธิดา ไม่รู้
ศิลปะอะไร ๆ เมื่อเศรษฐีนั้นพุดน้ำลาย
ก็ไหลออกจากคางทั้ง ๒ ข้าง, มีหญิง
๒ คน งามดุจนางฟ้า ประดับด้วยเครื่อง
อลังการทั้งปวง ถือดอกอุบลเขียวซึ่ง
บานดียืนอยู่ ๒ ข้าง คอยรับน้ำลายนั้น
ด้วยดอกอุบลเขียวโยนดอกอุบลเขียวทิ้ง
ทางหน้าต่าง.

ฝ่ายนักเลงสุรา เมื่อจะเข้าไปสู่โรงสุรา
เมื่อมีความต้องการด้วยอุบลเขียวก็ไปสู่
ประตูเรือนของโครวินทเศรษฐีกล่าวว่า
“ข้าแต่โครวินทเศรษฐี ผู้เป็นนาย”. เศรษฐี
ได้ฟังเสียงพวกนักเลงเหล่านั้น ไปยืนที่
หน้าต่างกล่าวว่า “อะไรพ่อ”. ลำดับนั้น
น้ำลายก็ไหลออกจากปากเศรษฐี. หญิง
เหล่านั้นรับรองน้ำลายด้วยอุบลเขียวแล้ว
โยนอุบลเขียวทั้งหลายไปในระหว่างถนน.
พวกนักเลงสุราถือเอาอุบลเขียวเหล่านั้น
ไปล้างน้ำแล้วประดับ เข้าไปสู่โรงสุรา.
คนสมบุรณ์ด้วยสิริได้มีแล้วอย่างนี้. เสนกะ
เมื่อจะแสดงคนมีทรัพย์ประเสริฐ ทำ
โครวินทเศรษฐีเป็นอุทาหรณ์จึงกราบทูล
พระราชาอย่างนี้.

พระราชาทรงสดับคํานั้นแล้ว จึง
ตรัสว่า “แน่ะ พ่อมโหสฺสบัณฑิต เจ้าจะ

“เทว เสนโก ก็ ชานาติ,
โธนสิญจนฺฐาเน กาโก วีย ทธี
ปาตุ อารทฺธสุนโข วีย จ ยสเมว
ปสฺสติ, สีเส ปตนกั มหามุคฺคริ น
ปสฺสติ, สุณฺเฬ เทวา”ติ วตฺวา อิมิ
คาถมาห

“ลทฺฐา สุขิ มชฺชติ อปฺปปณฺโณ
ทุกฺเคน ฌญฺโฆปิ ปโมหเมติ
อาคนฺตุนา สุขทุกฺเคน ฌญฺโฆ
ปเวธติ วาริจโรว สมฺเม
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อนิ วทามิ
ปณฺโณว เสยฺโย น ยสฺสสิ พาลิ”ติ.

ตตฺถ ลทฺฐา สุขนฺติ อิสฺสรียสุขิ
ลภิตฺวา พาลิ มชฺชติ ปมชฺชติ,
ปมตฺโต มหนฺตํ ปาปํ กโรติ.
ทุกฺเคนาติ กายิกเจตสิกทุกฺเคน ฌญฺโฆ.

อาคนฺตุนาติ น อชฺฌตฺติเกน. สตฺตานํ
หิ สุขมฺปิ ทุกฺขมฺปิ อาคนฺตฺกเมว น
นิจฺจปฺปวตฺตํ. สมฺเมติ อุทกา อุทฺธริตฺวา

กล่าวแก่เซ่นไรต่อไป”. มโหสถบัณฑิตจึง
กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ เสนกะจะ
รู้อะไร, เห็นยศอย่างเดียวยเปรียบเหมือน
กาในที่เขาไปรยข้าวสุก หรือเหมือนสุนัข
เริ่มจะตีมนมส้ม, ไม่แลเหลียวไม้ค้อนใหญ่
อันจะตกบนศีรษะ ข้าแต่สมมติเทพ ขอ
เชิญพระองค์จงทรงสดับ” ดังนี้ ได้กล่าว
คาถานี้ว่า

“คนมีปัญญาน้อยได้ความสุข ย่อม
ประมาท แม้อันทุกข์กระทบแล้ว
ย่อมถึงความหลง อันสุขหรือทุกข์
จรมากกระทบแล้ว ย่อมหวนไหวดุจ
ปลาตื่นรนในที่เร้าร้อน ข้าพระองค์
เห็นเหตุแม่นี้แล้ว จึงกราบทูลว่า
คนมีปัญญาแลประเสริฐ คนเขลา
ถึงมียศก็ไม่ประเสริฐ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ได้
ความสุข ความว่า คนเขลาได้ความสุข
จากอิสริยยศแล้ว ย่อมประมาท คือว่า
ย่อมมัวเมา, คนเขลามัวเมาแล้ว ย่อม
ทำบาปมาก. คำว่า อันทุกข์ ได้แก่
ทุกข์ทางกายและ ทางจิตกระทบแล้ว.

คำว่า ทุกข์จรมา ความว่า จะเป็นทุกข์
เกิดในกายในกิฬามิได้. ด้วยว่าสุขและ
ทุกข์ของสัตว์ทั้งหลาย ที่จรมาเอง จะ

อาเนตฺวา อาตาเป ชิตฺตมจฺझे วีย
ผนฺทติ.

ตํ สุตฺวา ราชา "กัฏฺฐํ อจฺริยา"ติ
อาห. เสนโก "เทว กิเมส ชานาติ,
ติฏฺฐนฺตุ ตาว มนุสฺสา, อรญฺเณ
ชาตฺรูกฺขมฺปิ ผลสมฺปนฺนเมว วิหคฺมา
ภชฺนฺตี"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ทุมํ ยถา สาทุผลํ อรญฺเณ
สมนฺตโต สมภิสฺสรนฺติ ปกฺขี
เอวมฺปิ อฑฺฒํ สณฺนํ สโมคํ
พหุชฺชโน ภชฺชติ อตฺถเหตุ
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
ปญฺญเณ นิหิโน สิริมาว เสยฺโย"ติ.

ตตฺถ พหุชฺชโนติ พหุมนุสฺโส
ธนเหตุ สนฺนิปติโตติ.

ตํ สุตฺวา ราชา "กัฏฺฐํ ตาตา"ติ
อาห. ปญฺชติโต "มหาราช กิเมส
มโหโร ชานาติ, สฺถน เทวาติ วตฺวา
อิมํ คาถมาห

เป็นไปเป็นนิตยก็หาไม่. คำว่า ที่เราร้อน
ความว่า ดุจปลาถูกยกจากน้ำนำมาช้ด
ไปในที่เราร้อน ย่อมตื่นรน ฉะนั้น.

พระราชาทรงสดับคำของมโหสถ
นั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า "แน่ะอาจารย์
ท่านจะกล่าวแก่เช่นไร". เสนกะจึงกราบ
ทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ มโหสถนี้จะรู้
อะไร, พวกมนุษย์จงยกไว้มาก่อน ผูกวิหค
ยังคบพฤษชาติเกิดในป่า ซึ่งสมบุรณ์
ด้วยผลโดยแท้" จึงกล่าวคาถานี้ว่า

"ฝูงนก บินเร่ร้อนมาสู่ต้นไม้ในป่า
อันมีผลดี ฉันทใด ชนเป็นอันมาก
ย่อมคบหาบุคคลผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์
มีโภคะ เพราะความต้องการด้วย
ทรัพย์ ฉันทนั้น ข้าพระองค์เห็น
เหตุแม้นี้จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญา
เป็นคนต่ำช้า คนมีสิริคืออิสริยยศ
และทรัพย์ เป็นคนประเสริฐ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ชน
เป็นอันมาก ความว่า มนุษย์เป็นอันมาก
ประชุมกันแล้ว เพราะเหตุแห่งทรัพย์.

พระราชาทรงสดับคำของเสนกะ
นั้นแล้ว ตรัสว่า "แน่ะพ่อมโหสถ เจ้าจะ
กล่าวแก่อย่างไร". มโหสถบัณฑิตกราบทูล
ว่า "ข้าแต่ महाराजเจ้า อาจารย์เสนกะ

นี้ต้องโตจะรู้อะไร, ข้าแต่สมมติเทพ ขอ
เชิญพระองค์จงทรงสดับเถิด” จึงกล่าว
คาถานี้ว่า

“น สาธุ พลวา พาโล
สาหสั วินุทเต ธนั
กนฺทนฺตเมตํ ทุมฺเมธั
กขุตฺตมนฺติ นิริยํ ภูสั.

เอตมปิ ทิสฺวาน อหิ วทามิ
ปญฺญเวย เสยฺโย น ยสฺสสิ พาโล”ติ.

ตตฺถ สาหสนฺติ สาหเสน สาหสิกั
กมฺมํ กตฺวา ชนั ปิเพตฺวา ธนฺมปิ
วินุทติ. อถ นั นิริยปาสา กนฺทนฺตเมว
ทุมฺเมธั พลวเวทนั นิริยํ กขุตฺตมนฺติติ.

ปุณ ญญฺวา “กิ เสนกา”ติ วุตฺเต
เสนโก “สุณ มหาราช”ติ วตฺวา อิมั
คาถมาห

“คนเขลามีกำลัง ไม่ยังประโยชน์
ให้สำเร็จ ได้ทรัพย์มาด้วยทำกิจ
ร้ายกาจ นายนิรยบาลคร่ำคนเขลา
นั้น ผู้มีปัญญาทราชม ร้องให้อยู่
ไปสู่นรกอันทุกข์ยิ่ง.

ข้าพระองค์เห็นเหตุแม้นี้ จึง
กราบทูลว่า คนมีปัญญาเที่ยว
เป็นผู้ประเสริฐ คนเขลามียศจะ
ประเสริฐก็หาไม่”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กิจร้ายกาจ
ความว่า คนเขลาทำกรรมร้ายกาจ ด้วย
ความผลุนผลันเบียดเบียนชนอื่น จึงได้
ทรัพย์มา. ลำดับนั้น นายนิรยบาลย่อม
จุดคร่ำคนเขลานั้น ผู้มีปัญญาทราชม
ร้องให้อยู่ที่เดียวมาสู่นรก ซึ่งมีเวทนา
เป็นทุกข์มีกำลัง.

เมื่อพระราชาตรัสถามอีกว่า “ดูกร
เสนกะท่านจะกล่าวแก้อย่างไร” เสนกะจึง
ทูลเตือนพระราชาว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า
ขอพระองค์จงทรงสดับ” จึงกล่าวคาถา
นี้ว่า

“ยา กาจิ นชฺชโ ช คฺคฺคมาภิสวฺนฺติ
 สพฺพาว ตา นามโคตฺตํ ชฺชนฺติ
 คฺคฺคา สมุทฺทํ ปฏิปชฺชมานา
 น ขายเต อิทฺธิปโร หิ โลโก
 เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
 ปญฺญโย นิหีนํ สิริมาว เสยฺโย”ติ.

ตํตถ นชฺชโชติ นิมนฺนา หุตฺวา
 สนุทฺมานา อนุตมสํ คุณฺนทียะปิ.

ชฺชนฺติติ - คฺคฺคา เตวว สํขยํ คจฺจนฺติ
 อตฺตโน นามโคตฺตํ ชฺชนฺติ.

น ขายเตติ สา ปน คฺคฺคา
 สมุทฺทํ ปฏิปชฺชมานา น ปญฺญายติ,
 มหาสมุทฺโทเตวว นามํ ลภติ, เอวเมว
 มหาปญฺญโยปิ อิสฺสรํ ปตฺโต น ขายติ
 น ปญฺญายติ, สมุทฺทํ ปวิฏฺฐคฺคฺคา
 วีย อโหสิ.

“แม่นํ้าน้อยใหญ่เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
 ย่อมไหลไปสู่แม่นํ้าคงคา แม่นํ้า
 เหล่านั้นทั้งหมดเทียว ย่อมละซื้อ
 และถินเสีย แม่นํ้าคงคาไหลไปสู่
 สมุทรรย่อมไม่ปรากฏซื้อ (ได้แต่
 ชื่อว่ามหาสมุทรรเท่านั้นจันใด) ก็
 สัตว์โลกมีฤทธิ์ยิ่ง (คือคนมีปัญญา
 มาถึงคนมีอิสระแล้ว ย่อมไม่ปรากฏ
 เหมือนแม่นํ้าคงคาเข้าไปสู่มหาสมุท
 รจันนั้น) ข้าพระองค์เห็นเนื้อความ
 แม่นํ้า จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญา
 เป็นผู้ต่ำทราม คนมีสิริเป็นผู้
 ประเสริฐ”.

บรรดาคําเหล่านั้น คํ่าว่า แม่นํ้าน้อย
 ใหญ่ทั้งหลาย ความว่า แม่นํ้าทั้งหลาย
 เป็นที่ลุ่มไหลไปอยู่ โดยที่สุดแม่ม่นํ้าน้อย.

คํ่าว่า ย่อมละ ความว่า ส่วนแม่นํ้าคงคา
 ย่อมถึงความสิ้นไป คือย่อมละซื้อและ
 ถินเดิมของตน.

คํ่าว่า ไม่ปรากฏ ความว่า แต่แม่นํ้า
 คงคานั้น ไหลไปสู่สมุทรรย่อมไม่ปรากฏ
 ได้ชื่อว่ามหาสมุทรรเท่านั้น (จันใด) คนมี
 ปัญญามากมาถึงคนมีอิสระแล้ว ย่อมไม่
 ปรากฏ คือไม่ประกาศ, เป็นเหมือนแม่นํ้า
 คงคาไหลเข้าไปสู่สมุทรร จันนั้น.

ปุณ ราชา "กัณโถ ปณฺธิตา"ติ
อาห. โส "สุณ มหาราชา"ติ วตฺวา
อิมิ คากมาห

"ยเมตมกฺขา อุทฺธิ มหนฺตํ
ปยณฺติ นชฺชโ สพฺพกาลํ อสํขํ
โส สาคโร นิจุจฺมุพฺพารเวโค
เวลํ น อจฺเจติ โส มหาสมฺมุทโท
เอวมฺปิ พาลสฺส ปชฺชปิตา
ปณฺณํ น อจฺเจติ สิริ กทาจิ
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหิ วทามิ
ปณฺโณว เสยฺโย น ยสฺสสิ พาลโ"ติ.

ตตฺถ ยเมตมกฺขาติ ยิ เอตํ ตฺวํ
อกฺขาสิ วเทสิ. อสํขยณฺติ อคณฺนํ.
เวลํ น อจฺเจตฺติ อุพฺพารเวโคปิ
หุตฺวา อุมิสหสฺสํ อุกฺขิปปิตฺวาปิ เวลํ
อติกฺกมิตฺุํ น สกฺโกติ, เวลํ ปตฺวา
อวสฺสํ สพฺพา อุมิโย ภิชฺชนฺติ.

พระราชตรัสว่า "แนะบัณฑิต
เจ้าจะกล่าวแก้อย่างไร". มโศกทูล
พระราชว่า "ข้าแต่มหาราชาเจ้า ขอเชิญ
พระองค์จงทรงสดับ" จึงกล่าวคาถานี้ว่า

"ข้าพระองค์ จะกล่าวแก้ปัญหา
ที่ท่านกล่าว แม่น้ำน้อยใหญ่
ทั้งหลาย ย่อมไหลไปสู่ทะเลใหญ่
ตลอดกาล ทุกเมื่อเหลือจะนับ
ทะเลนั้น มีกำลังยิ่งเป็นนิตย์
มหาสมุทรนั้น แม้มีคลื่นกระทบ
ฝั่ง ก็ไม่ล่องฝั่งไปได้ฉันใด กิจการ
ที่คนเขลาประสงค์ไม่ล่องคนฉลาด
ไปได้ ฉันนั้น คนมีสิริย่อมไม่ล่อง
คนมีปัญญาไปได้ ในกาลไหน ๆ
ข้าพระองค์เห็นข้อความดังนี้ จึงทูล
ว่า คนมีปัญญาแล เป็นคนประเสริฐ
คนเขลามียศหาประเสริฐไม่".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าพระ-
องค์จะกล่าวแก้ปัญหที่ท่านกล่าว
ความว่า ท่านกล่าว คือกล่าวแก้ปัญห
นั้นใด ข้าพระองค์จะกล่าวแก้ปัญหานั้น.
คำว่า เหลือจะนับ คือนับไม่ได้. คำว่า
ไม่ล่องฝั่งไปได้ ความว่า ทะเลนั้นแม้จะ
มีกำลังยิ่งถูกคลื่นตั้งพันลูกกระทบ ก็ไม่
อาจจะล่องฝั่งไปได้, คลื่นทั้งหมดไปถึง
ฝั่งแล้ว ก็สลายตัวแน่นอน (ฉันใด).

เอวมุปีติ พาลสุส ปชปปีตานิ เอวเมว
 ปญฺญวณฺตํ อติกุหมิตุํ น สกฺโกณฺติ,
 ตํ ปตฺตวาว ภิชฺชชฺชุตฺติ. ปญฺญํ น
 อจฺเจตฺติติ ปญฺญวณฺตํ สิริ นาม
 นาติกุหมติ, น หิ โกจิ อตฺถนตฺถ
 อปฺปนฺนงฺโข ปญฺญวณฺตํ อติกุमितฺวา
 พาลสุส อิสฺสรสุส ปาทุมฺลํ คจฺฉติ,
 ปญฺญวโต ปน ปาทุมฺเลเยว วิณิฉณฺย
 นาม ลภตฺติติ.

ตํ สุตฺวา ราชฯ "กึ เสนกา"ติ
 อาห. โส "สุณฺ ทเวา"ติ วตฺวา อิมํ
 คาถมาห

"อสนฺยฺวโต เจปิ ปเรสมตฺถํ
 ภณฺนาติ สณฺจณคโต ยสฺสสฺสี
 ตสฺสเสว ตํ รุหฺติ ภาติมชฺฌ
 สิริหีนํ^๑ การยเต น ปญฺโณ
 เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
 ปญฺโณ นิหีนํ สิริมาว เสยฺโย"ติ.

คำว่า ฉะนั้น ความว่า กิจการทั้งหลาย
 ที่คนเขลามีความประสงค์ไม่อาจจะล่วง
 คนมีปัญญาไปได้ ฉะนั้นโดยแท้ เพราะ
 กิจการเหล่านั้น พอถึงคนพาลนั้นก็
 สลายไป. คำว่า ไม่ล่วงคนมีปัญญา
 ความว่า คนมีสิริยอมไม่ก้าวล่วงคน
 มีปัญญาได้, อธิบายว่า ความสงสัย
 อันเกิดขึ้นในสิ่งที่เป็นประโยชน์และหา
 ประโยชน์มิได้อะไร ๆ จะก้าวล่วงคนมี
 ปัญญาไปถึงแทบเท่าแห่งคนเขลาผู้เป็น
 ใหญ่ก็หาไม่ แต่ความสงสัยนั้นยอม
 ได้ความวินิจฉัย ไกล่บาพมูลของคนมี
 ปัญญาโดยแท้.

พระราชาทรงสดับคำของมโหสถ
 แล้วตรัสว่า "แน่ะเสนกะ ท่านจะกล่าว
 แก้อย่างไร". เสนกะกราบทูลพระราชว่า
 "ข้าแต่สมมติเทพ ขอเชิญพระองค์จงทรง
 สดับ" จึงกล่าวคาถานี้ว่า

"แม้หากว่า คนมียศผู้ไม่สำรวมอยู่
 ในที่วินิจฉัย กล่าวข้อความแก่ชน
 เหล่าอื่น ถ้อยคำของคนผู้นั้น
 ย่อมงอกงามในท่ามกลางของญาติ
 ถ้อยคำของคนมีสิริ ต่ำช้า ยังญาติ
 ให้ทำตาม คนมีปัญญาจะให้ทำ

^๑ น. ม. สิริหีน.

ตามได้ไม่ ข้าพระองค์เห็นเหตุแม้นี้
จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเป็นคน
ต่ำทราม คนมีสิริเป็นคนประเสริฐ
แท้”.

ตตถ อสญฺญโต เจปิติ อิสฺสโร
หิ สเจปิ กายาทีหิ อสญฺญโต
ทุสฺสึโล. สณฺฑานคโตติ วินิจฺฉเย จิตฺโต
หุตฺวา ปเรสํ อตฺถํ ภณฺติ, ตสฺมี
วินิจฺฉยมณฺฑเล มหาปริวารปวิตฺตสฺส
มฺสา วตฺวา สามิกมฺปิ อสฺสามิกมฺปิ
กโรนฺตสฺส ตสฺสเสเวตํ วจันํ รุหฺติ, สิริหีนํ
กถํ การยเต, น ปญฺโณ, ตสฺมา
ปญฺโณ วิหีนํ สิริมาว เสยฺโยติ วทติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แม้
หากว่าคนไม่สํารวม ความว่า แม้ถ้า
คนเป็นใหญ่แลไม่สํารวมด้วยกายเป็นต้น
ชื่อว่ามึศีลชั่ว (ไม่มีศีล). คำว่า อยู่ในที่
วินิจฉัย ความว่า ผู้มียศเป็นผู้ยืนอยู่ใน
ที่วินิจฉัย กล่าวถ้อยคำแก่ชนทั้งหลาย
เหล่าอื่น, ในโรงวินิจฉัยนั้น เมื่อคนมียศ
ผู้แวดล้อมด้วยบริวารมาก กล่าวคำเท็จ
กระทำคนผู้เป็นเจ้าของ ไม่ให้เป็นเจ้าของ
ถ้อยคำนั้น ย่อมเจริญงามแก่คนผู้เป็น
บริวารนั้น, ถ้อยคำของคนมีสิริทราม
ย่อมยังบริวารชนให้ทำตามคนมีปัญญา
จะให้ทำตามหาได้ไม่, เพราะเหตุนั้นเสนกะ
จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเป็นคน
เลวทราม คนมีสิริเป็นคนประเสริฐแท้.

ปุณ ญญว “กึ ตาตา”ติ วุตฺเต
ปญฺหิตโต “สุณฺ ทเว พาลเสนโก ปน
กึ ชานาติ, อธิโลกมตฺตเมว โอลิเกติ,
น ปโรโลกนุ”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

เมื่อพระราชาตรัสถามอีกว่า “แน่
พ่อ เจ้าจะกล่าวแก้อย่างไร” มโหสถบัณฑิต
กราบทูลพระราชาว่า “ข้าแต่สมมติเทพ
ขอพระองค์จงทรงสดับ ก็เสนกะผู้เขลา
จะรู้อะไร, เห็นแต่เพียงโลกนี้เท่านั้น
ไม่เห็นโลกหน้า” จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ปรสฺส วา อตฺตโน วาปี เหตุ
 พาโล มุสา ภาสติ อปฺปปญฺโณ
 โส นิรุทิตฺโต โหติ สภาย มชฺฌเม
 ปจฺฉาปี โส ทุคฺคตฺติคามิ โหติ
 เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
 ปญฺโณว เสยฺโย น ยสฺสสิ พาโล”ติ.

ตโต เสนโก อิมํ คาถมาห

“อตฺถมฺปิ เจ ภาสติ ภูริปญฺโณ
 อนาฬิโย”^๑ อปฺปจฺฉโน ทลิตฺโต
 น ตสฺส ตํ รุหติ ภาติมชฺฌเม
 สิริ จ ปญฺญาณวโต น โหติ
 “เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
 ปญฺโณ นิหิโน สิริมาว เสยฺโย”ติ.

ตตฺถ อตฺถมฺปิ เจติ การณมฺปิ
 เจ ภาสติ. ภาติมชฺฌเมติ ปริสมชฺฌเม.
 ปญฺญาณวโตติ มหาราช ภาณ-
 วนุตสฺสเสว สิริโสภคฺคปฺปตฺตํ ปตฺวา
 ปกตฺติยา วิชฺชมานาปี สิริ นาม น

“คนเขลาหาปัญญาไม่ได้ กล่าวคำ
 เท็จ เหตุเพื่อคนอื่นหรือเพื่อตน
 คนเขลานั้น อันนักปราชญ์ติเตียน
 ในท่ามกลางที่ประชุม ภายหลัง
 คนเขลานั้นจะไปทุกติ ข้าพระองค์
 เห็นเหตุดังนี้ จึงกราบทูลว่า คนมี
 ปัญญาเป็นคนประเสริฐ คนเขลา
 มียศหาประเสริฐไม่”.

แต่นั้นเสนกะจึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ถ้าบุคคลมีปัญญาจุแผ่นดิน ไม่
 มีที่อยู่ ไม่มีทรัพย์ เป็นคนเข็ญใจ
 กล่าวแม้ข้อความ คำของบุคคล
 นั้น ไม่เจริญงอกงามในท่ามกลาง
 ญาติ และสิริของคนมีปัญญาย่อม
 ไม่มี ข้าพระองค์เห็นเหตุแม้นี้
 จึงกราบทูลว่า “คนมีปัญญาเป็นคน
 ต่ำช้า คนมีสิริเป็นคนประเสริฐแท้”-
 ดังนี้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ถ้ากล่าว
 ข้อความ ความว่า ถ้าบุคคล(มีปัญญา
 ไม่มีที่อยู่เป็นต้น) กล่าวเหตุการณ. คำว่า
 ในท่ามกลางญาติ ได้แก่ ในท่ามกลาง
 บริษัท. คำว่า ของคนมีปัญญา เสนกะ

^๑ ฉ. ม. อนาฬิโย.

“ช้าง ม้า โค กุณฑลแก้วมณีและ
นารี เกิดในสกุลมั่งคั่ง สัตว์ พัสด

สพฺพาว ตา อุปฺปโกคา ภวนฺติ
อิทฺธสฺส ไปสสฺส อนิทฺธิมนฺโต
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
ปญฺญเณ นิหิโน สิริมาว เสยฺโย"ติ.

และนารีทั้งหมดเหล่านั้นแล เป็น
เครื่องอุปโภคของบุรุษมั่งคั่ง บุรุษ
ทั้งหลายผู้ไม่มีฤทธิ์ ก็เป็นเครื่อง
อุปโภค (บริวาร) ของบุรุษผู้มั่งคั่ง
ข้าพระองค์เห็นเหตุแม้ดังนี้ จึง
กราบทูลว่า คนมีปัญญาเป็นคน
ต่ำทราม คนมีสิริแลเป็นคน
ประเสริฐ" ดังนี้.

ตตฺถ อิทฺธสฺสาติ อิสฺสรสฺส.
อนิทฺธิมนฺโตติ น เกวลํ ตา นารีโย
จ, อถ โข สพฺเพว อนิทฺธิมนฺโต
สตุตา ตสฺส อุปฺปโกคา ภวนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้มั่งคั่ง
ได้แก่ ผู้มีอิสระ(มีทรัพย์). คำว่า ไม่มีฤทธิ์
ได้แก่ นารีเหล่านั้นอย่างเดียวก็น่าไม่,
ที่แท้สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งไม่มีฤทธิ์ทั้งหมดแล
เป็นเครื่องอุปโภค(ใช้สอย)ของคนมั่งคั่งนั้น.

ตโต ปญฺหิตโต "กึ เสนโก
ชานาตี"ติ เอกํ การณํ อahrtฺวา
ทสฺสเนโต อิมํ คาถมาห

ลำดับนั้น มโหสถบัณฑิตจึงทูลว่า
"อาจารย์เสนกะจะรู้อะไร" เมื่อนำเหตุ
อันหนึ่งมาแสดง จึงกล่าวคาถานี้ว่า

"อสังฺวิหิตกมฺมุนฺตํ
พาลํ ทุมฺมนฺติมนฺตินิ"^๑
สิริ ชหติ ทุมฺเมธํ
ชิณฺณํว อฺรโค ตจํ
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
ปญฺญเณว เสยฺโย น ยสฺสสิ พาลโ"ติ.

"สิริย่อมละคนเขลาผู้ไม่จัดการงาน
มีมนตรีความคิดทราม ไม่มีปัญญา
ดุจงูละคราบเก่าไปเสีย ฉะนั้น
ข้าพระองค์ได้เห็นเหตุดังนี้ จึง
กราบทูลว่า คนมีปัญญาแล เป็น
คนประเสริฐ คนเขลามียศหา
ประเสริฐไม่".

^๑ ทุมฺมนฺติมนฺตินิ.

ตตถ “สิริ ชนตี”ติ ปทสฺส
เจติยชาตเคน อตฺถิ วณฺเณตพฺโพ.

อถ เสนโก รณฺเภา “กัฏฺฐนุ”ติ
วุตฺเต “เทว เอส ตรุณทารโก กิ
ชานาติ, สฺถ เทวา”ติ วตฺวา “ปณฺธิตํ
อปฺปฏิกานํ กริสฺสามิ”ติ จินฺเตตฺวา อิมํ
คาถมาห

“ปณฺจ ปณฺธิตา มยํ ภทฺทนฺเต
สพฺเพ ปณฺชลิกา อปฺปฏิจิตา ตํ
ตฺวํ โน อภิกฺขุยฺย อิสฺสโรสิ
สกุโกว ภูตปฺปติ เทวราชา
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
ปณฺโถ นิหิโน สิริมาว เสยฺโย”ติ.

อิทํ กิร สุตฺวา ราชา “สาธฺฐปํ
เสนเคน การณํ อากฺกํ, สกุขิสฺสติ นุ
โข เม ปุตฺโต อิมสฺส วาทํ ภินฺทิตฺวา
อณฺเฏ การณํ อหริตฺนุ”ติ จินฺเตตฺวา
“กัฏฺฐํ ปณฺธิตา”ติ อาห. เสนเคน กิร
อิมสฺมิ การเณ อากฺกเยว จเปตฺวา

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า “สิริยอม
ละคนเขลาไป” ฟังทราบเนื้อความ ด้วย
เจติยชาดก.

ลำดับนั้น เสนกะครั้งเมื่อพระราช
ตรัสถามว่า “ท่านจะกล่าวแก้เช่นไร” จึง
กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ มโหสถนี้
ยังเป็นเด็กจะรู้อะไร ขอพระองค์จงทรง
สดับเถิดพระเจ้าข้า” คิดว่า “เราจักทำ
มโหสถบัณฑิตให้หมดปฏิภาณ” จึงกล่าว
คาถานี้ว่า

“พวกข้าพระองค์ บัณฑิตทั้ง ๕
ทั้งหมดด้วยกัน ถวายบังคมบารุง
พระองค์ พระองค์เป็นผู้ใหญ่
ครอบงำ ข้าพระองค์ทั้งหลาย
ดุจดั่งท้าวสักกเทวราช ผู้เป็นเจ้า
แห่งหมู่สัตว์ฉะนั้น. ข้าพระองค์
เห็นเหตุ ดังนี้ จึงกราบทูลว่า คนมี
ปัญญาเป็นคนต่ำทราม คนมีสิริแล
เป็นคนประเสริฐ” ดังนี้.

ได้ยินว่า พระราชาได้ทรงสดับคำ
ของเสนกะดังนี้ ทรงดำริว่า “เหตุที่เสนกะ
ชักมามีรูปดี, บุตรของเราจักอาจเพื่อ
ทำลายวาหะของเสนกะนี้ นำเหตุอื่นมา
ได้หรือหนอ” จึงตรัสกะมโหสถว่า “แน่ะ
บัณฑิต เจ้าจะกล่าวแก้อย่างไร”. ได้ยินว่า

โพธิสตุตฺ ตํ วาทำ ภินฺทิตุ
สมตฺถิ นาม นตฺถิ, ตสฺมา มหาสตุตฺ
อตฺตโน ภาณพเลน ตสฺส วาทำ
ภินฺทนฺโต “มหाराช กิเมส พาลิ
ชานาติ, ยสเมว โอลิเกติ, ปญฺญา
วิเสสํ น ชานาติ, สฺส มหาราชา”ติ
วตฺวา อิมํ คาถมาห

“ทาโสว ปญฺณสฺส ยสฺสสิ พาลิ
อตฺถสฺส ชาเตสฺส ตถาวิเรสฺ
ยํ ปณฺทิตฺโต นิปุณฺํ สํวิเรติ
สมฺโมหมาปชฺชติ ตตฺถ พาลิ
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
ปญฺญาว เสยฺโย น ยสฺสสิ พาลิ”ติ.

ตตฺถ อตฺถสฺส กิจฺเจสฺ. สํวิเรตีติ
สํวิทหติ.

อิตฺติ โส มหาสตุตฺ สินฺธุปาทโต
สฺวณฺณวาลุกํ อุตฺตรนฺโต วีย คคณตเล
ปฺปณฺณจฺนํ อญฺจาเปนฺโต วีย นยการณํ
ทสฺเสติ. เอวํ มหาสตุตฺ ปญฺญานุกา
ทสฺเสตฺวา กถนฺเตยฺว ราชา เสนกํ

ครั้งเมื่อเหตุการณ์นี้ที่เสนกะชักมา เว้น
พระโพธิสัตว์เสีย คนอื่นชื่อว่า สามารถ
ทำลายวาทะนั้นได้ไม่มี, เพราะฉะนั้น
พระมหาสัตว์ เมื่อจะทำลายวาทะของ
เสนกะ ด้วยกำลังปรีชาญาณของตน
จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า
เสนกะนี้เป็นคนเขลาจะรู้อะไร, เสนกะ
เห็นแก่ยศเท่านั้น, ไม่รู้ความพิเศษแห่ง
ปัญญา ข้าแต่มหाराชเจ้าขอพระองค์
จงทรงสดับ” ดังนี้จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“คนเขลามียศ เป็นจุดทาสแห่ง
คนมีปัญญา ในเมื่อประโยชน์
ต่าง ๆ เกิดขึ้น คนฉลาดก็จัดกิจ
อันละเอียดได้ คนเขลาย่อม
ถึงความหลงพร้อมในกิจนั้น ข้า-
พระองค์เห็นเหตุดังนี้ จึงกราบทูล
ว่า คนมีปัญญาแล เป็นคนประเสริฐ
คนเขลามียศหาประเสริฐไม่”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ประโยชน์
ได้แก่ กิจ. คำว่า จัด ได้แก่ จัดแจง.

พระมหาสัตว์นั้นแสดงเหตุการณ์
แห่งนัยปัญหาด้วยประการฉะนี้ เหมือน
ผู้วิเศษค้ำถายทองขึ้นแต่เชิงภูเขาสินธุ
หรือเหมือนผู้มีฤทธิ์ ยังจันทร์เต็มดวงให้
ตั้งขึ้นบนท้องฟ้า ฉะนั้น. ครั้งพระมหาสัตว์

อาห “กัทธิสํ เสนก สกุกอนโต อุตตริ
กเถหิ”ติ.

โส โกฏฺเฐ จปิตธณฺโณ วีย อุกฺคหิตกํ
เชเปตฺวา อปฺปฏิกานโน มงฺกฏฺโต
ปชฺฌมานฺโต นิสิตฺติ. สเจ หิ โส ธณฺโณ
การณํ อาหเรยฺย, คาถาสหสฺสเสนปี
อิมํ ชาตกํ นิฏฺฐเปยฺย. ตสฺส
อปฺปฏิกานสฺส จิตกาเล คมฺภีโรหํ
อาเนนฺโต วีย มหาสตุโต อุตตริ
ปณฺณเมว วณฺณเนนฺโต อิมํ คาถมาห

“อทุธา หิ ปณฺณาว สตํ ปสฺนฺจ
กนฺตา สิริ โภครตา มนุสฺสา
ณานณฺจ พุทฺธานมตฺตลฺยรูปํ
ปณฺณํ น อจฺเจติ สิริ กทาจิ
เอตมฺปิ ทิสฺวาน อหํ วทามิ
ปณฺโณว เสยฺโย น ยสฺสสิ พาลโ”ติ.

ตตฺถ สตนฺติ พุทฺธาทีนํ
สปฺปริสํ. โภครตาติ มหาราช ยสฺมา

แสดงอานุภาพแห่งปัญญาอย่างนี้ กล่าว
อยู่ พระราชาจึงตรัสถามเสนกะว่า “ดูกร
เสนกะ ท่านอาจจะกล่าวให้ยิ่งอย่างไร
ต่อไป”.

เสนกะนั้นยังวิชาที่เรียนมาให้สิ้นไปแล้ว
เหมือนคนยังข้าวเปลือกเก็บไว้ในฉางให้
สิ้นไป ฉะนั้น หมดปฏิภาณเป็นผู้เกื้อนัง
ชบเซาอยู่. ก็ถ้าเสนกะนั้นนำเอาเหตุการณ์
อื่นมาไซ้ร้ มโหดบัณฑิตก็จะยังชาดกนี้
ให้จบลงด้วยพันแห่งคาถา. พระมหาสัตว์
เมื่อจะพรรณนาปัญญาให้ยิ่ง เป็นดุนำ
ห้วงน้ำอันลึกมาในเวลาทีเสนกะนั้นหมด
ปฏิภาณ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ปัญญา อันสัตบุรุษทั้งหลาย
สรรเสริญแล้ว แท้จริง, พวกคนเขลา
หวังแต่สิริ พวกมนุษย์ผู้เขลายินดี
ในภอคสมบัติก็ญาณของเหล่าท่าน
ผู้รู้อันใคร ๆ ชั่งเปรียบด้วยอะไร
ไม่ได้ คนมีสิริ ย่อมไม่ล่วงคนมี
ปัญญาในกาลไหน ๆ ข้าพระองค์
เห็นเหตุอย่างนี้ จึงกราบทูลว่า
คนมีปัญญาแล เป็นคนประเสริฐ
คนเขลามียศ หาเป็นผู้ประเสริฐไม่”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สัตบุรุษ
ได้แก่ สัตบุรุษทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า

เต อนุธพาลา มนุสฺสา โภครตา,
ตสฺมา เตสํ สิริ กนฺตา. ยโส นามส
ปณฺธิเตหิ ครหิโต พาลานํ กนฺโตติ
อตฺถิ ภิสกชาตเกน วณฺณตพฺโพ.

พทุธานนฺติ ฌาณพทุธานํ. กทาจิตฺติ
กิสฺมิณฺจ กาลे ฌาณวณฺตํ สิริ นาม
นาติกุกมฺติ เทวาติ.

ติ สุตฺวา ราชา มหาสตุตฺส
ปญฺหาพยากรณน ตฺมฺโจ ชนฺวสฺส
วสฺสนฺโต วีย ธเนน ปุเชนฺโต คาถมาห

“ยณฺตํ อปฺจุฉิมฺห อกิตฺตยิ โน
มโหสธ เกวลธมฺมทสฺสี
ควสฺสทสฺสํ อสฺสภณฺจ นาคํ
อาชณฺณยฺยตฺเต จ รเถ ทส อิเม
ปญฺหสฺส เวยฺยากรณน ตฺมฺโจ
ททามิ เต คามวราณี โสฬสา”ติ.

เป็นต้น. คำว่า ยินดีในโภคสมบัติ
ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า มนุษย์
ทั้งหลาย ผู้มีดเชลาเหล่านั้น ยินดีแล้ว
ในโภคสมบัติเพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น
สิริจึงเป็นที่ใคร่แห่งพวกคนเชลาเหล่านั้น.
อธิบายว่า ชื่อว่า ยศนี้อันบัณฑิตทั้งหลาย
ติเตียนแล้ว (แต่) เป็นที่ใคร่ของพวก
คนเชลา ท่านพรรณนาไว้ในภิงสกชาดก.

คำว่า พวกท่านผู้รู้ ได้แก่ ท่านผู้รู้ด้วย
ญาณ. คำว่า ในกาลไหน ๆ ความว่า
ข้าแต่สมมติเทพ ชื่อว่า คนมีสิริย่อมไม่
ก้าวล่วงคนมีปัญญาได้ในกาลไหน ๆ.

พระเจ้าวิเทหราช ทรงสดับคำนั้น
ทรงยินดีด้วยปัญหาพยากรณ์แห่งพระ-
มหาสัตรี รวากะผู้วิเศษยังฝนลูกเห็บ
ให้ตก เมื่อจะทรงบูชามโหสถด้วยทรัพย์
จึงตรัสคาถาว่า

“ดูกรรมโสดผู้เห็นธรรมปรุโปร่ง เรา
ได้ถามปัญหานั้นใดกะเจ้า เจ้าได้
ประกาศเผยแผ่ปัญหานั้น แก่เรา
เรายินดีด้วยการแก้ปัญหาของเจ้า
เราให้โคพันหนึ่ง ทั้งโคอุสุภราช
และช้างพร้อมสรรพด้วยคชาภรณ์
และควาญ กับรถเทียมม้าอาชาไนย

๑๐ คัน เหล่านี้ และบ้านส่วย ๑๖
บ้านแก่เจ้า".

ตตถ อุสภณฺจ นาคนฺติ ตสฺส
ควสฺสสฺสสฺส อุสภํ เชฏฺฐกํ กตฺวา
อลงฺกตปฏฺยตฺตํ อารโหณียํ นาคํ สารุกํ
ทมฺมมิตฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทั้งโค
อุสุภราชและช้าง ความว่า เราให้ทั้งโค
อุสุภราชตัวเจริญ แห่งโคพันธุ์หนึ่งนั้นและ
ช้างประดับตกแต่งแล้ว และความญ้าง
ทำให้ดีแก่เจ้า.

วีสตินิปาเต สิริเมณฑกปโณห นิฏฺฐิต.

ปัญหาสิริเมณฑกในวีสตินิบาต จบ.

ตโต ปญฺจาย โฬธิตตฺตสฺส ยโส
มหา อโหสิ. ตํ สพฺพํ ปญฺหํปี
อุทุมฺพราเทวีเยว วิจาเรสิ. สว ตสฺส
โสฬสวสุสิกกาเล จินฺตฺเตสิ "มม กนิฏฺฐโง
มหลฺลโก ชาโต, ยโสปีสฺส มหา อโหสิ,
มยา อาวามสฺส กาคํ วญฺญตฺติ"ติ.
รณฺโณ ตมตฺถํ อารโจะสิ. ราชา ตํ
สุตฺวา "สารุ ชานาเปหิ นนฺ"ติ
อาห. สว ตํ ชานาเปตฺวา เตน
สมปฏฺิจฺฉิตฺเต "เตนหิ ตาต กุมาริกํ
เต อาเนสุสามิ"ติ อาห.

จำเดิมแต่กาลนั้น พระโฬธิตว์
ได้มียศใหญ่. พระนางอุทุมพรราชเทวี
ทรงพิจารณาปัญหาแม่มทั้งหมด. ในกาล
ที่มโศกบัณฑิตมีอายุ ๑๖ ปี พระนาง
ทรงดำริว่า "น้องชายของเราเป็นผู้ใหญ่
แล้ว แม้ศของเธอก็ใหญ่ เราควรทำ
อาวามงคลแก่เธอ" พระนางจึงกราบทูล
เนื้อความนั้นแด่พระราชา พระราชาทรง
สดับค่านั้นจึงมีพระราชดำรัสว่า "ดีละ
เธอจงแจ้งให้มโศกทราบ". พระนางแจ้ง
ให้มโศกนั้นทราบแล้ว เมื่อมโศกรับ
ทำอาวามงคล จึงมีพระเสาวนีย์ว่า
"แน่ะพ่อ ถ้าเช่นนั้นเราจักนำนางกุมาริกา
มาให้เธอ".

อถ มหาสตุโต “กทาจิ อิมาย อานีตา
มม น รุจเจยฺย, สยเมว ตาว
อุปฐาเรมี”ติ จินฺเตตฺวา เอวมาห “เทวี
กติปาหํ มา กิณฺจิ รณฺโณ วเทถ,
อหํ เอกํ กุมาริกํ สยํ ปริเยสิตฺวา
มมาภิจูติํ ตุมหากํ อากิจฺจิสฺสามิ”ติ.
สา “เอวํ กโรหิ ตาตา”ติ อาห.
โส เทวี วนฺทิตฺวา อตฺตโน ฌรํ
คนฺตฺวา สหายกานํ สณฺณํ ทตฺวา
อณฺเฏวตฺกเวเสน คนฺตฺวา ตุนฺนวาย-
อุปกฺรณานิ คเหตฺวา เอกโกว
อตุตฺรทฺวาเรน นิภฺขมิตฺวา อตุตฺรยว-
มชฺฌมกคามํ ปายาสิ. ตทา ปน ตตฺถ
เอกํ ปุราณเสฏฺฐิจิกลํ ปริชิณฺณํ อโหสิ.
ตสฺส ปน กุลสฺส เอกา ธีตา
อมฺราเทวี นาม อโหสิ.

สา อภिरูปา สพฺพผลฺกฺขนสมฺปนฺนา
ปุณฺณวตี. สา ตํ ทิวสํ ปาโตว ยาคู
ปจิตฺวา ตํ อาทาย “ปิตุกสนฺนุจानํ
คมิสฺสามิ”ติ นิภฺขมิตฺวา ตเมว มคฺคํ
ปฏฺิปปชฺชิ. มหาสตุโต ตํ อากฺขณฺตี
ทิสฺวา “สพฺพผลฺกฺขนสมฺปนฺนา เอสา
อิตฺถิ สเจ อปริคฺคหา, อิมาย เม
ปาทปริจาริกาย ภวิตูํ ฏฺฏิตี”ติ จินฺเตสิ.
สาปี ตํ ทิสฺวาว “สเจ อหํ เอวรูปสฺส

ลำดับนั้นพระมหาสัตรีคิดว่า “บางครั้ง
นางกุมาริกา อันพระนางนี้นำมาไม่พึง
ชอบใจเรา, เราจะพิจารณาเองก่อน” จึง
ทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระเทวี พระองค์
อย่าทูลอะไรแต่พระราชาตลอด ๒-๓ วัน
ข้าพระบาทจักไปแสวงหานางกุมาริกา
คนหนึ่งเอง จักทูลนางกุมาริกาที่ข้าพระองค์
ชอบแก่พระองค์”. พระนางตรัสว่า “พอ
จะทำอย่างนั้นเถิด”. มโหสถนั้นถวาย
บังคมพระนางแล้ว จึงไปสู่เรือนของตน
ให้สัญญาแก่พวกสหายแล้วไปด้วยเพศ
อันใครๆ จำไม่ได้ ถือเอาเครื่องอุปกรณ์
แห่งช่างขุนผ้าผู้เดียวเท่านั้น เทียวออกไป
ทางประตูทิศอุดร ได้ไปสู่บ้านอุตรยว-
มชฌมคาม. ก็ในกาลนั้นมีสกุลเศรษฐีเก่า
สกุลหนึ่ง เป็นสกุลเก่าแก่ได้มีในบ้านนั้น.
ก็สกุลนั้นมีธิดาคนหนึ่งชื่อว่า อมราเทวี.

นางอมรานั้น มีรูปสวยสมบูรณ์ด้วย
ลักษณะทั้งปวงมีบุญ. วันนั้น นางดื่ม
ข้าวต้มแต่เช้าถึงข้าวต้มนั้นออกจากเรือน
ด้วยคิดว่า “เราจักไปสู่ที่ไถนาของบิดา”
เดินไปตามทางนั้นนั่นเอง. พระมหาสัตรี
เห็นนางอมราเทวีเดินมาคิดว่า “หญิงนี้
สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง, ถ้านางยัง
ไม่มีสามี นางนี้ควรเป็นภรรยาแห่งเรา”
ดังนี้. ฝ่ายนางอมราเทวีพอเห็นมโหสถ

ปฐิสสฺส เคเห ภเวยฺยํ, สกฺกา มยา
กฺกมฺพํ สณฺจาเปตฺตฺว"ติ จินฺตสฺส.

อถ มหาสตุโต "อิมิสฺสา
สปริคฺคหาปริคฺคหาภวํ น ชานามิ,
หตฺถมฺพุทฺธา ยํ ปุจฺฉิสฺสามิ, สเจ ปน
ปณฺทิตา ภวิสฺสตี, มม ปณฺหสฺส
อตุถํ ชานิสฺสตี"ติ จินฺตเตวาทุเร
จิตฺตว หตฺถมฺภุจิมกาสี. สว "อโย
มม สสฺสามิกอสฺสามิกภวํ ปุจฺฉตี"ติ
ยเตวาทุเร จิตฺตา หตฺถํ ปสาเรสี.
โส ตํ การณํ ยเตวาทุเร สสฺสามิ
ยเตวาทุเร "ภทฺเท กา นาม ตวณฺ"ติ
ปุจฺฉิ.

สว "สามิ มยฺหํ อตีตนาคเต วา
เอตฺรหิ วา ยํ นตฺถิ, ตํ นามิกา"ติ
อาห. "ภทฺเท โลเก อมรํ นาม นตฺถิ,
ตวํ อมรา นาม ภวิสฺสตี"ติ. เอว
สามีติ. "ภทฺเท กสฺส ยาคุํ หริสฺสตี"ติ.
"ปุพฺพเทวตาย สามี"ติ วุตฺเตโส
"ปุพฺพเทวตา นาม มาตาปิตโร, ภทฺเท
ตวํ ตว ปิตุ ยาคุํ หริสฺสตี มณฺเฑ"ติ.
เอว สามีติ. ตว ปิตา ก็ กโรตีติ.
"มม ปิตา เอกํ เทวตา กโรตี"ติ.
"เอกสฺส เทวตา กรณํ นาม กสนํ
ภทฺเท, ตว ปิตา กสตี มณฺเฑ"ติ.

ก็คิดว่า "ถ้าเราเพียงมีบุรุษเห็นปานนี้ไว้ใน
เรือน เราอาจจะยังทรัพย์สมบัติให้มั่งคั่ง".

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์คิดว่า "เรา
ยังไม่ทราบความที่นางนี้มีสามี และไม่
มีสามี เราจักถามนางด้วยปลายมือ,
แต่ถ้านางจักเป็นบัณฑิตไซ้, นางก็จัก
รู้เนื้อความปัญหาแห่งเรา" จึงไปยืนใน
ที่ไกล กำมือเข้า. นางอมราก็รู้ว่า "บุรุษนี้
ถามความที่เรามีสามีและไม่มีสามี" จึง
ไปยืนในที่นั้นเช่นกันแล้วแบมือ. มโหสถ
รู้เหตุนี้จึงไปใกล้นาง ถามว่า "แน่ะนาง
ผู้เจริญ เธอชื่ออะไร".

นางกล่าวว่า "สิ่งใดไม่มีแกติฉัน ในอดีต
อนาคต และในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ สิ่งนั้น
เป็นชื่อของดิฉัน". มโหสถกล่าวว่า "แน่
นางผู้เจริญ ชื่อว่า ความไม่ตายไม่มีใน
โลก, เธอจักชื่อว่าอมรา". นางกล่าวว่า
อย่างนั้นนาย มโหสถถามว่า "แน่
นางผู้เจริญ เธอ นำข้าวต้มไปเพื่อใคร".
เมื่อนางกล่าวว่า "ดิฉันนำไปเพื่อบุรพ-
เทวดานาย". มโหสถจึงกล่าวว่า "มารดา
บิดาชื่อบุรพเทวตา, ดูกรนางผู้เจริญ
ชะรอยว่าเธอจักนำข้าวต้มไปแก่บิดาของ
เธอ. นางอมราตอบว่า อย่างนั้นนาย.

“เอวํ สามี”ติ. “กสฺมี ปน จาเน ตว
 ปิตา กสตี”ติ. “ยตุเถ จาเน สกึ
 คตา ปจฺจํ น เอนฺติ, ตตฺถเว ปิตา
 เม กสตี”ติ. “สกึ คตานํ ปจฺจํ
 นาคมนฺนุจํ นาม สฺसानํ, สฺसानสฺส
 สนฺติเก กสตี เต ปิตา มณฺเฑ”ติ.
 “เอวํ สามี”ติ. “ภทฺเท อชฺเชว กึ
 เอสฺสสิ, น เอสฺสสิ”ติ. “สามิ สเจ
 เอสฺสติ, น เอสฺสามิ, โน เจ
 เอสฺสติ, เอสฺสามี”ติ. “ภทฺเท ปิตา
 เต นทีปาเว กสตี มณฺเฑ, อุตฺเท
 เอนฺเต น เอสฺสสิ. อเนนฺเต เอสฺสสิ”ติ.
 “เอวํ สามี”ติ. เอตฺตํ มหาสตุโต
 อลฺลปสฺลลปํ กโรติ.

อถ นํ อมราเทวี “ตวํ ยาคุ
 ปิวิสฺสสิ สามี”ติ นิมนฺเตสิ. มหาสตุโต

มโหสถถามต่อไปว่า บิดาของเธอทำ
 อะไร. นางตอบว่า “บิดาของดิฉันทำกิจ
 สิ่งหนึ่งโดยส่วน ๒”. มโหสถกล่าวว่า
 “ดูกรนางผู้เจริญการไถนาชื่อว่า การทำ
 กิจอย่าง ๑ โดยส่วน ๒ ชะรอยว่า บิดา
 ของเธอไถนา”. นางตอบว่า “อย่างนั้น
 นาย”. มโหสถถามว่า “ก็บิดาของเธอ
 ไถนาในที่ไหน”. นางตอบว่า “ชนทั้งหลาย
 ไปในที่ใดคราวเดียว ภายหลังไม่กลับ
 บิดาของดิฉัน ไถนาในที่นั้น”. มโหสถ
 กล่าวว่า “ป่าช้าชื่อว่าสถานที่แห่งชน
 ทั้งหมดไปคราวเดียว ภายหลังไม่กลับ.
 ชะรอยว่าบิดาของเธอ ไถนาในที่ใกล้
 ป่าช้า”. นางอมราตอบว่า “อย่างนั้นนาย”.
 มโหสถถามว่า “แน่ะนางผู้เจริญ วันนี้
 เธอจักกลับหรือไม่กลับ”. นางอมราตอบว่า
 “ถ้าเหตุนั้นมาดิฉันจักไม่กลับ ถ้าเหตุนั้น
 ไม่มาดิฉันจักกลับ”. มโหสถกล่าวว่า
 “ดูกรนางผู้เจริญชะรอยว่าบิดาของเธอ
 จักไถนาใกล้ฝั่งแม่น้ำ ครั้นเมื่อน้ำมา
 เธอจักไม่กลับ ครั้นเมื่อน้ำไม่มาเธอ
 จักกลับ”. นางอมราตอบว่า “อย่างนั้น
 นาย”. พระมหาสัตว์ทำการเจรจากับนาง
 มีประมาณเท่านี้.

ลำดับนั้น นางอมราเทวีจึงเชิญ
 มโหสถว่า “ข้าแต่นายเชิญท่านดื่ม

“ปฏิภุชิปน์ นาม อวมงคลน”ติ
 จินฺเตตฺตวา “อาม ปิวิสุสสามิ”ติ อาห.
 สา ปน ยาคุสมฺภุ โอตฺตารสฺสิ. มหาสตุตฺโต
 “สเจ ปาตี. อโรหิตฺตวา หตฺถโรหณํ
 อทตฺตวาว ทสฺสสตี, อตฺถเณ นํ ปหาย
 คมิสุสสามิ”ติ จินฺเตสฺสิ. สา ปน ปาตี
 โรหิตฺตวา ปาติยา อุกกํ อหริตฺตวา
 หตฺถโรหณํ ทตฺตวา ตฺจุจฺจปาตี หตฺถเ
 อจฺเปตฺตวา ปาตี ภูมียํ จฺเปตฺตวา สมฺภุ
 อาโลเพตฺตวา ยาคุยา ปุเรสฺสิ. ตตฺถ
 ปน สิตฺถานิ มนฺทานิ.

อด นํ มหาสตุโต อาห "กั ภาทเท
อติพหุลา ยาคุ"ติ. "อุทกํ โน ลหุ
สามิ"ติ. "เกทาเวหิ เต อุทกํ น ลหุ
ภวิสสติ มณฺเฑ"ติ. "เอวํ สามิ"ติ.
สา ปิตุ ยาคุ จเปตฺวา เส
โพธิสตุตสฺส อทาสิ. โส ตํ ปิวิตฺวา
มุขํ วิขุขเลตฺวา "ภาทเท อหํ ตุมหากํ
เคหํ คมิสฺสามิ, มคฺคํ เม อาจิกฺขahi"ติ
อาห. सा "साङ्गु"ति वदत्वा मक़्कं
आजिखनुती इमि ऐकनिपाते काठमाह

ข้าวต้ม". พระมหาสัตว์ดำริว่า ขึ้นชื่อว่า
การปฏิเสธไม่เป็นมงคล จึงกล่าวรับว่า
"จักดื่มจ๊ะ" นางจึงวางหม้อข้าวต้มลง.
พระมหาสัตว์คิดว่า "ถ้านางไม่ล้างภาชนะ
ไม่ให้น้ำล้างมือ จักให้ข้าวต้ม, เราจักละ
นางในที่นั้นไปเสีย". ฝ่ายนางอมราเทวี
ล้างภาชนะนำน้ำมาด้วยภาชนะ ให้น้ำ
ล้างมือ ไม่วางภาชนะเปล่าที่มีอวาง
ภาชนะไว้บนพื้น คนหม้อข้าวบรรจุภาชนะ
ให้เต็มด้วยข้าวต้ม. แต่เมล็ดข้าวใน
ภาชนะนั้นน้อย.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวกะนางว่า
“ดูกรนางผู้เจริญ ข้าวต้มมากไปหรือ”.
นางตอบว่า “ดิฉันไม่ได้น้ำเลยนาย”.
พระมหาสัตว์กล่าวว่า “ชะรอยว่า เธอ
จักไม่ได้น้ำมาจากทุ่งนา”. นางอมราเทวี
ตอบว่า “อย่างนั้นนาย”. นางจึงแบ่งข้าวต้ม
ให้บิดา ส่วนที่เหลือได้ให้พระโพธิสัตว์.
พระโพธิสัตว์นั้นดื่มข้าวต้มแล้วบ้วนปาก
จึงพูดว่า “ดูกรนางผู้เจริญ เราจักไปสู่
เรือนของเธอ เธอจงบอกทางแก่เรา”.
นางอมราเทวีกล่าวว่า “ได้” เมื่อจะบอกทาง
จึงกล่าวคาถานี้ อันมาในเอกนิบาตว่า

“เขน สตุตฺ วิลงฺกา จ
ทิกฺขณปลาโส จ ปุပ္ผิโต

“ร้านขายข้าวสัตต ถัดไปร้านขาย
น้ำส้ม ถัด ๒ ร้าน ต้นทองหลาง

เยนาทามิ เตน วทามิ
 เยน นาทามิ น เตน วทามิ
 เอส มคฺโค ยวมชฺฌกสฺส
 เอตํ ฉนฺนปถิ วิชานาหิ^๑ติ.

มีดอกบานมีใบ ๒ ชั้น มีอยู่โดย
 ทางใด เราถือภาชนะข้าวต้ม
 โดยมือขวาใด เราบอกทางนั้น
 โดยมือขวานั้น เราไม่ได้ถือภาชนะ
 ข้าวต้มด้วยมือซ้ายใด เราไม่ได้
 บอกทางนั้น โดยมือซ้ายนั้น ทาง
 นั้น เป็นทางไปเรือนของดิฉัน ซึ่ง
 ตั้งอยู่ในบ้านอุตรยวมัชฌคาม ขอ
 ท่านจงทราบทางอันปกปิดนี้".

ตสฺสตุเถ สามี อนุโต คามิ
 ปวิสิตุวา เอกํ สตุตฺตอาปนํ ปสฺสสิ,
 ตโต กณฺธิยาปนํ, เตสํ ทฺวินฺนํ
 อาปนํ ปุโรโต ทิคุณปณฺณโก
 โกวิฟ้าโร สุปฺปติโต, ตสฺมา ตฺวํ เยน
 สตุตฺตํ วิลงฺกา จ โกวิฟ้าโร จ ปุปฺปติโต
 เตน คนฺตฺวา โกวิฟารมฺมฺเล จตุวา
 ทกฺขิณมคฺคํ คณฺห วามมคฺคํ มุญฺจ,

เนื้อความแห่งคานานั้นว่า ข้าแต่
 นาย ท่านจงเข้าไปสู่บ้านภายใน จะเห็น
 ร้านขายข้าวสัตตฺร้านหนึ่ง ถัดนั้นจะเห็น
 ร้านขายน้ำส้ม, ข้างหน้าสองร้านนั้นไป
 มีต้นทองหลางใบสองชั้น มีดอกบานงาม,
 เพราะฉะนั้น ร้านขายข้าวสัตตฺร้านขาย
 น้ำส้มและต้นทองหลางบานสะพรั่งมีอยู่
 โดยทางใด ท่านจงไปโดยทางนั้น แล้วจง
 ยืนที่โคนต้นทองหลาง ยึดเอาทางขวามือ
 ปล่อยวางทางซ้ายมือ,

เอส มคฺโค ยวมชฺฌกสฺสชาติ
 ยวมชฺฌกคาเม ปติฏฺฐิตสฺส อมฺหากิ
 เคหสฺส เอส มคฺโค, เอตํ เอว
 ปฏิจฺจนาเทตฺวา มยา วุตฺตํ ฉนฺนปถิ^๑

คำว่าทางนั้นเป็นทางไปบ้านยวมัชฌคาม
 ความว่า ทางนั้นเป็นทางไปบ้านดิฉัน
 อันตั้งอยู่ในบ้านยวมัชฌคาม, ขอท่าน
 จงทราบทางอันปกปิด คือทางอันปิดบัง

^๑ ฉนฺนปทํ.

ปฏิจฺจนฺนปถิ จฺจนฺนปถิ วา ปฏิจฺจนฺน-
การณํ วา วิชาณาหิตี.

เอตถปิ เยนาทามิตี เยน หตฺเถน
อาทามิ ตํ ทกฺขิณหตฺถํ สนฺธาย
วุตฺตํ, อิตริ วามหตฺถํ.

เอวํ สา ตสฺส มคฺคํ อัจฺจิกฺขิตฺวา
ปีตุ ยาคุํ คเหตฺวา อคฺมาสิ.

จฺจนฺนปถปโยห นิฏฺฐิต.

ที่ดิฉันกล่าวว่าปิดบังอย่างนี้ ได้แก่ ทาง
ปกปิดหรือเหตุการณ์ปิดบัง.

ในคำเมื่อนั้น คำว่า ถือเอาโดยมือใด
ความว่า เราถือเอาข้าวต้มด้วยมือใด
นางอมราเทวี กล่าวหมายเอามือขวานั้น,
มือซ้ายนอกนี้ไม่หมายเอา.

นางอมราเทวีนั้น บอกทางแถมโศก
อย่างนั้น ถือเอาข้าวต้มเพื่อบิดาไปแล้ว.

ปัญหาเรื่องทางปกปิด จบ.

โสปี ตาย กถิตมคฺเคน ตํ เคหิ
คโต. อถ นํ อมราเทวียา มาตา
ทิสฺวา มหาสตุตฺสเสว อาสนํ ทตฺวา
“ยาคุํ ปิวิสุสฺสี สามิ”ติ อาห. “อมฺม
กนิฏฺฐภคินียา เม อมราเทวียา โถกา
ยาคุํ ทินฺนา”ติ. สาปิ “อิมินา เม
ธิตฺตอตุถาย อาคเตน ภวิตพฺพน”ติ
อญฺเภาสิ. มหาสตุโต เตสํ กุลานํ
ทุคฺคตภาวํ ชานนฺโตปิ “อมฺม อหํ
ตุนฺนวาโย, อตฺถิ กิณฺจิ วตฺถํ มยา
สิพฺพิตพฺพยฺตฺตกน”ติ ปุจฺฉิ. “อตฺถิ สามิ,
มฺหํ ปน นตฺถิ”ติ. อมฺม มฺหฺเลน กมฺมํ
นตฺถิ, อาเนถ, สิพฺพิสฺสามิตี.

ฝ่ายมโศกก็ไปสู่เรือนนั้นตามทาง
ที่นางอมราเทวีนั้นบอกแล้ว ลำดับนั้น
มารดาของนางอมราเทวีเห็นมโศกนั้น
ให้อาสนะแก่พระมหาสัตรว์กล่าวว่า “ดูกร
นาย ท่านจักดื่มข้าวต้มหรือ”. มโศก
ตอบว่า “ข้าแต่แม่ ข้าวต้มหน้อยหนึ่ง
อันนางอมราเทวีนี้องหญิงให้แก่ข้าพเจ้า
แล้ว”. ฝ่ายมารดาของนางอมราเทวีรู้ว่า
“บุรุษนี้เป็นผู้มาเพื่อต้องการธิดาแห่งเรา”.
พระมหาสัตรว์แม้รู้ความที่ตระกูลนั้น เป็น
คนเขี้ยวจึงถามว่า “ข้าแต่แม่ข้าพเจ้า
เป็นช่างชุณผ้า, ผ้าอะไร ๆ อันสมควร
ที่ข้าพเจ้าจะเย็บมีอยู่หรือ”. มารดานาง

สา ชินฺณกานิ วตฺถานิ อหริตฺวา
ตสฺส อทาสี. โพธิสฺสโต อหฺมฺหาหฺมฺหานิ
นิฏฺฐาเปสฺสิ. ปุณฺณวโต หิ กิริยา นาม
สมิขฺฆมติเยวาทิ. อถ นํ “อมฺม วิธิยา
ภาเคน อโรเจหิ”ติ อห. สา
สกลคาเม อโรเจสฺสิ. มหาสฺสโต
ตุนฺนวายกมฺมํ กตฺวา เอกาเหเนว
สหสฺสํ อปฺปาทสฺสิ. มหฺลลิกาปิสุส
ปาตฺราสมตฺตํ ปจิตฺวา ทตฺวา “สายํ
ตาต กิตฺตํ ปจามิ”ติ อห. “อมฺม
ยตฺตกา อิมสฺมึ เคเห ภูณฺชนฺติ, เตสํ
ปมาเณน ปจามิ”ติ อห.

สา อเนกสฺสอพยพฺชนํ พหุภตฺตํ ปจิ.
อมฺราเทวีปิ สายํ สีเสน ทารุกลาปี
อุจฺจุจฺเณน ปณฺณํ อาทาย อรฺณฺณโต
อาคนฺตฺวา ปฺรตฺถิมทฺวารเ ทารฺุณิ
นิภฺชิปีตฺวา ปจฺฉิมทฺวารเณ เคนํ ปาวิสฺสิ.

อมฺราเทวีตอบว่า “ผ้าอันท่านจะเย็บ
มีอยู่, แต่ค่าจ้างไม่มี”. มโหสถกล่าวว่า
“ข้าแต่แม่ ข้าพเจ้าทำงานไม่มีค่าจ้าง
แม่จงนำผ้ามา ข้าพเจ้าจักช่วยเย็บ.

มารดานางอมรานั้น จึงนำผ้าเก่าทั้งหลาย
มาให้มโหสถนั้น. พระโพธิสัตว์จึงจัดการ
ผ้าที่นำมาแล้ว ๆ สำเร็จทั้งหมด, ก็ชื่อว่
การทำงานของคนมีบุญย่อมสำเร็จโดย
ง่าย. ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์จึงกล่าวกะ
มารดาของนางอมราว่า “ข้าแต่แม่ ท่าน
จงบอกแก่ชนทั้งหลายผู้อยู่ตามสวนแห่ง
ถนน”. มารดานางอมราบอกชาวบ้าน
ทั้งสิ้นแล้ว. พระมหาสัตว์ทำการชวนผ้า
ให้ทรัพย์พันหนึ่งเกิดโดยวันเดียวเท่านั้น.
ฝ่ายมารดานางอมราซึ่งเป็นคนแก่หงุ่
เวลาเช้าให้แก่มโหสถแล้วถามว่า “แน่
พ่อ เวลาเย็นเราจะหงุ่ประมาณเท่าไร”.
มโหสถตอบว่า “ข้าแต่แม่ ชนมีประมาณ
เท่าใด บริโภคในเรือนนี้ ท่านจงหุงโดย
ประมาณแห่งชนเหล่านั้น”.

มารดานางอมราเทวี จึงหงุ่อาหาร
เป็นอันมาก ทั้งแกงและกับเป็นอเนก.
ฝ่ายนางอมราเทวีเวลาเย็นเอามัดฟืนทูน
ศีรษะ และกระเดียดไปไม้มาจากป่า
เก็บฟืนที่ประตู่ทิศตะวันออก เข้าสู่เรือน

ปิตา ปนสฺสา สายณฺหตรํ อาคมิ.
มหาสตุโต นานคฺครสโกชนํ ภูณฺชิ.
อิตรา อตฺตโน มาตาปิตโร โกเชตฺวา
ปจฺจา สยํ ภูณฺชิตฺวา มาตาปิตูนํ
ปาเท โหวิตฺวา โพธิสตุตฺสสฺส ปาเท โหวิ.

โส ตํ ปริคฺคณฺหนฺโต กติปาหํ
ตตฺถเว วสิ. อถ นํ วิมฺสนฺโต
เอกทิวสํ อาห "ภทฺเท อมราเทวิ
อหฺมณฺนาพิตฺตํหฺลํ คเหตฺวา ตโต มยํ
ยาคุญฺจ ปฺวญฺจ ภตฺตญฺจ ปจฺจาหิ"ติ.
สว "สาธฺม"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เต
ตณฺหฺลํ โกญฺญตฺวา มุลตณฺหฺลํ
ยาคุ มชฺฌิมตณฺหฺลํ ภตฺตํ, กณิกานิ
ปฺวํ ปจิตฺวา ตทณฺรूपิ พยญฺชนํ
สมฺปาเทตฺวา มหาสตุตฺสสฺส ยาคุ
อทาสิ. สว ยาคุ มุเข จปิ ตมตฺตาเยว
สตุตฺตรสหรณิสหสฺสุสานิ ฝริตฺวา อญฺจาสิ.

โส ตสฺสา วิมฺสนตฺถเมว "ภทฺเท
ปจิตํ อชานนฺติ กิมตฺถํ มม ตณฺหฺลํ
นาเสสิ"ติ วตฺวา ยาคุ สห เขเพณ

โดยประตุด้านทิศตะวันตก. ส่วนบิดา
ของนางอมราเทวีกลับมาเวลาเย็น กว่า
ธิดา. พระมหาสัตรีบริโกคโภชนาหาร
มีรสเลิศต่าง ๆ แล้ว. นางอมราเทวีนอกนี้
ให้มารดาบิดาของตนบริโกคอาหารแล้ว
ภายหลังจึงบริโกคเอง ชำระเท้ามารดา
บิดาแล้ว จึงชำระเท้าพระโพธิสัตว์.

มโหสถกำหนดสังเกตนางอมราเทวี
นั้น อยู่ในบ้านนั้นสิ้นวันเล็กน้อย. ต่อมา
มโหสถเมื่อจะทดลองนาง วันหนึ่งจึง
กล่าวว่า "แน่ะนางอมราเทวีผู้เจริญ
เธอจงเอาข้าวสารกึ่งทะนันท้มข้าวต้ม
ทำขนมและหุงข้าวสวยเพื่อเรา จากข้าว
กึ่งทะนันทันนั้น". นางรับคำว่า "ดีละ"
จึงตำข้าวสารเหล่านั้น ต้มข้าวต้มด้วย
ข้าวสารต้นมีเมล็ดดีไม่หัก หุงข้าวสวย
ด้วยข้าวสารปานกลางมีเมล็ดหักมาก,
ทำขนมด้วยข้าวสารป่นแล้วจัดกับข้าวให้
สมควรด้วยข้าวต้มและข้าวสวยนั้น ได้ให้
ข้าวต้มแก่พระมหาสัตรี. ข้าวต้มนั้น
พอพระมหาสัตรีดื่มเข้าถึงปากเท่านั้น
ก็แผ่ชานไปสู่เส้นรับรส ๗ พันตั้งอยู่.

มโหสถนั้นกล่าวเพื่อทดลองนางอมราเทวี
ว่า "แน่ะนางผู้เจริญเธอไม่รู้จักหุงต้มยัง
ข้าวสารของเราให้เสียไป เพื่ออะไร" แล้ว

นุญจหิตวา ภูมียํ ปาเตสิ. สา
 อุกุชฺเฌิตวา "สามิ สเจ ยาคู
 อสนุทรา ปุวั ขาทา"ติ ตสฺส ปุวั
 อทาสิ. โส ตมปิ ตเถว อทาสิ
 "ภทฺเท ตวั ปจิตุํ อชานนฺตี กิमतํ
 มม ตณฺหุลํ นาเสสิ"ติ. "สามิ สเจ
 ปุวั น สนุทริ ภตฺตํ ภูณฺชาหิ"ติ
 ภตฺตํ อทาสิ.

โส ตเถว ปฏิปชฺชิตวา "ภทฺเท ตวั
 ปจิตุํ อชานนฺตี มม สนฺติกํ กิमतํ
 นาเสสิ"ติ วตฺวา กุทฺโธ วีย ตีณปิ
 เอกโต มหฺมิตฺวา สีสโต ปญฺจาย
 สกลสรีริ ลิมฺปิตวา "คจฺฉ ทฺวาเร
 นิสีทาหิ"ติ อห. สาปิ อุกุชฺเฌิตวา
 อณฺชลิ ปคฺคยฺห "สาธุ สามิ"ติ ตถา
 อทาสิ.

โส ตสฺสา นิหตฺมานภาวํ ฅตฺวา
 "ภทฺเท เอหิ"ติ อห. สา เอก-
 วจเนเนว อาคนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก
 นิสีทิ. มหาสตุโต ปน อาคจฺฉนฺโต
 น ตฺวจฺฉนฺตโต กหาปณฺสทฺสเสน สทฺธิ
 เอกํ สากฺกํ จุฬปสิพฺพเก จเปตฺวา
 อาคโต. โส ตโต ตํ สากฺกํ

คายข้าวต้มกับน้ำลายให้ตกไปที่ภาคพื้น.
 นางอมราเทวีไม่โกรธกล่าวว่า "ข้าแต่
 นาย ถ้าข้าวต้มไม่ดี ท่านจงเคี้ยวกิน
 ขนมน" ได้ให้ขนมแก่พระมหาสัตรว์นั้น
 มหาสัตรว์นั้น ได้ทำขนมนั้นเหมือนอย่าง
 นั้นว่า "แน่ะนางผู้เจริญ เธอไม่รู้จักหุงต้ม
 ยังข้าวสารของเราให้เสียไป เพื่ออะไร".
 นางอมราเทวีกล่าวว่า "ข้าแต่นาย ถ้า
 ขนมไม่ดีท่านจงบริโภคข้าวสวย" ได้ให้
 ข้าวสวยแล้ว.

มโหสถปฏิบัติเหมือนอย่างนั้น กล่าวว่า
 "แน่ะนางผู้เจริญ เธอไม่รู้จักหุงต้ม ทำ
 ข้าวสารมีอยู่ของเราให้เสียไปเพื่ออะไร"
 ทำประดุจว่าโกรธขยำข้าวแม่ทั้ง ๓ เป็น
 อันเดียวกัน ทาสีระทั้งสี่ตั้งแต่ศิระชะ
 กล่าวว่า "นางจะไปนั่งที่ประตู". แม่นาง
 อมราเทวีไม่โกรธประคองอัญชลี กล่าวว่า
 "ข้าแต่นาย ดีแล้ว" ได้ทำอย่างนั้น.

มโหสถรู้ว่านางกำจัดมานะได้แล้ว ก็กล่าว
 ว่า "แน่ะนางผู้เจริญเจ้าจงมา". นางมา
 นั่งใกล้มโหสถ ด้วยการเรียกครั้งเดียว
 เท่านั้น. ฝ่ายพระมหาสัตรว์เมื่อมาจะมา
 มีมือเปล่าก็หาไม่ได้ บรรจุผ้าสาฎกผืนหนึ่ง
 กับเงินพันกหาปณะในย่ามน้อยมาด้วย.
 มโหสถนั้น นำเอาผ้าสาฎกนั้นจากย่าม

นี่หริตฺวา ตสฺสา หตฺเถ จเปตฺวา “ภทฺเท
ตว สหายิกาหิ สทฺธิ นหาตฺวา อิมํ
สาฎกํ นิวาเสตฺวา เอหิ”ติ อาห. ส
ตถา อกาสิ.

ปณฺธิโต อุปฺปาติตฺถนญฺจ อามฺภู-
ธนญฺจ สพุพฺ ติสฺสา มาตาปีตุนํ
ทตฺวา เต สมสฺสาเสตฺวา สสฺสสฺสสุริ
อาปฺจุจิตฺวา ตํ อาทาย คโต.
มหาสตุโต ปน ตสฺสา จตฺตญฺจ
อุปาหนญฺจ ทตฺวา เอวมาห “ภทฺเท
อิมํ จตฺตํ คเหตฺวา อตฺตานํ
ธาวะหิ, อุปาหนํ อภิริทฺวา ยะหิ”ติ.
สา ตํ ทวยํ คเหตฺวา อพฺโฆกาเส
สุริยสนฺดาเป จตฺตํ อปเนตฺวา วณฺณเต
ธาวะตฺวา คจฺจติ, ถลฺภูจาเน อุปาหนํ
ปาเทหิ โอมฺมุจิตฺวา อาทาย อุทกฺกุ-
จํ สมนฺตตกาเล อุปาหนํ อารุทฺติ
คจฺจติ. โพธิสตุโต ตํ การณํ ทิสฺวา
“กิ ภทฺเท ถลฺภูจาเน อุปาหนํ น
ปฏิมุญฺจสิ, อุทกฺกุจาเน ปฏิมุญฺจิตฺวา
คจฺจสิ, กิการณา”ติ ปุจฺฉิ.

สา ตํ อาห “สามิ ถลฺภูเจ
กณฺฏกาทีนํ ปสฺสามิ, อุทกฺกุเจ มจฺจ-
กจฺจปกณฺฏกาทีนํ น ปสฺสามิ, เตสุ

วางที่มีมือของนางอมราเทวีพูดว่า “ดูกร
นางผู้เจริญ เธอจงอาบน้ำกับสหายของ
เธอ แล้วนุ่งผ้าสาฎกนี้มา” นางอมราเทวี
ได้ทำตามอย่างนั้น.

มโศกบัณฑิต จึงให้ทรัพย์ที่เกิด
จากการรับจ้างชุผ้า ๑ พัน และทรัพย์
ที่ตนนำมา ๑ พันทั้งหมด แก่มารดาบิดา
ของนางอมราเทวี ปลอบใจพวกเขา
ลาแม่ยายและพ่อตาพาเอานางไป. ก็
พระมหาสัตว์ให้ร่วมและรองเท้า แก่นาง
อมราเทวีนั้น พูดอย่างนี้ว่า “แน่ะนาง
ผู้เจริญ นางจงถือเอาร่มนี้ไว้กางกันตัว,
จงสวมรองเท้าเดินไป”. นางอมราเทวีรับ
ของ ๒ อย่างนั้นแล้ว หุบร่วมในคราวร้อน
ดวงอาทิตย์ในที่แจ้ง กางร่มที่ภายในป่า
เดินไป, ถอดรองเท้าในที่ดอนถือไป
สวมรองเท้าในเวลาถึงที่มีน้ำ เดินไป.
พระโพธิสัตว์เห็นเหตุนี้จึงถามว่า “ดูกร
นางผู้เจริญทำไมเธอไม่สวมรองเท้าในที่
ดอน สวมในที่ที่มีน้ำเดินไป, เพราะเหตุ
อะไร”.

นางอมราเทวีตอบมโศกว่า “ข้าแต่นาย
ดิฉันเห็นสิ่งประทุษร้ายทั้งหลาย มีหนาม
เป็นต้น ในที่ดอน ในที่มีน้ำข้าพเจ้าไม่

๑ ฉ. ม. สสุเร.

ปาที ปวิฏฺเฐสุ มหนฺตํ ทุกฺขเวทนี
อนฺเฎวเยยฺยํ, ตสฺมา อุกฺกฏฺจาเน อุปาหนํ
อภิรุหิตฺวา คจฺฉามิ"ติ. โภธิสตุโต ตสฺสา
วจฺนํ สุตฺวา "มหาปณฺธิตา วตายํ
ทาริกา"ติ จินฺนเตตฺวา อคฺมาสิ.

อถ สา วณฺณตรํ ปวิสนฺตี ฉตฺตํ
อุปริมตฺตเก กตฺวา คจฺฉติ. โส ตํ
การณํ ปุจฺฉิ "ภทฺเท อณฺเฎ
อพฺโปกาเส สุริยสนฺดาปํ ปฏิพาหนตฺถํ
ฉตฺตํ ธาเรนฺดาว คจฺฉนฺติ, ตวํ ปน
ตถา นากาสิ, กิการณา"ติ. สา ตํ
อาห "สามิ วณฺณตรํ ปวิฏฺจา นาม
สุกฺขรฺกฺขทณฺฑทกาทีนิ มตฺตเก ปติตฺถเยน
เอวํ กโรมิ"ติ. โภธิสตุโต ตาย ทวีหิ
การณเหิ กถิตวจฺนํ สุตฺวา ตฺลสิ.

อถ มหาสตุโต ตาย สทฺธิ
คจฺฉนฺโต เอกสฺมิ จาเน ผลสมฺปนฺนํ
พทฺรฺกฺขํ ทิสฺวา พทฺรฺกฺขมฺมุเล นิสฺสิทิ.
สาปิ มหาสตุตํ พทฺรฺกฺขมฺมุเล นิสฺสินฺ
ทิสฺวา "สามิ อภิรุหิตฺวา พทฺรผลํ
คเหตฺวา ตมฺปิ ขาทาหิ, มยฺหํปิ
เทหิ"ติ อาห. "ภทฺเท อหํ กิลมามิ,

เห็นสิ่งประทุษร้ายทั้งหลายมีปลา เต่า
และหนามเป็นต้น, ครั้นเมื่อสิ่งประทุษร้าย
ร่างกายเหล่านั้นเข้าไปสู่เท้า ดิฉันพึงเสวย
ทุกข์เวทนามาก เพราะฉะนั้น ดิฉันจึง
สวมรองเท้าเดินไปในน้ำ". พระโภธิสฺตว์
ได้ฟังคำของนางจึงคิดว่า "นางทาริกานี้
ฉลาดมากหนอ" แล้วได้เดินไป.

ลำดับนั้น นางอมราเทวีเมื่อเข้าไปในป่า
ก็กั้นร่วมเดินไป. มโหสถบัณฑิตจึงถาม
เหตุนี้ว่า "แน่ะนางผู้เจริญ ชนเหล่าอื่น
กั้นร่วมเพื่อป้องกันความร้อน แห้งดวง
อาทิตย์ในที่แจ้งเดินไป, แต่เธอหาทำ
เช่นนั้นไม่, เพราะเหตุอะไร" นางอมราเทวี
ตอบมโหสถว่า "นาย ธรรมดาดิฉันเข้าไป
ภายในป่าย่อมทำอย่างนั้น เพราะความ
กลัวไม้แห้งและท่อนไม้เป็นต้นจะตกลง
บนศีรษะ". พระโภธิสฺตว์ฟังคำที่นาง
บอกเหตุ ๒ อย่างก็ยินดี.

ลำดับนั้น พระมหาสฺตว์เมื่อเดินไป
กับนาง เห็นต้นพุทราสมบุรณ์ด้วยผลใน
ที่แห่งหนึ่ง ก็นั่งพักใต้ต้นพุทรา. ฝ่ายนาง
อมราเทวี เห็นพระมหาสฺตว์นั่งใต้ต้น
พุทรา จึงพูดว่า "ข้าแต่ นาย ท่านจงขึ้น
เก็บผลพุทราเคี้ยวกินผลพุทรา แม้นั้น
จงให้แก่ดิฉันบ้าง". พระมหาสฺตว์ตอบว่า

ลำดับนั้น นางอมราเทวีจึงเก็บผลพุทรา
โยนไปที่พื้นดิน พุดว่า “ข้าแต่นาย ท่าน
จงกิน”. พระโพธิสัตว์เก็บผลพุทรา
มาเป่าฝุ่นออกเคี้ยวกิน เมื่อจะทดลองนางอีก
จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “แน่ะนางผู้เจริญ
เธอจงให้ผลเย็นแก่เรา”. ลำดับนั้น นาง
อมราเทวีเก็บผลพุทราทั้งหลายโยนไป
บนพื้นหญ้า. พระโพธิสัตว์เก็บเอาผล
พุทราไม่ต้องเป่าปัดฝุ่นเคี้ยวกินก็รู้ว่า
“นางทาริกานี้ฉลาดเหลือเกิน” ยินดีแล้ว.
พระโพธิสัตว์กล่าวว่า “นางผู้เจริญเธอ

คเหตฺวา นที คณฺตุวา อุทกํ อานตฺวา
มหาสตุตฺตสฺส อทาสี. โส อุทกํ ปิวิตฺวา
มุขํ วิชาเลสิ. สา เอกมนฺตํ อญฺจาสิ.
เต ปน อญฺจาย คจฺจนฺตา นครํ
ปวิสีสุ.

มหาสตุโต ตํ วิมฺสนตฺถาย ตํ
โทวาริกสฺส เคเห จเปตฺวา โทวาริก-
ภริยาย อาจิภฺชิตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ
คณฺตุวา ปุริเส อามนฺเตตฺวา “อสุกเคเห
เอกํ อิตฺถิ จเปตฺวา อาคโตมฺหิ, ตฺเมห
อิมํ สหสฺสํ อาทาย ตตฺถ คณฺตุวา
ตํ วิมฺสนา”ติ สหสฺสํ ทตฺวา เปเสสิ.
เต ตสฺสา สนฺติกํ คณฺตุวา ตถา
อกํสุ. สา “อิทํ มม สามิกสฺส
ปาทรชมตฺตมฺปิ น อคฺขมตี”ติ น
อิจฺจติ. เต ปุณฺา คณฺตุวา ปณฺทิตสฺส
อาโรเจสุ.

อถ เต ปุณฺปุณฺํ ยาว ตติยมฺปิ
เปเสตฺวา จตฺตถวาเร “เตนหิ นํ
หตฺถเ คเหตฺวา อากทฺตฺมิตฺวา เอธา”ติ
อาห. เต ตถา กรีสุ. สา อาคณฺตุวา
มหาสตุตํ มหาสมฺปตฺติยํ จิตํ ทิสฺวา
น สญฺชานิ, นํ โอลิเกตฺวา ปน หสิ.

จลงเกิด”. นางได้ฟังพระมหาสัตรีเจ้า
เรียก ก็ลงจากต้นไม้ ถือเอาหม้อไปสู่
แม่น้ำ นำเอาน้ำมาให้พระมหาสัตรีเจ้า.
ท่านดื่มแล้วบ้วนปาก. นางอมราเทวี
ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ก็ชนทั้งสอง
นั้น ลุกขึ้นไปสู่พระนครแล้ว.

พระมหาสัตรีพักนางอมราเทวีไว้
ที่เรือนของคนเฝ้าประตู เพื่อต้องการจะ
ทดลอง นางบอกแก่ภรรยาของคนเฝ้า
ประตู แล้วจึงไปสู่ที่อยู่แห่งตน เรียกบุรุษ
ทั้งหลายมาแจ้งว่า “เราพักหญิงคนหนึ่ง
ไว้ที่เรือนนั้นจึงมา, พวกท่านถือเอา
ทรัพย์พั้นหนึ่งนี้ไปที่เรือนนั้น ทดลองเกี่ยว
นางนั้นดู” ดังนี้ ให้ทรัพย์พั้นหนึ่งส่งบุรุษ
เหล่านั้นไปแล้ว. บุรุษเหล่านั้นไปสู่สำนัก
ของนางอมราเทวี ได้ทำตามมโหสถสั่ง
แล้ว. นางไม่ปรารถนาด้วยคิดว่า “ความ
ประพฤติของบุรุษนี้ไม่ถึงค่า แม้เพียงธูลี
ติดเท้าแห่งสามีของเรา”. บุรุษเหล่านั้น
กลับมาบอกแก่มโหสถบัณฑิตแล้ว.

ลำดับนั้นมโหสถส่งบุรุษเหล่านั้นไปบ่อย ๆ
จนถึงสามครั้งในวาระที่สี่ จึงพูดว่า “ถ้า
เช่นนั้นพวกท่านจงจับนางที่มีอคร่ามา”.
พวกบุรุษเหล่านั้น กระทำอย่างนั้นแล้ว.
นางอมราเทวีนั้นมาเห็นพระมหาสัตรี ผู้
ดำรงอยู่ในสมบัติใหญ่จำไม่ได้, แต่ว่า

นางมองดูพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ก็หัวเราะ
และร้องไห้. มโหสถถามเหตุแม้ทั้งสอง.

ลำดับนั้นนางอมราเทวีจึงกล่าววกะมโหสถ
ว่า “ข้าแต่นาย ดิฉันเมื่อหัวเราะมองเห็น
สมบัติท่าน หัวเราะด้วยคิดว่า ‘สมบัตินี้
ท่านได้ด้วยไม่มีเหตุก็หามิได้, แต่ท่านจัก
ได้เพราะทำกุศลไว้ในภพก่อน ขึ้นชื่อว่า
ผลของบุญทั้งหลาย น่าอัศจรรย์หนอ’.
แต่ดิฉัน เมื่อร้องให้ก็ร้องให้ด้วยความ
สงสารในตัวท่านว่า “บัดนี้ท่านมาทำผิด
ในวัตถุที่บุคคลรักษาคุ้มครองแล้ว จักไป
สู่นรก” ดังนี้.

มโหสถนั้นทดลองนางอมราเทวี
รู้ความที่นางนั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ กล่าวว่
“พวกท่านจงไป นำนางไปที่นั่นตามเดิม”
ส่งไป แล้วปลอมเพศเป็นช่างชุผ้าไป
พักแรมอยู่กับนาง ในวันรุ่งขึ้น เข้าไป
ราชตระกูลแต่เข้าทูลเหตุนั้นแต่พระนาง
อุทุมพรเทวี. พระนางกราบทูลแต่พระราชา
ให้ทรงทราบ แล้วจึงประดັบนางอมราเทวี
ด้วยเครื่องประดับทั้งปวง ให้นั่งที่วอใหญ่
นำไปสู่เรือนของพระมหาสัตว์ด้วยเกียรติ
อันใหญ่ได้ทำมงคลแล้ว.

พระราชาทรงส่งเครื่องบรรณาการมีค่า
พันกหาปณะแก่พระโพธิสัตว์.   ชาว

กตฺวา สกลนครวาสโน ปณฺณการํ
 สขฺขยีสฺสุ.^๑ อมรเทวีปิ รญฺเภา ปหิตํ
 ปณฺณการํ ทฺวริธา ภินฺทิตฺวา เอกํ
 โกฏฺฐาสํ ปุณฺ รญฺเภา เปสฺเสสิ,
 เอเตนุปาเยน สกลนครวาสินํ ปณฺณา-
 การํ เปสฺเสตฺวา นาคเร สงฺคณฺหิ. ตโต
 ปฏฺจาย มหาสตุโต ตาย สทฺธิ
 สมคฺคสํวาสํ วสนฺโต รญฺเภา อตฺถญฺจ
 ธมฺมญฺจ อนุสาสิ.

อมรเทวีปริเยสนํ นิฏฺฐิตํ.

อถกทิวสํ เสนโก อิตเร ตโย
 อตฺตโน สนฺติกํ อาคเต ทิสฺวา เต
 อามนฺเตตฺวา "อมฺโภ มยฺ คหปติปฺตฺตสฺส
 มโหสฺสสฺสว นปฺปโหม, อิทานิ ปน
 เตน อตฺตนา พฺยตฺตตฺรา ภริยา
 อาনীตา, ภินฺติ นํ รญฺเภา อนุตเร
 ปริภินฺทฺเยยฺมา"ติ อาห. เต อาหิสุ
 "อาจริย มยฺ ก็ ชานาม, ตวเมว
 ชานาสี"ติ.

พระนครทั้งสิ้น จนถึงคนรักษาประตู
 เป็นต้น ก็พากันจัดเครื่องบรรณาการไป.
 ฝ่ายนางอมรเทวี ก็แบ่งเครื่องบรรณาการ
 ที่พระราชาทรงส่งไปเป็นที่ ๒ ส่วน ส่วน ๑
 ส่งไปถวายแด่พระราชาก็ (ส่งเข้าคลัง),
 ส่งเครื่องบรรณาการ แก่ชาวพระนคร
 ทั้งสิ้นโดยอุบายนั้น สงเคราะห์ชาวพระนคร
 แล้ว. จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระมหาสัตว์
 ก็อยู่ร่วมกับนางอมรเทวี ถวายอนุศาสน์
 อรรถและธรรม แด่พระราช.

การแสวงหานางอมรเทวี จบ.

ภายหลังวันหนึ่งอาจารย์เสนกะเห็น
 ชนทั้งสามนอกนี้ (คือ ปุกกุสะ กามินทะ
 เทวินทะ) มาสู่สำนักตน จึงเรียกอาจารย์
 ทั้ง ๓ นั้นมากล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ เรา
 ทั้งหลายไม่เทียมทันมโหสถผู้บุตรคฤหบดี,
 ก็บัดนี้ เขานำภรรยาผู้ฉลาดยิ่งมาด้วย
 ตนเอง เราทั้ง ๔ พึงทำลายเขาระหว่าง
 พระราชาอย่างไร. อาจารย์ทั้ง ๓ นั้น
 กล่าวว่า "ท่านอาจารย์ พวกเราทั้ง ๓
 จะรู้อะไร ท่านอาจารย์เท่านั้นจึงจะรู้".

^๑ ฉ. ม.ปานิณฺสุ.

เสนโก ดาว จูฬามณี ตกทุกขมัญ
 ปกฺขิปิตฺวา ทาสียา หตฺเถ จเปตฺวา
 เปสฺสสิ "อิมํ ตกฺกมัญฺญํ เนตฺวา อณฺเณสํ
 คณฺหนฺตํปิ อทฺตฺวา สเจ มโหสฺสสฺส
 เคเห คณฺหนฺตํ ฆมฺมเนว สทฺธิ
 เทหิ"ติ. สํ ปณฺชิตสฺส สมฺมทฺวารํ
 คณฺตฺวา "ตกฺกํ คณฺหนฺตํ, ตกฺกํ
 คณฺหนฺตา"ติ วตฺวา อปฺราปรี สญฺจจติ.

เสนกะจึงกล่าวว่า “ผู้เจริญ ท่านทั้ง ๓ อย่าวิตกไป, อุบายอย่างหนึ่งของเรามีอยู่”. ท่านทั้ง ๓ ถามว่า “ท่านอาจารย์อุบายอะไร”. เสนกะจึงบอกว่า “เราจักลักจุฬามณี (ปิ่น) ของพระราชา มา ปุกกุสะท่านจงลักสุวรรณมาลา (ดอกไม้ทองคำ) มา กามินทะท่านจงลักผ้ากัมพล (ผ้าคลุมบรรทม) มา เทวินทะท่านจงลักฉลองพระบาททองคำมา”. ก็แลครั้น ลักราชาภรณ์ทั้ง ๔ มา พวกท่านจงให้ราชาภรณ์ทั้ง ๔ เข้าไปสู่เรือนของมโหสถ, แม้เราทั้ง ๔ จักลักราชาภรณ์ทั้ง ๔ มาด้วยอุบาย แต่นั้นเราจักให้ราชาภรณ์ทั้ง ๔ เข้าไปสู่เรือนมโหสถบุตรคฤหบดี ทำให้มหาชนไม่สงสัยพวกเรา”. อาจารย์ทั้ง ๓ นั้น รับว่า “อุบายนี้ดี ท่านอาจารย์”.

เสนกะใส่จุฬามณีในหม้อเปรียงก่อน จึงวางที่มือนางทาสีส่งไปว่า “นางจงนำหม้อเปรียงนี้ไป ไม่ให้แก่ชนเหล่าอื่น แม้จะรับซื้อ ถ้าเมื่อคนทั้งหลายในเรือนของมโหสถจะรับซื้อ ก็จงให้เปล่า พร้อมทั้งหม้อ”. นางทาสีนั้น ไปถึงประตูบ้านมโหสถบัณฑิต กล่าวว่า “ท่านจงซื้อเปรียง ๆ” เดินไป ๆ มา ๆ.

นางอมราเทวี ยืนอยู่ที่ประตู เห็น
กิริยาของหญิงขายเปรียงนั้นคิดว่า “หญิง

คจฺจติ, ภวิตพฺพเมเวตฺถ การณนาติ
 จินฺตเตตฺวา อิงฺขิตสญฺญา ยทาสิโย
 ปฏิกฺกมาเปตฺวา สยเมว ตํ ทาสี
 “อมฺม เอหิ ตกฺกํ คณฺหิสฺสามิ”ติ
 ปกฺโกสิตฺวา ตสฺสา อาคตกาเล ทาสี
 สญฺญํ ทตฺวา ตาสุ อนาคจฺจนฺตีสฺสุ
 “อมฺม คจฺจ, ทาสีโย ปกฺโกสหา”ติ
 ตเมว เปเสตฺวา ตสฺสา คตกาเล
 ฆณฺเฏ หตฺถํ โอตฺตาเรตฺวา มณี ทิสฺวา
 ตํ อาคตํ ปุจฺฉิ “อมฺม ตวํ กสฺส
 สนฺติกา อาคตา”ติ. “อยุเย เสนก-
 ปณฺชิตสฺส ทาสิมฺหิ”ติ.

ตโต ตสฺสา จ มาตุยา จ ปิตุ จ
 นามํ ปุจฺฉิตฺวา “อสุกฺนามา”ติ วุตฺเต
 “อมฺม กติมุลํ อิทํ ตกฺกนุ”ติ ปุจฺฉิตฺวา
 “จตุนาฬิกํ อยุเย”ติ วุตฺเต “เตนหิ
 อมฺม อิมํ ตกฺกํ มยฺหํ เทหิ”ติ
 วตฺวา “อยุเย ตุมฺเหสุ คณฺหนฺตีสฺสุ
 มฺULEน โก อตฺถโก ฆณฺเฏเนว สทฺธิ
 คณฺหตา”ติ “วุตฺเต เตนหิ ยาหิ”ติ
 ตํ อยุโยเชตฺวา “อสุกฺมาเส อสุกฺทิวเส
 เสนกาจริโย อสุกฺทาสียา ธีตาย
 อสุกาย นาม ทาสียา หตฺถเ รณฺโณ
 จูฬามณี วิกฺกัณฺตถาย ปหิณฺ”ติ ปณฺณ
 ลิตฺติว คณฺหิ.

นี้ไม่ไปที่อื่น, เหตุในหญิงนี้จะพึงมี” จึง
 ให้ทาสีทั้งหลายเลี้ยงไปด้วยสัญญาอัน
 นัดหมายกันไว้ ส่วนตนเรียกนางทาสีที่
 ขายเปรียงนั้นมาว่า “มานี้แม่ จันจักซื้อ
 เปรียง” จึงให้สัญญาแก่ทาสีของตนใน
 เวลานั้นนางขายเปรียงมา ครั้นเมื่อพวกทาสี
 เหล่านั้น ยังไม่มาจึงส่งนางขายเปรียง
 ไปว่า “แม่จงไปเรียกนางทาสีมาให้”, ใน
 เวลานั้นนางขายเปรียงไป จึงล้วงมือลงใน
 หม้อพอบจุฬามณีในหม้อนั้น พอนางขาย
 เปรียงมาจึงถามว่า “เธอมาจากสำนัก
 ของใคร”. นางขายเปรียงตอบว่า “ข้าแต่
 แม่เจ้า ข้าเป็นทาสีของท่านเสนกบัณฑิต”.

แต่นั้นนางอมราเทวีจึงถามชื่อนางทาสี
 ชื่อมารดาและบิดา เมื่อนางทาสีบอกว่า
 “ชื่อนั้น” แล้วถามว่า “แน่ะแม่ เปรียงนี้
 ราคาเท่าไร” เมื่อนางทาสีบอกว่า “ข้าแต่
 แม่เจ้าเปรียงนี้มีราคาเท่า ๔ ทะนาน”
 จึงพูดว่า “แน่ะแม่ ถ้าเช่นนั้น เธอจงให้
 เปรียงนี้แก่เรา” เมื่อนางทาสีพูดว่า “เมื่อ
 แม่เจ้ารับซื้อจะต้องการอะไรด้วยราคาเล่า
 แม่เจ้าจงรับเอาพร้อมทั้งหม้อ” ได้ส่งนาง
 ขายเปรียงไปด้วยคำว่า “ถ้าเช่นนั้นแม่
 จงไปเถิด” แล้วบันทึกข้อความทั้งหมด
 เป็นหนังสือถือไว้ว่า “เดือนโน้นวันโน้น
 อาจารย์เสนกะ ส่งพระจุฬามณีของ

ปุกกุโสปี สุวรรณมालิ สุมณปุပ္ผจ-
โกฏเก จเปตวา ตัม ปุप्ผเหหิ ฉาเทตวา
เปเสสิ. กามินุโทปี กมุพลัม ปณฺณปจฺฉิยัม
จเปตวา ปณฺณเหหิ ฉาเทตวา เปเสสิ.
เทวินุโท สุวรรณปาทุมัม ยวกลาปนฺตเร
พนฺธิตวา เปเสสิ. ส่า สพุพานิปี
ตานิ คเหตวา ปุริมนเยเนว ปณฺณ
อกฺขรานิ อาริเปตวา มหาสตุตฺตสฺส
อาจิฏฺฐิตวา จเปสิ.

เตปี จตุตฺตาริ ปณฺธิตา ราชกุลัม
คนฺตวา “กั เทว จุฬามณิ น
ปิลนฺธธา”ติ อาหํสุ. ราช่า “ปิลนฺธิสฺสามิ,
อาหฺรธา”ติ อาห. เต คนฺตวา ตตฺถ
จุฬามณิ อทิสฺวา อิตฺธานิ ตีณิปี
น ปสฺสึสฺสเยว. อถ เต จตุตฺตาริปี
“เทว ตุมฺหากัม อามฺรณานิ มโหสถสฺส
เคเห สนฺติ โส ตานิ สยัม วลฺลฺลฺลฺลฺล,
ปฏิสตฺตฺเต มหาราช คหปติปฺตฺโต”ติ
ตัม ปริภินทิสฺส.

พระราชามอบไว้ในมือนางทาสีชื่อนั้น
ธิดานางทาสีชื่อนั้นมาเพื่อต้องการขาย”.

ฝ่ายปุกกุสะวางสุวรรณมालาในผอบบรรจุ
ดอกมะลิ ปิดสุวรรณมालาด้วยดอกมะลิ
นั้นส่งไป. ฝ่ายกามินทะ วางผ้ากัมพล
คลุมบรรทมในกระเช้าบรรจุผ้ากัมพล ปิดด้วย
ผ้ากัมพลส่งไป. เทวินทะผูกฉลองพระบาท
ทองคำ ภายในฟ่อนข้าวเหนียวแล้วส่งไป.
นางอมราเทวีรับราชาภรณ์แม่ทั้งหมดนั้น
ไว้บันทึกเป็นอักษรในกระดาดไว้โดยนัย
หนหลัง บอกแก่พระมหาสัตรว์ เก็บไว้แล้ว.

บัณฑิตแม่ทั้ง ๔ เหล่านั้น ไปสู่
ราชสกุล กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ
พระองค์ไม่ทรงประดับจุฬามณีหรือ”.
พระราชาสตรัสว่า “เราจักประดับ ท่าน
จงนำมา”. บัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านั้น ไปไม่
เห็นจุฬามณีในที่เก็บนั้น ไม่เห็นเครื่อง
ราชาภรณ์ แม่ทั้งสามนอกนี้. ลำดับนั้น
บัณฑิตแม่ทั้ง ๔ เหล่านั้น พากันทูลยุยง
พระมหากษัตริย์นั้นว่า “ข้าแต่สมมติเทพ
เครื่องอาภรณ์ของพระองค์มีอยู่ในเรือน
ของมโหสถ มโหสถใช้อาภรณ์เหล่านั้น
เอง, ข้าแต่มหาราชเจ้า มโหสถบุตร
คฤหบดีเป็นศัตรู เฉพาะพระองค์”.

อถสฺส อตฺตจรกา มนุสฺสา อาคนฺตฺวา
 อาโรเจสฺสํ โส อตฺตจรกานํ วจันํ สุตฺวา
 “อหํ ราชาเนหํ ทิสฺวา ชานิสฺสามิ”ติ
 จินฺตเตตฺวา ราชูปฺปญฺจานํ อคฺมาสิ. ราชา
 ตสฺส กุชฺฌมิตฺวา “โก ชานาติ, กิ
 ภาวิสฺสตี”ติ อตฺตานํ ปสฺสสิตฺถํ นาทาสิ.
 ปณฺธุติโต รณฺโณ กุทฺธภาวํ ฅตฺวา
 อตฺตโน นิเวสนเมว คโต.

ราชา “คณฺหถ นนุ”ติ อาณาเปสิ.
 ปณฺธุติโต ปน อตฺตจรกานํ วจันํ
 สุตฺวา “อปคนฺตํ ฆฏฺฐตี”ติ อมฺราเทวีย
 สณฺณํ ทตฺวา อณฺเฑาตกเวเสน นครา
 นิกุชฺฌมิตฺวา ทกฺขิณยวมชฺฌกํ คนฺตฺวา
 ตสฺมี กุมฺภการกมฺมํ อกาสิ. นคฺเร
 “ปณฺธุติโต ปลาโต”ติ เอกโกลาหลํ ชาตํ.

เสนกาทโย จตฺตาโรปิ ปณฺธุติสฺส
 ปลาตภาวํ ฅตฺวา “มา จินฺตยิตฺถ,
 กิ มยํ อปณฺธุติตา”ติ อณฺเฑมณฺณ
 อชานาเปตฺวา อมฺราเทวีย ปณฺณาการํ
 ปหิณฺสี. สจฺจํ จตฺตฺวา เปสิตํ ปณฺณาการํ
 คเหตฺวา “อสุกเวลายํ คจฺจตฺถ”ติ วตฺวา
 “เต อาคเต ลชฺชาเปสฺสามิ”ติ จินฺตเตตฺวา

ครั้งนั้น มนุษย์ผู้สืบราชการลับของ
 มโหสถ มาบอกแก่มโหสถแล้ว. มโหสถ
 พังค่านักสืบทั้งหลายคิดว่า “เราเฝ้า
 พระราชาจักทราบเรื่อง” ได้ไปสู่สถาน
 บำรุงพระราชา พระราชาทรงกริ้วมโหสถ
 แล้วทรงดำริว่า “ใครจักทราบ อะไรจักมีขึ้น
 ในที่นี้” ดังนี้ ไม่ให้มโหสถเฝ้าพระองค์.
 มโหสถบัณฑิตรู้ความที่พระราชาทรงกริ้ว
 ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตนตามเดิม.

พระราชามีรับสั่งว่า “พวกท่านจงจับ
 มโหสถนั้น”. ฝ่ายวามโหสถบัณฑิตได้
 สดับคำของนักสืบทั้งหลาย แล้วคิดว่า
 “เราควรจะหนีไป” ให้สัญญาแก่นาง
 อมราเทวีแล้วออกไปจากเมืองโดยเพศแห่ง
 คนอื่นไม่รู้ ไปสู่บ้านทักขิณยวมชฌคาม
 ได้ทำการรับจ้างทำหม้อในบ้านนั้น. เกิด
 ความโกลาหลเป็นอันเดียวกันในเมืองว่า
 “มโหสถบัณฑิตหนีไปแล้ว”.

ฝ่ายอาจารย์ทั้ง ๔ มีอาจารย์เสนกะ
 เป็นต้น รู้ความที่มโหสถหนีไปกล่าวว่า
 “ท่านทั้ง ๓ อย่าวิตกไป เราทั้งหลาย
 ไม่เป็นบัณฑิตหรือ” ยังกันและกันไม่ให้รู้
 ส่งเครื่องบรรณาการไปให้นางอมราเทวี.
 นางรับเครื่องบรรณาการ อันอาจารย์
 ทั้ง ๔ ส่งไปแล้วกล่าวว่า “ท่านจงมาใน

ทาสีโย ปกุโกสาเปตวา เอกัง ภูปี
 ขนาเปตวา ตตถ ปาการิ ปริกชิปา-
 เปตวา คูธราสี สห อุตเทน
 ตตถ ปุเรตวา คูธกุปสุส อปริตเล
 ยนุตผลกาหิ ปิทธิตวา อุโมสุ ปสุเสสุ
 อคฺคพานิ กตวา กิลณฺเชหิ ปฏิจฺฉา-
 เทตวา ปุပ္ผทีหิ ลมฺพนํ มโนรมํ วีย
 เคหํ กตวา อุกกํ อุปฺภุจเปตวา สพุพฺ
 นิฏฺฐาเปสิ. ตสฺมี ปโทสกาเล เสนโก
 อตฺตานิ อลงฺกิริตวา นานคฺครสโกชนํ
 ภูณฺชิตวา โพิธตฺตสุส เคหํ อคฺมาสิ.

โส ทฺวาเว จตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ
 ขานาเปตวา เอกัง สปริคฺคหํ อมรา-
 เทวีย อาโรจาเปสิ. สว ตสฺส วจฺนํ
 สุตฺวา “เอหิ”ติ อาห. โส คนฺตฺวา
 ตสฺสา สนฺติเก อฏฺฐาสิ. อถ นํ สว
 เอวมาห “สามิ อหํ อิทานิ ตว
 วสํ คตา, อตฺตโน สรีริ อนหาตฺวา
 สยิตุํ อยฺยตฺตํ, ตวํ ตาว ยahi, อิมินา
 คนฺโธเทเกน นหาตฺวา เอหิ”ติ. โส
 “สาธุ”ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา
 “นหายิสฺสามีติ ผลเก อภิริห”ติ. สว ตํ
 “เตนหิ สาธุ”ติ ผลเก อภิริหิตฺวา

เวลานั้น” แล้วคิดว่า “เราจักยังอาจารย์
 ทั้ง ๔ ผู้มาหาเราให้ได้อายุ” จึงให้เรียก
 นางทาสีมาให้ชุดหลุมหนึ่ง ให้ล้อมรั้ว
 (กำแพง) ที่หลุมนั้น บรรจุกองดินให้เต็ม
 พร้อมกับน้ำในหลุมนั้น แล้วปิดด้วยแผ่น
 กระดานย่นตรึงที่พื้นเหนือหลุมดิน ทำลิ่ม
 สลักทั้ง ๒ ข้าง คลุมด้วยเสื่อลำแพน
 ทั้งหลาย ทำเคสสถานให้ห้อยด้วย
 บุปผชาติเป็นต้น ให้เป็นดุน่ารื่นรมย์
 ตั้งน้ำไว้ยังกิจทั้งปวงให้เสร็จแล้ว. ในเวลา
 พลบค่ำวันนั้น อาจารย์เสนกะประดับ
 ร่างกายตน บริโภคโภชนาหารมีรสเลิศ
 ต่าง ๆ แล้ว ได้ไปสู่เรือนของพระโพธิสัตว์.

อาจารย์เสนกะนั้น ยืนอยู่ที่ประตู ให้นาง
 อมราเทวีทราบความที่ตนมาแล้ว ให้คน
 เฝ้าบ้านคนหนึ่งบอกแก่นางอมราเทวี.
 นางได้ฟังคำแห่งเสนกะ จึงกล่าวว่า “ท่าน
 จงมาเถิด”. เสนกะก็เดินไปยืนอยู่ใกล้
 นางอมราเทวี. ลำดับนั้นนางจึงกล่าวกะ
 เสนกะว่า “ข้าแต่ นาย บัดนี้ข้าพเจ้าถึง
 อำนาจของท่านแล้ว, การไม่อาบน้ำชำระ
 ร่างกายตนแล้วนอน ไม่ควร ท่านจงไป
 เสี่ยง่อน อาบน้ำหอมนี้เสร็จแล้วจึงมา”.
 เสนกะรับคำว่า “ดีแล้ว” เดินไปขึ้นเหยียบ
 แผ่นกระดานด้วยหมายใจว่า “เราจัก

จิตกาเล อุทกั โอสินุจันตี วีย
ยณุตผลเก อกุกมิตวา คุณุญเป ปาเตสิ.

ปุกกุสมปิ สายณุหสมยั คนุตวา
อตตานั อลงกริตวา นานคุครสโกชนั
ภุณฺชิตวา อาคจฺจนุตํ ตตฺถเว คุณุญเป
ปาเตสิ. โส สมณฺสํ สေနํ ปุจฺฉี
“กั มนุสฺสโสสิ ตวณฺ”ติ. “อหํ สေနกา-
จริโย”ติ. สေနโกปิ ปุกกุสํ ปุจฺฉี “กั
มนุสฺสโสสิ ตวณฺ”ติ. “อหํ ปุกกุสจริโย”ติ.
ตถา. อิตเรปิ เทว ปฏิปาฏิยา
อาคนุตวา เอเตเนว นิยาเมน ตเถว
ปาเตสิ. เต สพฺเพ จตฺตาโรปิ
อุทฺธปฺปมาเณ คุฏฺฐาสิมฺหิ จตฺวา สีเสน
สีลํ ปหฺรณฺตา “โก เอโส โก เอโส”ติ
อญฺญมญฺญํ ปุจฺฉิสฺส. อถ สေနโก
“อหณฺ”ติ วตฺวา “กั กโรม อาจริยา”ติ
วตฺเต “ตุเมห มา สทฺทํ กโรถ,
อมฺหากํ ปน อิตฺโต ปญฺจาย ลชฺฐา
ภวิสฺสตี”ติ อาห. อิตฺติ เต จตฺตาโร
ปณฺชิตา ตตฺถเว เอกธตฺตี อญฺจิสฺส.

อาบนํ้า”. นางอมราเทวีกล่าวกะเสนกะ
ว่า “ถ้าเช่นนั้นดีแล้ว” ทำเหมือนรดน้ำ
ในเวลาเสนกะขึ้นไปยืนบนแผ่นกระดาน
จึงเหยียบแผ่นกระดานย่นตรึง ยังเสนกะ
ให้ตกไปในหลุมคุถ.

นางอมราเทวียังปุกกุสะ ผู้ไปใน
เวลาเย็น ประดับร่างกายบริโภคนกษณะ
มีรสเลิศต่าง ๆ มาอยู่ ให้ตกไปในหลุมคุถ
นั่นเอง. ปุกกุสะกระทบกับเสนกะเข้า
จึงถามว่า “ท่านเป็นคนหรือ”. สေနกะ
ตอบว่า “เราเป็นอาจารย์เสนกะ”. ฝ่าย
เสนกะจึงถามปุกกุสะว่า “ท่านเล่าเป็น
คนหรือ” ปุกกุสะตอบว่า “เราเป็นอาจารย์
ปุกกุสะ”. นางอมราเทวี ยังอาจารย์ทั้ง ๒
(คือ กามินทะและเทวินทะ) แม้นอกนี้
ผู้มาโดยลำดับอย่างนั้น ให้ตกลงไปใน
หลุมคุถ โดยทำนองนั้นเหมือนกัน. แม้
อาจารย์ทั้ง ๔ ทั้งหมดเหล่านั้น ยืนอยู่
ในกองคุถประมาณท้อง ศีรษะกระทบกัน
ถามกันและกันว่า “นั่นใคร ๆ”. ลำดับนั้น
เสนกะบอกว่า “เรา” เมื่ออาจารย์ทั้ง ๓
ถามว่า “จะทำอย่างไรท่านอาจารย์” จึง
กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายอย่าทำเสียงดังไป
ตั้งแต่บัดนี้ไปความอัปอายจักมีแก่พวกเรา”.
บัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านั้น ได้อยู่ในหลุมคุถ
นั้น ตลอดราตรีหนึ่ง.

สา เอวํ สพุเพ เต คุฏฐเป อสุจิชิคุจฺเจ
 ปาเตตฺวา ปาตาย รตฺติยา เน
 โยเตเตหิ ตโต อุกฺขิปาเปตฺวา ชิปฺปิ
 อุกฺเคน นฺหาเปตฺวา เสนกํ ปุกฺกุสํ
 กามินฺทํ เทวินฺทติ จตฺตาริ ชเน
 เกสมสฺสุ ชุรฺมณฺทํ การาเปตฺวา
 อิกฺกุจกาหิ ฆํสิตฺวา โลหิตํ อุปฺปาเทตฺวา
 โทณตณฺฑุเล คาหาเปตฺวา เตเมตฺวา
 กจฺจปจฺจณฺณํ โกฏฺฐาเปตฺวา ปาติยํ
 ปกฺขิปิตฺวา พหฺลยาคุ อาวฏฺฐตฺวา
 เตสํ สีสโต ปฏฺจาย สกลสรีริ
 ลิมฺปาเปตฺวา ตฺลปิจฺจณฺณํ คาหาเปตฺวา
 ตเถว สีสโต ปฏฺจาย โอิกฺกราเปตฺวา
 มหาทุกฺขํ ปาเปตฺวา กิลฺยชปจฺจิสฺสุ
 นิปชฺชาเปตฺวา ปิณฑิตฺวา ทฬฺหํ รชฺชฺยา
 พนฺธิตฺวา ลญฺเจตฺวา เตหิ สทฺธิ
 จตฺตาริปี รตนานิ คาหาเปตฺวา รญฺโณ
 สนฺติกํ คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา
 เอกมนฺตํ นิสินฺนา “เทว ปณฺณาการานิ
 ปฏฺิคุคฺคณฺหา”ติ วตฺวา จตฺตาริ
 กิลฺยชานิ รญฺโณ ปาทฺมุเล จเปสิ.

อถ นํ ราชา ตานิ วิวราเปตฺวา
 เสนกาทิเก เสดมกฺกฏฺฐทิสฺเส จตฺตาริ

นางอมราเทวีนั้น ให้คนทั้ง ๔ นั้นทั้งหมด
 ตกลงในหลุมคุฏ ไม่สะอาดน่าเกลียด
 อย่างนี้ ครั้นรุ่งสว่างให้บัณฑิตทั้ง ๔ นั้น
 จับเชือกสาวขึ้นมาจากหลุมคุฏ อันไม่
 สะอาดน่าเกลียดนั้น ให้อาบน้ำโดยเร็ว
 เอาמידโกนโกนผมและหนวดอาจารย์
 ทั้ง ๔ คือ เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ
 และเทวินทะ ให้โล้น ให้ถูด้วยอิฐจนเลือด
 ออก ให้เอาข้าวสาร ๑ ทะนานแช่น้ำ
 ให้เปียก ปั่นจนเตาร้างให้ละเอียดใส่ใน
 ภาชนะ กวนให้เป็นเหมือนข้าวยาคุ
 เป็นอันมาก ให้ทาให้ทั่วตัวของอาจารย์
 ทั้ง ๔ เหล่านั้น ตั้งแต่ศีรษะแล้วให้เอา
 ฝุ่นเป็นจุน(ละเอียด) ให้โรยให้ทั่วตัวตั้งแต่
 ศีรษะ ให้อาจารย์ทั้ง ๔ คน ถึงความ
 ลำบากมาก ให้นอนในกระชุกด้วยเสื้อ
 ลำแพน ปิดผูกพันด้วยเชือกให้แน่น
 ประทับตราให้นารัตนะทั้ง ๔ อย่าง กับ
 อาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านั้น เฝ้าพระราช
 ถวายบังคมพระราชแล้ว นิ่ง ณ ที่ส่วน
 ข้างหนึ่งกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ
 ขอพระองค์ทรงรับเครื่องราชบรรณาการ
 ทั้งหมด” ดังนี้ วางเสื้อลำแพน ทั้ง ๔ ไว้
 แทบบาทมูลแห่งพระราช.

ลำดับนั้น พระราชารับสั่งให้เปิดเสื้อลำแพน
 เหล่านั้นออก ทอดพระเนตรเห็นอาจารย์

ปณฺธิเต ทิสฺวา ตฺวณฺหิ อโหสิ. อถ
มหาชนาปิ เต ทิสฺวา “อทิฏฺฐปฺพุพา
ทิฏฺฐา โน อโห สฺนุทฺธา เสตวานฺรา,
อโห สฺนุทฺธา เสตวานฺรา”ติ วตฺวา
มหาหสิตํ หสิสุ. เตปิ จตฺตาริ
มหาลชฺชา อหสิ. อถ สฺมา อมฺราเทว
เตหิ สทฺธิ จตฺตาริ รตนานิ รณฺโณ
ปฺริยาเทตฺวา อตฺตโน ปติโน นิทฺโทส-
ภาวํ ปกาเสนฺตี ราชานํ อาน
“มโหสถปณฺธิโต น จิโร, อิมํ ปน
ตุมฺหากํ จิรา, เอเตสุ เสนโก ตุมฺหากํ
มณิจิโร, ปุกฺกุโส สุวณฺณมालจิโร,
กามินฺโท กมฺพลจิโร, เทวินฺโท สุวณฺณ-
ปาทุกจิโร. อสฺสูกมาเส อสฺสูกทิวเส
อสฺสูกทาสีธิดานํ อสฺสูกทาสีนํ นาม หตฺถ
อิมํเห อตา ปณฺณการตฺถาย เม
เปสิตา, อิมํ ปณฺณํ ปสฺสถ, อตฺตโน
สนฺตํ คุณฺหน, อิมํ จ จิเร รตนานิ
จ สมฺปฺปิจฺฉถ เทวา”ติ. เอวํ จตฺตาริ
ชเน มหาวิปฺปการํ ปาเปตฺวา ราชานํ
วณฺทิตฺวา เคหเมว คตา.

ทั้ง ๔ มีเสนกะเป็นต้น เช่นกับวานรเผือก
ได้ทรงดูขณินภาพ. ลำดับนั้น ฝ่ายมหาชน
เห็นอาจารย์ทั้ง ๔ นั้นพูดกันว่า “โอ
วานรเผือกงามหนอ ๆ เราทั้งหลาย
ไม่เคยเห็น ได้เห็นแล้ว” ได้พากันหัวเราะ
เฮฮาใหญ่. ฝ่ายอาจารย์ทั้ง ๔ แม่เหล่านั้
มีความอายมาก. ลำดับนั้น นางอมราเทวี
นั้น ถวายรัตนะทั้ง ๔ กับอาจารย์ทั้ง ๔
นั้น แต่พระราชา เมื่อจะประกาศความ
ที่มโหสถสามีของตนไม่มีความผิด จึง
กราบทูลพระราชาว่า “ข้าแต่พระองค์
ผู้สมมติเทพ มโหสถบัณฑิตไม่ได้เป็น
จิโร, แต่อาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านี้เป็นจิโรของ
พระองค์, ในบรรดาจิโรทั้ง ๔ นั้น เสนกะ
เป็นจิโรลักจุฬามณีของพระองค์, ปุกกุสะ
เป็นจิโรลักสุวรรณมालาของพระองค์,
กามินทะเป็นจิโรลักผ้ากัมพลคลุมบรรทม
ของพระองค์, เทวินทะเป็นจิโรลักฉลอง-
พระบาททองคำของพระองค์, เครื่อง
ราชภรณ์ ทั้ง ๔ เหล่านี้ อันอาจารย์
ทั้ง ๔ ส่งไปให้แก่ข้าพระบาท เพื่อเป็น
ของขวัญในมือของนางทาสีชื่อนั้น ซึ่ง
เป็นธิดาทาสีชื่อนั้น ในเดือนนั้น วันนั้น,
ขอเชิญพระองค์ ทอดพระเนตรหนังสือ
บันทึกนี้, โปรดทรงรับไว้เป็นของพระองค์
ขอเดชะ ขอพระองค์ทรงรับจิโรทั้ง ๔

และรัตนะทั้ง ๔ เหล่านี้เกิดพระเจ้าคะ".
นางให้ชนทั้ง ๔ ถึงความแปลกอันใหญ่
อย่างนี้แล้ว ถวายบังคมลาพระราชา
กลับไปบ้านตามเดิม.

อถ เน ราชา โภธิสตุตสฺส ปลาต-
ภาเวน ตสฺมี อาสงฺกาย จ อญฺเณสํ
ปณฺธิตมฺนุตีนิ อภาเวน จ เต กิณฺจ
อวตฺวา "ตุเมห นหาตฺวา อตฺตโน
เคนานิ คจฺจนฺตา"ติ เปเสสิ.

จตุตาโร รตนโจรา นิฏฺฐิตา.

โจรลักรัตนะ ๔ คน จบ.

อถ รณฺโณ ชุตฺเตปิ อธิวฺจจา
เทวดา โภธิสตุตสฺส ธมฺมเทสนํ
อสุณฺนุตี "กึ นฺโช การณฺนุ"ติ
อวชฺชมานา ตํ การณํ ญตฺวา
"หนฺนทาหิ ปณฺธิตสฺส อานยณการณํ
กริสฺสสามิ"ติ จินฺนเตตฺวา รตฺติภาเค
ชุตฺตปิณฺฑิกํ วิวเรตฺวา ราชานํ
จตุกกนิปาเต เทวตาย ปุจฺจิตฺตปญฺเห
อาคเต "หนฺนติ หตฺถเหหิ ปาเทหิ"ติ
อาทิเก จตุตาโร ปญฺเห ปุจฺจ. ตํ
สุตฺวา ราชา อชานนฺโต "อหํ น

ลำดับนั้น เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ใน
เศวตฉัตรของพระราชา ไม่ได้สดับธรรม-
เทศนาของพระโพธิสัตว์ จึงใคร่ครวญดู
ว่า "มีเหตุอะไรหนอ" ก็รู้เหตุนั้นจึงคิดว่า
"เอาเถิดเราจักทำเหตุให้นามโศกบัณฑิต
กลับมา" ในเวลารাত্রีเทวดา จึงแหวก
กำแพงฉัตรออกมาถามปัญหา ๔ ข้อกับ
พระราชา ซึ่งมีมาในปัญหาที่เทวดาถาม
ในจตุกกนิบาต เป็นต้นว่า "หนฺนติ หตฺถเหหิ
ปาเทหิ" แปลว่า บุคคลทำร้ายผู้อื่นด้วย
มือทั้ง ๒ หรือเท้าทั้ง ๒" ดังนี้. พระราชา

ชานามิ, อญเณ ปณฺธิเต ปุจฺฉิสฺสามิ"ติ
เอกทิวสํ ปรีหาริ ยาจิตฺวา "ปุนทิวเส
อาคจฺจนฺตุ"ติ จตฺตุนํ ปณฺธิตานํ
สาสนํ เปเสตฺวา เตหิ "มยํ ขุรฺมฺอนุชา
วโร โอตฺรฺนฺตา ลชฺชามา"ติ วุตฺเต
จตฺตาวโร นาฬิกปฏฺญา เปเสตฺวา "อิม
สึเสสุ กตฺวา อาคจฺจนฺตุ"ติ อาห.

ตทา กิร เต นาฬิกปฏฺญา ยาวชฺชตนา
อุปฺปนฺนา โหนฺติ. เต อาคจฺจนฺตฺวา
ปณฺธตฺตาสเน นิสึทิสฺสุ. อถ ราชา "เสนก
อชฺช รัตติภาเค จตฺเต อธิวฺจจา
เทวตา มํ จตฺตาวโร ปญฺเฬ ปุจฺฉิ,
อหํ อชานนฺโต 'ปณฺธิเต ปุจฺฉิสฺสามิ'ติ
อวจํ, เสนก กเถหิ เม เต ปญฺเฬ"ติ
วตฺวา ปจฺมํ ปณฺหิ ปุจฺฉิ

“หนฺติ หตฺถเอหิ ปาเทหิ
มุขญฺจ ปริสุมฺภติ
สเว ราช ปิโย โหติ
กนฺเตน ตวมภิปสฺสสึ"ติ.

ทรงสดับเทวปัญหาแล้ว ไม่ทรงทราบ
จึงตรัสว่า “ข้าพเจ้ายังไม่ทราบปัญหา
จักถามบัณฑิตเหล่าอื่นก่อน” ดังนี้ จึงขอ
เลื่อนการเฉลยไปวันหนึ่ง ได้ส่งสาส์นไป
ถึงบัณฑิตทั้ง ๔ ว่า “ในวันรุ่งขึ้นพวกท่าน
จงมา”. เมื่ออาจารย์ทั้ง ๔ ตอบว่า
“พวกข้าพระองค์มีศิระชะโล้นด้วยมิดโกน
ลงมาสู่ถนนย่อมละอาย” จึงโปรดส่ง
นาฬิกปฏฺญ(แผ่นผ้าดูจักษะนาน) ๔ อันไป
ให้รับสั่งว่า “ท่านทั้ง ๔ สวมนาฬิกปฏฺญ
เหล่านี้ (หมวกครอบ)ที่ศิระชะ แล้วจงมา”.

ได้ยิვნานาฬิกปฏฺญนั้น (หมวกครอบ)เกิดขึ้น
แต่กาลนั้นมาจนถึงวันนี้. อาจารย์ทั้ง ๔
นั้น มาแล้วก็นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้.
ลำดับนั้น พระราชาจึงตรัสว่า “ดูกร
อาจารย์เสนกะในคืนวันนี้ เทวดาซึ่งสิง
อยู่ในแควตจฺฉัตรถามปัญหา ๔ ข้อกะเรา,
เราเมื่อไม่รู้ได้บอกว่า ‘จักถามบัณฑิต
ทั้งหลายก่อน’, ท่านเสนกะจงบอกปัญหา
นั้นแก่เรา” ดังนี้ได้ตรัสถามปัญหาที่ ๑ ว่า

“บุคคลทำร้ายผู้อื่น ด้วยมือทั้ง ๒
หรือด้วยเท้าทั้ง ๒ และเอามือ
ทำร้ายปากผู้อื่น ข้าแต่พระราชา
บุคคลนั้น กลับเป็นที่รักแห่งคนผู้
ถูกทำร้าย เพราะฉะนั้นพระองค์
ทรงเห็นว่าผู้เป็นที่รักนั้นเป็นใคร”.

เสนโก ตํ สุตวา อชานนโต "กีนุติ กิ นุติ"ติ ตํ ตํ วิลปิตวา
 เนวสุส อนตํ, น โภฏี ปสฺสติ,
 เสสาปิ ตโย ชนา อปฺปฏิกานาว
 อหฺลํ. ราชา วิปฺภิสาริ หุตฺวา ปุน
 รตฺติภาเค เทวตาย "ปโยห เต
 ภาโต"ติ ปฺภุโจ "เทวเต จตฺตาโรปิ
 ปณฺทิตา เม ปฺภุจา, เตปิ น ชานิสฺสูติ
 อาห. เทวตา "กีนุเต ชานิสฺสนฺติ,
 จเปตฺวา มโหสถปณฺทิตํ อญฺโณ โภจิ
 เอเต กเถตุํ สมตฺถิโก นาม นตฺถิ,
 สเจ นํ ปกฺโกสาเปตฺวา เอเต ปโยห
 กถาเปสฺสิ, อิจฺเจตุํ กุสลํ, โน เจ ตํ
 ปกฺโกสาเปตฺวา เอเต กถาเปสฺสสฺสิ,
 อิมินา ชลิตฺเตน อยฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
 ภินฺทิสฺสสามิ"ติ ราชานํ ตชฺเชตฺวา
 "มหาราช อคฺคินา อตฺถสฺส สติ
 ชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชช
 วา อตฺถสฺส สติ โควิสาลํ ทูหิตุํ น
 วญฺญตฺตี"ติ วตฺวา อิมํ ปญฺจกนิปาเต
 ชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชช
 อุตฺทาทริตฺวา คาถมาห

เสนกะได้ฟังเทวปัญหานั้น ก็ไม่รู้
 ได้แต่พิมพ์ปัญหานั้น ๆ ว่า "ใครทำร้าย
 อะไร ๆ" ไม่เห็นที่สุดของปัญหานั้น ไม่เห็น
 เงื่อนปลายแห่งปัญหานั้น. แม้ชนทั้ง ๓
 ที่เหลือก็หมดปฏิภาณเช่นกัน. พระราชา
 ทรงมีความเดือดร้อน ในส่วนแห่งราตรี
 ถูกเทวดาถามอีกว่า "พระองค์ทรงรู้ปัญหา
 หรือยัง" ตรัสบอกว่า "ข้าแต่เทวดา
 ข้าพเจ้าถามบัณฑิตทั้ง ๔ แล้ว แม้อาจารย์
 เหล่านั้นก็ไม่รู้". เทวดากล่าวคุกคาม
 พระราชาว่า "อาจารย์เหล่านั้นจักรู้อะไร
 ยกเว้นมโหสถบัณฑิตเสีย คนอื่นใครเล่า
 ชื่อว่าสามารถจะกล่าวแก้ปัญหาลำนี้
 ได้ ย่อมไม่มี, ถ้าพระองค์ให้เรียกมโหสถ
 มาให้กล่าวแก้ปัญหาลำนั้น, การกระทำ
 อย่างนั้นนั้นเป็นความดี, ถ้าพระองค์ไม่ให้
 เรียกมโหสถมากล่าวแก้ปัญหาลำนั้น
 ไชรั ข้าพเจ้าจักทำลายพระเศียรแห่ง
 พระองค์ด้วยค้อนเหล็กอันลุกโพล่งนี้" จึง
 ทูลเตือนว่า "ดูกรรมหาราชเจ้า เมื่อมี
 ความต้องการด้วยไฟ พระองค์ไม่ควร
 เป่าแสงหิ่งห้อย และเมื่อมีความต้องการ
 ด้วยนมไม่ควรจะรีดที่เขาโค" ดังนี้ อัง
 ชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชฺชชชชชชชชช
 กล่าวคาถานี้ว่า

“โก นุ สนฺตมฺหิ ปชฺชิตฺเต
 อคฺคิปริเยสนํ จรํ
 อทฺทกฺขิ รตฺตํ ชชฺชิตํ
 ชาตเวทํ อมณฺเณณ.
 สุवासฺส โคมยจฺจนฺดานิ
 อภิมตฺถํ ตินฺดานิ จ
 วิปริตาย สณฺณาย
 นาสกฺขิ ปชฺชเลตเว.
 เอวมฺปิ อานุปาเยน
 อตฺถํ น ลภเต มฺหิโค^๑
 วิสาณโต ควํ โทหนํ
 ยตฺถ ชีรํ น วินฺทติ.
 วิวิธฺเห อูปาเยหิ
 อตฺถํ ปปฺโปนฺติ มาณวา
 นิคฺคเหณ อมิตฺตานํ
 มิตฺตานํ ปคฺคเหณ จ
 เสนิโมกฺขุปลาณาน
 วลฺลภานํ นเยน จ
 ชคตํ ชคตํปาลา
 อาวสนฺติ วสุณฺธรฺน”ติ.

“ใครเล่าหนอ ครั้นเมื่อไฟลุกโพล่ง
 มีอยู่เที่ยวแสวงหาไฟ โดยหาเหตุ
 มิได้ เห็นแสงหิ่งห้อยในราตรีก็มา
 สำคัญว่าแสงไฟ เขาเอาโคมัยที่
 เป็นจุนอันละเอียด หรือหญ้าทำ
 เชื้อวางไว้ บนแสงหิ่งห้อยแล้ว เอา
 มือสื้ให้เกิดไฟ ก็ไม่สามารถให้ไฟ
 ลุกโพล่งได้ด้วยสำคัญวิปริตฉันใด,
 คนอันธพาลดุจคนไข้ แม้แสวงหา
 สิ่งที่ต้องประสงค์ โดยมีใช่อุบาย
 ก็ไม่ได้สิ่งที่ต้องประสงค์นั้นฉันนั้น
 นมโคไม่มีที่เขาคิ บุคคลลี้ดนมโค
 จากเขาโคนั้น ไม่ได้นํานมโคฉันใด
 (บุคคลแสวงหา สิ่งที่ต้องการใน
 ที่ไม่ใช่ที่แสวงหาก็กไม่ได้สิ่งที่ต้องการ
 ฉันนั้น) ชนทั้งหลาย ประสบสิ่งที่
 ต้องการด้วยอุบายต่าง ๆ. พระเจ้า-
 แผ่นดินทั้งหลาย ทรงปกครอง
 แผ่นดิน ชื่อพสุณฺธร เพราะทรงไว้
 ซึ่งรัตนะ คือแก้วด้วยการข่มขี่
 เหล่าอมิตร และยกย่องเหล่ามิตร
 ได้เหล่าอำมาตย์ มีเสนีเป็นประมุข
 และด้วยความแนะนำของอำมาตย์
 ผู้สนิทกัน”.

^๑ จ. ม. มิโค.

ตตถ สนมมฺหิ ปชฺชิตฺเตติ อคฺคิมฺหิ
สนฺเต. อคฺคิปรียะสนํ จรฺนฺติ อนุปาเยน
จรฺนฺโต.

อทุทกฺขีติ ปสฺสฺสิ, ปสฺสฺสิตฺวา ปน
วณฺณสามณฺณตํ ๑ ตํ “ชาตเวโท
อโย ภวิสฺสตี”ติ เอวํ มณฺณตฺถ.

สฺวาสฺสาติ โส อสฺส ชชฺชิตฺวา ปน
อฺปริ สฺขุมาณี โคมยจฺจนฺตานี เจว
ติณฺยานี ๑.

อภิมตฺถนฺติ หตฺถะหิ สฺมิตฺวา อากีรฺนฺโต
ชณฺณเกหิ ภูมียํ ปตฺติฏฺจาย มุเชน
ธมฺมฺโต “ชาเลสฺสามิ นนฺ”ติ วิปริตํ
สณฺณาย วายมฺมฺโตปิ สณฺชาเลตฺ
นาสกฺขิ. โก นามะโส ?

มุโคติ มุคฺสทิสฺโส อนุทฺพาโล เอวํ
อนุปาเยน ปริเยสนฺโตปิ ตมตฺถํ น
ลภติ.

ยตฺถาติ ยสฺมึ วิสาณํ ชีรเมว นตฺถิ.
ตโต วิสาณโต คาวี ทูหนฺโต วิย
๑ อตฺถํ น วินฺทติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เมื่อไฟ
ลุกโพลงมีอยู่ ความว่า เมื่อมีไฟ. คำว่า
เที่ยวแสวงหาไฟ ได้แก่ เที่ยวไปโดยมิใช่
อุบาย.

คำว่า บุคคลได้เห็น คือเห็นแล้ว. ก็ครั้ง
เห็นแล้ว จึงสำคัญหึ่งห้อยนั้นอย่างนี้ว่า
“แสงนี้จักเป็นไฟ” เพราะมีสีคล้ายไฟ.

คำว่า สฺวาสฺส เป็นต้นความว่าบุคคลนั้น
เอาไค้มัยเป็นจุนอันละเอียดและหญ้าแห้ง
เป็นเชื้อวางไว้บนหึ่งห้อยนั้น.

คำว่า เอามือสไฟ ความว่า เอามือทั้ง
๒ สี่ กระจัดกระจายอยู่ แม้จะคุกลง
ที่พื้น พยายามเป่าด้วยปาก ด้วยความ
สำคัญวิปริตว่า “เราจักยังไฟให้ลุกโพลง”
ก็ไม่สามารถยังไฟให้ลุกโพลงได้. คนนี้
ชื่ออะไร ?

คำว่า คนไข้ ได้แก่คนอันธพาล เช่น
กับคนไข้แม้แสวงหาไฟ โดยมิใช่อุบาย
อย่างนี้ ก็ไม่ได้ประโยชน์นั้น.

คำว่า ในเขาโคโค ความว่า น้ำนมไม่มี
ในเขาโคโค, บุคคลไม่ได้สิ่งที่ต้องการดูจ
คนรีดนมโคจากเขาโคโคนั้น ฉะนั้น.

เสนีโมกฺขุปลาภานาติ เสนิปุปฺพานํ
อมฺจุจันํ อุปฺลาภาน.

คำว่า ได้เหล่าอำมาตย์ มีเสนีเป็น
ประมุข ได้แก่ เข้าไปได้อำมาตย์ทั้งหลาย
มีเสนีเป็นประมุข.

วสุลภานํ นเยน จาติ ปิยมนาปานํ
วสุสาสิกอมฺจุจันํ นเยน จ.

คำว่า ด้วยคำแนะนำของอำมาตย์
ผู้สนิทสนม ได้แก่ ด้วยคำแนะนำของ
อำมาตย์ผู้คุ้นเคย ผู้เป็นที่รักและเป็นที่
เจริญใจ.

อิเม วสุสงฺขาตานํ รตนานํ ธารณโต
วสุณฺธรฺรติ ลหุธนามํ ชคตํ ชคตีปาลาติ
ราชาโน อาวสฺนติ.

พระราชาทรงหลาย คือพระเจ้าแผ่นดิน
ย่อมทรงปกครองแผ่นดิน อันได้ชื่อว่า
พสุณฺธร เพราะทรงรัตนะทั้งหลาย กล่าว
คือทรัพย์สมบัติไว้.

“น ตยา สทิสสา หุตฺวา อคฺคิมฺหิ
วิชฺชมาเนเยว มุเชน ขชฺไชปนํ ฌมนฺติ
มหาราช ตฺวํ ปน อคฺคิมฺหิ สติ
ขชฺไชปนํ ฌมนฺโต วีย ตลํ จชฺเชตฺตฺวา
หตฺถเณ ตฺลยฺนฺโต วีย ชีเรนฺ อตฺถ
ชาเต วิสาณโต หุหนฺโต วีย
เสนกาทโย ปุจฺฉสิ, เอเต ก็ ชานนฺติ
ขชฺไชปนํ สทิสสา เหเต, มหาอคฺคิกุ-
ชนฺธสทิสโส มโหสฺถปณฺธิโต ปญฺญา
ปชฺชลติ, ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉาหิ.
อิเม เต ปญฺเฬ อชานนฺตสฺส ชีวิตํ
นตฺถิ”ติ ราชานํ ตชฺเชตฺตฺวา อนฺตรธาปิ.

เทวดากล่าวขู่พระราชาวา “ชน
ทั้งหลายไม่มีใครเหมือนพระองค์ เมื่อไฟ
มีอยู่โดยแท้ทรงเป่าหิงห้อยด้วยพระโอษฐ์
ดูกรมหาราชก็พระองค์ ตรัสถามอาจารย์
ทั้ง ๔ มีเสนกะเป็นต้น เป็นเหมือนเมื่อไฟ
มีอยู่ทรงเป่าหิงห้อยหรือเหมือนคนทิ้งตาซึ่ง
เสีย ชั่งด้วยมือหรือเหมือนคนเมื่อต้องการ
น้ำนมโคก็รีดจากเขาโคนั้น อาจารย์
ทั้ง ๔ เหล่านั้น จะรู้อะไร, เพราะอาจารย์
เหล่านั้นเช่นกับหิงห้อย, มโหสฺถบัณฑิต
เช่นกับกองเพลิงใหญ่ย่อมรุ่งเรืองด้วย
ปัญญา, ขอพระองค์ให้ตรัสเรียกมโหสฺถ
มาตรัสถาม เมื่อพระองค์ไม่ทรงทราบ

ปัญหาเหล่านี้ พระชนมชีพของพระองค์
จะไม่มี” แล้วก็อันตรธานหายไป.

ขชไซปนกปโณห นิฏจิตโต.

ปัญหาเรื่องหิงห้อย จบ.

ราชา มรณภยตชชิตโต ปุณ ทิวเส
จตุตาโร อมจเจ ปกุโกสาเปตวา “ตาตา
จตุตาโรปิ ตุมะห จตุสุ รณสุ จตุวา
จตุหิ นครทวาเรหิ นิฏขมิตวา ยตเถว
เม ปุตตัม มโหสถปณฺธิตัม ปสฺสสธ,
ตตเถวสฺส สกุการัม กตฺวา จิปปํ
อาเนถา”ติ เปเสสิ. เตปิ จตุตาโร
เอเกเกน ทวาเรน นิฏขมิตฺสฺ. เตสุ
ตโย ชนา ปณฺธิตัม น ปสฺสสิสุ.

เอโก ทกฺขิณทวาเรน นิฏขมนฺโต
ปน ทกฺขิณยวมชฺฌคามา มหาสตุตฺตัม
มตฺติกัม อาหริตฺวา อาจริยสฺส สนฺติเก
จกฺกัม ปริวตฺเตตฺวา มตฺติกมกฺขิตสรีรัม
ปลาสปิฏฺเจ นิสิตฺติวา มตฺติกัม มุฏฺจิมุฏฺจิมุ
กตฺวา อปฺปสฺสุปํ ยวภตฺตัม ภูณฺชมานํ
ปสฺสสิ.

กสฺมา ปเนส เอวรูปํ กมฺมัม
อกาสีติ ? ราชา กิร “มโหสถปณฺธิโต

พระราชา เป็นผู้อันความกลัวต่อ
มรณภัยคุกคามแล้ว ในวันรุ่งขึ้นให้เรียก
อำมาตย์ทั้ง ๔ มาส่งไป ตรัสว่า “ดูกร
พ่อ เจ้าทั้ง ๔ จงขึ้นอยู่บนรถทั้ง ๔ ออก
จากประตูเมืองทั้ง ๔ ไปพบเห็นมโหสถ
บัณฑิตบุตรของเราในที่ใด, จงทำสักการะ
แก่เธอในที่นั้นรีบนำมา”. แม้อำมาตย์
ทั้ง ๔ เหล่านั้นออกไปโดยประตูหนึ่งแล้ว.
บรรดาชนทั้ง ๔ เหล่านั้น ชนทั้ง ๓ คน
ไม่เห็นมโหสถบัณฑิต.

ฝ่ายอำมาตย์คนหนึ่งออกไปทางประตูด้าน
ทิศทักษิณ พบพระมหาสัตรีชนดินเหนียว
มีสรีระเปื้อนดินเหนียวนั่งบนตั้งรองใบไม้
หมุนจักรในสำนักอาจารย์ บันดินเหนียว
เป็นกำ ๆ บริโภคข้าวเหนียวไม่มีแกง.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไรมโหสถนี้
จึงได้ทำกรรมเห็นปานนี้ ? แก้วว่าได้ยินว่า

นิสฺสํสยฺ เม รชฺชํ คณฺหิสุสฺสตี"ติ
 อาสงฺกติ. โส "กุมภการกมฺเมน
 มโหสถเณ กิร ชีวตี"ติ. 'สุตฺวา ราชา
 นิราสงฺโก ภวิสฺสตี"ติ จินฺตฺวา เอว
 อกาสิ"ติ.

โส อมจํ ทิสฺวาว อตฺตโน
 สนฺติกํ อาคตภาวํ ญตฺวา "อชฺช
 มยฺหํ ยโส ปน ปากติโก ภวิสฺสตี,
 อมรเทวียา สมฺปาทิกํ นานคฺครส-
 โภชนเมว ภุญฺชิสฺสสามี"ติ จินฺตฺวา
 คหิตภตฺตปิณฺฑํ จทฺเทตฺวา อญฺจาย
 มุขํ วิกุขาเลสิ. ตสฺมี ชเน โส
 อมจฺใจํ ตํ อปฺสงฺกมิ. โส ปน
 เสนกสฺส ปกุชิโก, ตสฺมา ตํ สมฺมูโต
 "ปณฺฑิต อาจริยเสนกสฺส วจันํ นิยุยานิกํ,
 ตว นาม ยเส ปริเหเน ตถา รูปา
 มหาปญฺญา ปติญฺจาเปตุ"^๑ นาสกฺขิ,
 อิทานิ ตวํ มตฺติกมกฺขิตสฺสโร ปลาส-
 ปิฏฺจเก นิสฺสิตฺวา เอวรूपิ ภตฺตํ
 ภุญฺชิสฺส"ติ วตฺวา อิมํ ทสนิปาเต
 ภูริปญฺเฬ ปจฺมํ คาถมาห

"สจฺจํ กิร, ตวมฺปิ ภูริปญฺโเบ
 ยา ตาทิสฺสํ สิริํ ธิติ มติ จ

พระราชาทรงรังเกียจว่า "มโหสถบัณฑิต
 จักซึ่งราชสมบัติของเราไม่ต้องสงสัย".
 มโหสถคิดว่า 'พระราชาทรงสดับข่าวว่า
 มโหสถเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างกระทำหม้อ
 ก็จักไม่ทรงรังเกียจ' จึงได้ทำอย่างนี้".

มโหสถบัณฑิตนั้น เห็นอำมาตย์
 ก็รู้ว่าอำมาตย์นั้นมาสู่สำนักของตนคิดว่า
 "ก็วันนี้ศของเราก็จักปรากฏอีก, เราก็จัก
 ได้บริโภคนาณานาเลศต่าง ๆ ที่นางอมราเทวี
 จัดไว้" แล้วจึงทักท้วงที่ตนถือลูกขึ้น
 บ้วนปาก. ขณะนั้นอำมาตย์นั้นก็เข้าไป
 หามโหสถ. ก็แต่อำมาตย์นั้นเป็นฝ่าย
 ของเสนกะ, เพราะฉะนั้น เมื่อจะสืบทอด
 ข้อความที่เสนกะกล่าวแต่หนหลังนั้น จึง
 กล่าวว่า "ณะบัณฑิตคำของเสนกะอาจารย์
 เป็นคำจริงธรรมดาว่า เมื่อยศของท่าน
 เสื่อมปัญญามากเห็นปานนี้ก็ไม่สามารถ
 จะเป็นที่ยิ่งได้ บัดนี้ท่านมีร่างกายเปื้อน
 ด้วยดินเหนียว นั่งบนตั่งลาดด้วยใบไม้
 กินข้าวเห็นปานนี้" ดังนี้จึงกล่าวคาถา
 ที่ ๑ ในภริปัญหาในทสนิบาตนี้ว่า

"ได้ยินว่า คำที่อาจารย์เสนกะกล่าว
 เป็นของจริง ท่านผู้มีปัญญาดุจ

^๑ จ. ปติญฺจา ใหญ่.

น ตายเต ภาววสุปนีติ
โย ยวกั ญชสิ อปฺปสุปนฺ"ติ.

แผ่นดิน สิริความมั่นคงและความ
รู้เช่นนั้นไม่ป้องกัน ท่านผู้ถูกนำ
เข้าถึงอำนาจแห่งความพินาศ ท่าน
จึงต้องกินข้าวเหนียว ไม่มีแกง".

ตตถ สจฺจํ กิราติ ยํ อจฺริย
เสนโก อาห, ตํ กิร สจฺจเมว.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คำอาจารย์
เสนกะกล่าวเป็นคำจริง ความว่า
ข้าแต่อาจารย์ อาจารย์เสนกะกล่าวคำใด
ได้ยืนยันว่าคำนั้นเป็นคำจริง.

สิริติ อิสฺสริยํ ฐิตีติ อพฺโฆจฺฉินฺนวิริยํ.

คำว่า สิริ ได้แก่ ความเป็นใหญ่. คำว่า
ความมั่นคง ได้แก่ ความเพียรไม่ขาดระยะ.

น ตายเต ภาววสุปนีตนฺติ อภาวสฺส
อวุทฺตมียา วสํ อุปนีติ ตํ น รกฺขติ
น โคเปติ, เต ปติฏฺฐา โหตุํ น
สกุโกติ.

คำว่า ไม่ป้องกันตนผู้เข้าถึงอำนาจ
แห่งความพินาศ ความว่า สิริเป็นต้น
ไม่รักษา ไม่คุ้มครองท่านผู้ถูกนำเข้าไปสู่
อำนาจแห่งความพินาศคือความไม่เจริญ
ได้แก่ ไม่สามารถจะเป็นที่พึ่งของท่านได้.

ยวกนฺติ เอวรูปิ ยวตณฺฑุลภตฺตํ ญชสิ.

คำว่า ข้าวเหนียว ความว่า ท่านจะ
บริโภคข้าวสุกอันหุงด้วยข้าวสารเหนียว
เห็นปานนั้น.

อถ นํ มหาสฺตฺโต "อนฺธพาล
อหํ อตฺตโน ปญฺญาเพลน ปุณฺ ตํ
ยสํ ปากติกํ กตฺตุกาโม เอวํ กโรมี"ติ
วตฺวา อิมํ คาทพฺพยมาห

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์จึงกล่าวกะ
อำมาตย์นั้นว่า "แน่ท่านผู้อันธพาล
เราเป็นผู้ใคร่กระทำยศนั้นให้ปรากฏอีก
ด้วยกำลังปัญญาแห่งตน จึงได้กระทำ
อย่างนี้" ได้กล่าวหมวดสองแห่งคาถา
นี้ว่า

“สุขํ ทุกฺเคน ปริปาจยนฺโต
 กาลากาลํ วิจันํ ชนฺทชนฺโน
 อตฺถสฺส ทวารานิ อปาปุเรนฺโต
 เตนานํ ตสฺสสามิ ยโวทเนน
 กาลญฺจ ฅตฺวา อภิชฺฌนํ
 มนฺเตหิ อตฺถํ ปริปาจยิตฺวา
 วิชฺฌมฺภิสฺสํ สึหวิชฺฌมฺภิตานิ
 ตายิทุธิยา ทกฺขสิ มํ ปุณฺนาปี”ติ.

ตตฺถ ทุกฺเคนาติ อิมินา กายิก-
 เจตสิกทุกฺเคน อตฺตโน ปิราณกสฺสํ
 ปฏิปากตีกการณน **ปริปาจยนฺโต**
 วทฺเตมนฺโต.

กาลากาลนฺติ อยํ ปฏิจฺจนฺนสฺส นุตฺวา
 วิจรณกาลโ อยํ อปฺปฏิจฺจนฺนสฺสาติ
 เอวํ กาลญฺจ อกาลญฺจ วิจันนฺโต
 รณฺโณ กุทฺธกาเล ชนฺเนน วิจิตพฺพนฺติ
 ฅตฺวา ชนฺเนน อตฺตโน รุจิยา ชนฺโน
 ปฏิจฺจนฺโน นุตฺวา กุมฺภาทรกมฺเมน
 ชีวนฺโต อตฺตโน อตฺถสฺส การณ-

“เรายังความสุข ให้เจริญด้วยความ
 ยาก (โดยเหตุให้กลับเป็นปกติ
 สุข)เมื่อพิจารณากาลและมีใช้กาล
 ก็หลบซ่อนอยู่ ตามความพอใจ
 ของตน เปิดช่องคิดทำให้เป็น
 ประโยชน์แก่ตนอยู่. ด้วยเหตุนั้น
 เราจึงยินดี ด้วยการบริโภคข้าวแดง
 ก็เรารู้กาล เพื่อความองอาจ
 (ทำความเพียร) ยังประโยชน์ตน
 ให้เจริญอยู่ ด้วยความคิดของตน
 องอาจอยู่ ดูความองอาจแห่ง
 ราชสีห์ที่พินมโนศิลา ฉะนั้น ท่าน
 จักเห็นเรา ด้วยความสำเร็จนั้น
 อีก”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ด้วย
 ความยาก ความว่า เราจะยังความสุขแก่
 ของตนให้เจริญ คือให้งอกงาม ด้วย
 ความยากทางกายและจิตนี้ โดยเหตุให้
 กลับเป็นปกติสุข.

คำว่า กาลและมีใช้กาล ความว่า เมื่อ
 พิจารณากาล และมีใช้กาลอย่างนี้ว่า
 “กาลนี้เป็นกาลเที่ยวไป อย่างหลบซ่อน
 กาลนี้เป็นกาลเที่ยวไป อย่างเปิดเผย”
 ก็รู้ว่าเราควรประพฤติหลบซ่อนในคราว
 ถูกพระราชากริ้วก็หลบซ่อนอยู่ตามความ
 พอใจ คือความชอบใจแห่งตนเลี้ยงชีพอยู่

สงฺฆาตานิ ทวารานิ อปาปุเรนฺโต
วิวราเปนฺโต วิหรามิ เตน การณณานิ
ยโวทเนน ตุสสามิตี อตฺถโก.

อภิชีหนายาติ อภิชีหนาย อภิวิริย-
กรณสฺส. มนุเตหิ อตฺถํ ปริปาจยิตฺวาติ
อตฺตโน ภาณน มม ยสํ ปุณ
วทุตฺเตตฺวา มโนสึลาตเล สึโห วิย
วิชมฺภิสฺสํ ตาย อิทฺฐิยา ปุณฺปิ ตฺวํ
มํ ปสฺสสึติ.

อถ นํ อมฺจุใจ อาท “ตาท
ปณฺฑิต ฌตฺเต อธิวฺจฺจา เทวตา
ราชานํ ปณฺหํ ปุจฺฉิ ราชา จตฺตาริ
ปณฺฑิตเ ตปฺจฺฉิ. เตสฺส เอโกปิ ปณฺหํ
กเถตุํ นาสกฺขิ ตสฺมา ราชา ตว
สนฺติกํ มํ ปหิณฺตี”ติ. “เอวํ สนฺเตปิ
อตฺตโน ปณฺธาย อานุกาโร ปสฺสึสฺสสฺสิ,
เอวรูปเ หิ กาเล อิสฺสริยํ ปติฏฺฐา
น โหติ, ปณฺธาสมฺปนฺโนเอว ปติฏฺฐา
โหติ”ติ มหาสตุโต ปณฺธานุกาโร
วณฺณเณสิ.

อมฺจุใจ รณฺธา “ปณฺฑิตํ ทิฏฺฐญฺ-
จาเนยว นหาเปตฺวา อจฺฉาเทตฺวา

ด้วยการทำหม้อขาย เปิดช่องคือเปิดเผย
ช่องอันนับว่าเป็นเหตุแห่งประโยชน์แก่
ตนอยู่ เพราะเหตุนั้นเราจึงยินดีบริโภค
ข้าวแดง.

คำว่า เพื่อความองอาจ คือเพื่อความ
องอาจ ได้แก่ เพื่อกระทำความเพียร.
คำว่า ยังประโยชน์ให้เจริญด้วยความคิด
ความว่า ยังยศของเราให้เจริญอีกด้วย
ความรู้ของตน องอาจอยู่ดุจราชสีห์องอาจ
อยู่ที่พื้นมโนศิลา ฉะนั้น ท่านจักเห็นเรา
ด้วยความสำเร็จนั้นอีก.

ลำดับนั้นอำมาตย์กล่าวกะมโศลก
นั้นว่า “แน่ะพ่อบัณฑิต เทวดาสงอยู่ที่
เศวตฉัตรถามปัญหากะพระราชา พระราชา
ตรัสถามบัณฑิตทั้ง ๔. ในบรรดาบัณฑิต
ทั้ง ๔ บัณฑิตแม้คนหนึ่งก็ไม่อาจจะกล่าว
แก้ปัญหาได้, เพราะฉะนั้นพระราชา
จึงส่งข้าพเจ้ามาสำนึกแห่งท่าน”. พระ-
มหาสัตว์สรรเสริญอานุภาพแห่งปัญญาว่า
“เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจงเห็นอานุภาพแห่ง
ปัญญาของตนเพราะอิสริยยศไม่เป็นที่พึง
ในกาลเป็นเช่นนี้ บุคคลสมบูรณ์ด้วย
ปัญญาเท่านั้นเป็นที่พึงได้”.

อำมาตย์รับพระราชบัญชาว่า “ท่านจงให้
มโศลกบัณฑิตอาบน้ำ นุ่งห่มในที่ที่ท่านเห็น

อาเนถา"ติ วุตโต ตถา กตฺวา
 รมฺภา ทินฺนํ สหสฺสกาปณํ จ
 ทุสฺสยฺคณฺจ มหาสตุตฺสส หตฺถे จเปสิ.
 กุมฺภกาโรปิ "มโหสถปณฺธิโต กิร
 มยา เปสฺสกมฺมํ การิตฺวา"ติ สยํ ภยํ
 อาปชฺชติ. ตํ ทิสฺวา มหาสตุตฺโต "มา
 ภายิ อัจฉริย, พหุปกาวโรสิ ตวํ
 อมฺหากนฺ"ติ อสฺสาเสตฺวา ตสฺส สหสฺสํ
 ทตฺวา มตฺติกมกฺขิตฺเตเนว สรีเรน รมฺ
 นิสีทิตฺวา นครํ ปาวิสิ. อมจฺใจ
 ปณฺธิตสฺส ปวตฺติ รมฺโถ อาโรเจตฺวา
 รมฺภา "กหิ เต ตาต ปณฺธิโต
 ทิฏฺฐิจิ"ติ วุตฺเต เทว ทกฺขิณยวมชฺชเม
 กุมฺภการกมฺมํ กตฺวา ชีวติ, ตุมฺเห
 ปกฺโกสเถติ สุตฺวา อนฺหายิตฺวา
 มตฺติกมกฺขิตฺเตเนว สรีเรน อาคโตติ
 อาห.

ราชา "สเจ มยฺหิ ปจฺจตฺติโก อสฺส,
 อิสฺสริยวิธานเณ วิจเรยฺย, นายํ มม
 ปจฺจตฺติโก"ติ จินฺเตตฺวา "มม ปุตฺตสฺส
 'อตุตฺตโน สมฺริ คนฺตฺวา นหาตฺวา
 อลงฺกริตฺวา มยา ทินฺนวิธานเณ
 อาคจฺจตฺติ วเทหิ"ติ อาห. ตํ สุตฺวา
 ปณฺธิโต ตถา กตฺวา อาคนฺตฺวา

แล้วนำมา" ได้ทำตามรับสั่งแล้ว ให้เงิน
 ๑ พันกหาปณะ และผ้าคู่หนึ่ง ที่พระราช
 พระราชทานที่มีพระมหาสัตว์. แม้นาย
 ช่างหม้อก็ถึงความกลัวขึ้นเองด้วยคิดว่า
 "ได้ยินว่าเราให้ทำการใช้สอยมโหสถผู้เป็น
 ราชบัณฑิต". พระมหาสัตว์เห็นกริยานั้น
 แล้ว จึงพูดปลอบว่า "ข้าแต่อาจารย์ท่าน
 อย่างกลัวเลย ท่านเป็นผู้มีอุปการะมาก
 แก่ข้าพเจ้า" จึงให้ทรัพย์ ๑ พันกหาปณะ
 แก่นายช่างหม้อนั้นแล้ว ไปนั่งที่รถทั้งตัว
 เปื่อนดินเหนียวเข้าไปสู่พระนคร. อำมาตย์
 ทูลข่าวเรื่องการมาของมโหสถบัณฑิตแด่
 พระราชาเมื่อรับสั่งถามว่า "แน่ะพ่อ
 ท่านพบมโหสถที่ไหน" กราบทูลว่า ขอ
 เดชะ มโหสถทำหม้อขายเลี้ยงชีพที่บ้าน
 ทักขิณยวมชฺชเมตามพระเจ้าข้า ทราบว่า
 "พระองค์รับสั่งให้เฝ้า ยังหาอาบน้ำไม่
 มีสรีระเปื่อนด้วยดินเหนียวที่เดียว มา
 แล้ว.

พระราชาทรงดำริว่า "ถ้ามโหสถจะเป็น
 ศัตรูของเรา จะพึงเที่ยวไปโดยธรรมนิยม
 อีสริยยศ, มโหสถนี้ไม่เป็นศัตรูของเรา".
 จึงรับสั่งว่า "ท่านจงบอกมโหสถบุตร
 ของเรา ให้ไปสู่เรือนของตน อาบน้ำแล้ว
 ประดับร่างกาย จงมาโดยวิธีที่เราให้
 แล้ว". มโหสถบัณฑิตสดับพระดำรัสนั้น

รณฺหา “ปวิสตุ”ติ วุตฺเต ปวิสิตฺวา
 ราชานํ วณฺหิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสี.
 ราชานํ เตน สห ปฏิสณฺหารํ กตฺวา
 ปณฺชิตํ วิมฺสนฺโต อิมํ คาถมาห

“สุขี हि เอเก น กโรนฺติ ปาปํ
 อวณฺณสํสคฺคภยา ปุเนเก
 ปหุสฺมาโน วิปฺลตฺถจินฺตึ
 กิการณา เม น กโรสี ทุคฺขนฺ”ติ.

ตตฺถ สุขี นีติ ปณฺชิต เอกจฺเจ
 हि “มยํ สุخينิ อิสฺสริยสมฺปนฺนา,
 อลํ โน อตฺตเกนา”ติ อุตฺตริ
 อิสฺสริยการณา ปาปํ น กโรนฺติ.
 เอกจฺเจ “เอวรูปสุสฺส โน ยสฺทายกสุส
 สามีกสุส อปรชฺฌนฺตานํ อวณฺโณ
 ภวิสฺสตี”ติ อวณฺณสํสคฺคภยา ปาปํ
 น กโรนฺติ. “เอกจฺโใจ มนุทปณฺโณ,
 ตวํ ปน สมตฺถิ วิปฺลตฺถจินฺตึ, สเจ
 อิจฺฉนฺโต สกลสมฺพุทฺธิปรชฺชํ กาเรยฺยาสี,
 กิการณา มม รชฺชํ อคฺคเหตฺวา ทุคฺขํ
 น กโรสี”ติ.

ได้ทำตามรับสั่งมาแล้ว เมื่อพระราช
 ราชว่า “จงเข้ามา” ก็เข้าไปถวายบังคม
 พระราชาได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้าง
 หนึ่ง. พระราชาทรงทำปฏิสันถารกับมโหสถ
 แล้ว เมื่อจะทรงทอดลองมโหสถบัณฑิต
 จึงตรัสถามว่า

“ก็คนพวกหนึ่งมีความสุขไม่ทำความ
 ชั่ว เพราะเหตุแห่งความมีอิสริยะ
 ยิ่ง. พวกหนึ่งไม่ทำความชั่วอีก
 เพราะเกรงแต่ความเกี่ยวข้องด้วย
 ความติเตียน ก็ตัวเจ้าเป็นผู้สามารถ
 มีความคิดเต็มเปี่ยมเพราะเหตุไร
 จึงไม่ยี้ดราชสมบัติของเรา ไม่ทำ
 เราให้รับทุกข์”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ก็คน
 พวกหนึ่งมีความสุข ความว่า ดูกร
 บัณฑิต คนบางพวกไม่ทำบาปเพราะเหตุ
 อิสริยะอันยิ่งด้วยคิดว่า “เราทั้งหลายมี
 ความสุขสมบูรณ์ด้วยอิสริยยศ, พอแล้ว
 ด้วยความสุขมีประมาณเท่านั้นของเรา”.
 คนบางพวกไม่ทำบาป เพราะกลัวแต่
 ความเกี่ยวข้องแห่งการติเตียนว่า “เมื่อ
 เราประทุษร้ายต่ออนาถผู้ให้ยศ ความ
 ติเตียน จักมีเห็นปานนี้”. “คนบางคน
 มีปัญญาน้อย, แต่เจ้าเป็นผู้สามารถ
 มีความคิดเต็มเปี่ยม, ถ้าปรารถนา

ก็พึงครอบครองราชสมบัติในชมพูทวีป
ทั้งสิ้นได้, เพราะเหตุไร เจ้าไม่ยึดเอา
ราชสมบัติของเรา ไม่ทำเราให้รับทุกข์”.

อถ นํ โภธิสตุโต อาห.

“น ปณฺธิตา อตฺตสุขสฺส เหตุ
ปาปานิ กมฺมานิ สมาจฺรณฺติ
ทุกฺเขน ญฺญจฺา ขลิตาปี สนฺตา
ฉนฺทา จ โทสา น ชนฺหติ ธมฺมนฺ”ติ.

ตตถ ขลิตาปีติ สมฺปตฺติโต
ขลิตฺวา วิปตฺติยํ จิตฺตภาวา หุตฺวาปี.
น ชนฺหติ ธมฺมนฺติ ปเวณียธมฺมํปิ
สุจฺริตธมฺมํปิ น ชนฺหติตี.

ปุณ ราชฺา ตสฺส วิมฺสนตฺถํ
ขตฺติยมาຍํ กถฺนฺโต อิมํ คาถมาห

“เยน เกนจิ วณฺณเณน
มฺหฺนา ทารุเณน วา
อุทฺทเว ทินฺมตฺตานํ
ปุจฺจา ธมฺมํ สมาจเร”ติ.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์เจ้า จึง
กราบทูลพระราชานั้น(ด้วยคาถา)ว่า

“บัณฑิตทั้งหลาย ไม่ประพฤติกกรรม-
ชั่ว เพราะเหตุแห่งความสุขของตน
สัตบุรุษทั้งหลาย อันทุกข์กระทบ
พลาดไปแล้วก็ยังไม่ละกรรมเพราะ
ความรักหรือความชัง”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พลาด
ความว่า สัตบุรุษทั้งหลาย แม้เป็นผู้มี
สภาพที่พลาดจากสมบัติแล้ว ตั้งอยู่ใน
วิบัติ. คำว่า ก็ยังไม่ละกรรม ความว่า
ไม่ละทั้งกรรมอันเป็นประเพณี และทั้ง
กรรม คือความสุจริต (ไตรทวาร).

พระราชฯ เมื่อจะตรัสขัตติยมายา
เพื่อทดลองมโหสถบัณฑิต จึงตรัสคาถา
นี้ว่า

“บุคคลพึงยกตนอันเลว แล้วตั้งอยู่
ในสมบัติ ด้วยเพศคนมีกำลัง
อ่อนแอ หรือแข่งกระด้างอย่างใด
อย่างหนึ่ง ภายหลังพึงประพฤติก
กรรมได้”.

ตตถ ทินนุติ หีนํ ทุคฺคตํ อตฺตํ
อุทฺทริตฺวา สมฺปตฺติยํ จเปยฺย.

อถสฺส มหาสตุโต รุกฺขูปมํ ทสฺสเสนฺโต
อิมํ คาถมาห

“ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย
นิสีเทยฺย สเยยฺย วา
น ตสฺส สาขํ ภณฺเชยฺย
มิตฺตทุพฺโภ หิ ปาปโก”ติ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา “มหาราช
ยทิ ปริภุตฺตสฺส รุกฺขสฺส สาขํ
ภณฺชนฺโตปิ มิตฺตทุพฺภี โหติ, กิมํคํ
ปน อยํ มนุสฺสสมาตโก, เยหิ
ตุเมหฺหิ มม ปิตา อุฬารเ อิสฺสริเย
ปติฏฺจาปิโต, อญฺจ มหฺนฺเตน
อนุคฺคเหเน อนุคฺคหิโต, เตสฺสุ ตุมฺเหสฺสุ
อปรชฺฌนฺโต อหํ กถํ นาม น
มิตฺตทุพฺพิ ภเวยฺยนฺ”ติ สพฺพถาปิ
อตฺตโน อมิตฺตทุพฺภิกาวํ กถนฺโต
รณฺโณ ปน โทสํ ใจฺเทนฺโต คาถมาห

บรรดาคำเหล่านั้นคำว่า อันเลว
ความว่า บุคคลพึงยกตนอันเลว คือคน
เข็ญใจตั้งไว้ในสมบัติ.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะแสดง
เปรียบเทียบไม้ แต่พระราชาก็กล่าวคาถา
นี้ว่า

“บุคคลนั่ง หรือนอนที่เงาต้นไม้ใด
ไม่พึงหักกิ่งแห่งต้นไม้ นั้นเพราะว่า
ผู้หักกิ่งต้นไม้ นั้น ชื่อว่า เป็นผู้
ประทุษร้ายมิตรเป็นผู้ชั่วช้า”.

ก็แล ครั้นพระมหาสัตว์กล่าวอย่าง
นี้แล้ว เมื่อจะแถลงความที่แห่งตนเป็น
ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร แม้โดยประการ
ทั้งปวงว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า ถ้าว่า
บุคคลหักกิ่งต้นไม้ที่ตนบริโภคนั้น ก็ชื่อว่า
เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร จะปวญกล่าวไปไย
ถึงบุคคลนี้ก็ชื่อว่าฆ่ามนุษย์, บิดาของ
ข้าพระองค์ อันพระองค์ให้ดำรงอยู่ใน
อิสริยยศยิ่ง, และข้าพระองค์ อันพระองค์
ก็ทรงอนุเคราะห์ ด้วยความอนุเคราะห์
มาก, เมื่อทำร้ายในพระองค์ ข้าพระองค์
จะไม่พึงชื่อว่า ประทุษร้ายมิตรอย่างไร”
เมื่อจะทูลทักท้วงโทษ แห่งพระราช
จึงได้กล่าวคาถาว่า

“ยสฺสาปิ ฌมฺมํ ปุริโส วิชฌนฺวา
 เย จสฺส กงฺขิ วินยฺนติ สนฺโต
 ตํ หิสฺส ที่ปญฺจ ปรายนญฺจ
 น เตน เมตฺติ ชिरเยถ ปญฺโณ”.

ตสฺสตุเถ มหาราช ยสฺส อจฺริยสฺส
 สนฺติกา ปุริโส อปฺปมตฺตกมฺปิ ฌมฺมํ
 การณํ ชาเนยฺย, เย จสฺส อปฺปนฺนํ
 กงฺขิ วินยฺนตฺติ, ตํ ตสฺส ปตฺติญ-
 จานตฺเถน ที่ปญฺจเว ปรายนญฺจ,
 ตาทิเสน อจฺริเยน สทฺธิ ปณฺชิโต
 มิตฺตภาวํ นาม น ชเหยฺย น
 วินาสเยยฺย.

อิทานิ นํ โอวทฺหโต อิมํ
 คาถาทูวยามาห

“อลโส คิหิ กามโกคิ น สาธุ
 อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ
 ราชาน สาธุ อนิสฺสมการี
 โย ปณฺชิโต โกธโน ตํ น สาธุ.

“บุรุษรู้แจ้งธรรมจากท่านผู้ใด และ
 สัตบุรุษเหล่าใด บรรเทาความ
 สงสัยอันเกิดขึ้นแก่บุรุษนั้น กิริยา
 ของท่านผู้นั้นแล เป็นดังเกาะและ
 เป็นเครื่องค้ำจุนของบุรุษนั้น ผู้มี
 ปัญญาไม่พึงยังไม่ตรัสจิตด้วยท่าน
 ผู้นั้นให้เสื่อมไป”.

เนื้อความคานานี้ว่า ข้าแต่
 มหาราชเจ้า บุรุษพึงทราบธรรมอันเป็น
 เหตุแม้มีประมาณน้อยจากสำนักของ
 อาจารย์ใด และสัตบุรุษเหล่าใด บรรเทา
 ความเคลือบแคลงอันเกิดขึ้นแก่บุรุษนั้น
 กิริยาของอาจารย์นั้นเป็นดังเกาะและเป็น
 เครื่องค้ำจุน เพราะเหตุเป็นที่พึงของบุรุษ
 นั้น. บัณฑิตไม่พึงชื่อว่า ละความเป็นมิตร
 คือไม่ยังความเป็นมิตรให้พินาศไปพร้อมกับ
 กับอาจารย์เช่นนั้น.

บัดนี้ พระโพธิสัตว์เมื่อจะถวาย
 โอวาทพระมหากษัตริย์ จึงกล่าวหมวด
 สองแห่งคานานี้ว่า

“บุคคลครองเรือนบริโภคกาม เป็น
 ผู้เกียจคร้าน ไม่ดีงาม บรรพชิตผู้
 ไม่สำรวมแล้วไม่ดีงาม พระราชาไม่
 ทรงพิจารณาก่อนประกอบราชกิจ

นิสम्म ชตฺติโย กยิรา
 นานิสम्म ทิสฺมปติ
 นิสम्मการิโน รณโย
 ยโส กิตฺติจ วฑฺฒติ"ติ.

ไม่ดั่งาม บัณฑิตใดเป็นผู้มีความ
 โกรธเป็นปรกติ ความโกรธของ
 บัณฑิตนั้น ก็ไม่ดั่งาม พระมหา-
 กษัตริย์ ควรทรงพิจารณาก่อน
 ประกอบราชกิจ พระเจ้าแห่งทิศ
 ไม่ทรงพิจารณาก่อน ไม่ควร
 ประกอบราชกิจ ยศและเกียรติ
 ย่อมเจริญแต่พระราชา ผู้ทรง
 พิจารณาก่อน จึงทรงประกอบ
 ราชกิจเป็นปรกติ".

ตตฺถ น สาธุติ น สุทฺธโก
 น สุนฺทโร. อนิสम्मการิติ ยํ กิณฺณิ
 กตฺวา อานุปภาเรตฺวา อตฺตโน ปจฺจุกฺขิ
 อกตฺวา การโก.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่ดั่งาม
 ได้แก่ ไม่หมดจด คือไม่ดั่งาม. คำว่า
 ไม่ทรงพิจารณาก่อนประกอบราชกิจ
 ความว่า พระราชาไม่ทรงพิจารณาก่อน
 ประกอบราชกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง คือไม่
 ทรงทำให้ประจักษ์ชัด แก่พระองค์เสีย
 ก่อน แล้วประกอบราชกรณียกิจ.

ตํ น สาธุติ ตสฺส ปณฺชิตสฺส
 ฅาณวโต ปุคฺคสฺส อฏฺฐานคฺคาหก-
 วเสน ทนฺทโกปสงฺขาติ โกธํ น
 สาธุติ. ยโส กิตฺติจาติ อิสฺสริยปริวารो
 จ คุณกิตฺติ จ เอกนฺเตน วฑฺฒติติ.

คำว่า ความโกรธของบัณฑิตนั้นไม่ดั่งาม
 ความว่า ความโกรธกล่าวคือความกำเริบ
 แห่งโทษด้วยอำนาจความยึดถือเอาสิ่งที่
 มีพื้นฐานะของบัณฑิต คือของคนผู้มีความ
 รู้นั้นก็ไม่ได้งาม. คำว่า ยศและเกียรติ
 ได้แก่ อีสริยยศบริวารและเกียรติคุณ ย่อม
 เจริญโดยส่วนเดียว.

ภุริปโยห นิฏฺฐิต.

ภุริปัญหา จป.

เอวํ วุตฺเต ราชํ มหาสตุตฺตํ
 สมุสฺสิตเสตจฺจตุเต ราชปฺลฺลํเก นิสิตา-
 เปตฺวา สยํ นิจาสเน นิสิติตฺวา
 อาห "ปณฺธิต จตุเต อธิวฺจฺจา เทวตา
 มํ จตฺตาริ ปญฺเห ปุจฺฉิ, เต ปน
 เนวํหิ ชานามิ, จตฺตาริ ปณฺธิตาปิ
 น ชานิสฺสุ, ตสฺมา กเถहि เม ตาต
 เต ปญฺเห"ติ. "มหาราช จตุเต
 อธิวฺจฺจา เทวตา ว ्हิตฺ, จาตุมฺมหา-
 ราชิกาทโย วา เทวา โหนฺตุ, เยน
 เกนจิ ปุญฺจํ ปญฺหิ อหิ กเถตุ
 สกฺโกมิ, วท มหาราช เทวตาย
 ปุจฺฉิตปญฺเห"ติ. อถ ราชํ เทวตาย
 ปุจฺฉิตนียาเมเนว กเถนฺโต ปจฺมํ
 คาถมาห

"หนฺติ หตฺถเห นิ ปาเทหิ
 มุขญฺจ ปริสุมภติ
 สเว ราช ปิโย หิติ
 กนฺเตน ตวมภิปฺสฺสสฺสี"ติ.

ตตถ หนฺตฺติ ปหฺรติ. ปริสุมภตฺติ
 ปหฺรติเยว. สเว ราช ปิโย หิตฺติ

เมื่อพระโพธิสัตว์ กล่าวอย่างนี้
 พระราชา จึงให้พระมหาสัตรว์นั่งบน
 บัลลังก์ ภายใต้เศวตฉัตรที่ยกขึ้นแล้ว
 พระองค์ประทับนั่งอาสนะต่ำ ตรัสว่า
 "แน่ะบัณฑิต เทวดาสงอยู่ที่เศวตฉัตร
 ถามปัญหา ๔ ข้อ กะเรา แต่เราไม่รู้
 ปัญหาเหล่านั้น, แม้บัณฑิตทั้ง ๔ ก็ไม่รู้
 เพราะฉะนั้น. เจ้าจงกล่าวแก้ปัญห
 เหล่านั้นแก่เรา". มโหสถบัณฑิต จึง
 กราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า เทวตา
 ผู้สงอยู่ที่เศวตฉัตร จงยกไว้, หรือเทวตา
 ทั้งหลาย มีท้าวจาตุมหาราชเป็นต้น
 ก็ยกไว้, ข้าพระองค์อาจจะกล่าวแก้ปัญห
 ที่คนใดคนหนึ่งถาม, ข้าแต่มหาราชเจ้า
 ขอพระองค์โปรดตรัสปัญหาที่เทวตาถาม
 เกิด พระเจ้าข้า". ลำดับนั้น พระราชา
 เมื่อจะตรัสปัญหาโดยนิยามที่เทวตาถาม
 จึงตรัสคาถาที่หนึ่งว่า

"บุคคลทำร้ายร่างกายผู้อื่นด้วยมือ
 ด้วยเท้า และทำร้ายปากผู้อื่น
 ด้วยมือ บุคคลนั้นแล ย่อมเป็นที่รัก
 แห่งผู้ถูกทำร้าย เพราะเหตุนั้น
 พระองค์ทรงเห็นใคร ว่าเป็นที่รัก
 แห่งผู้ถูกทำร้าย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทำร้าย
 คือ ย่อมประหาร. คำว่า ทำร้าย คือ

โส เอวํ กโรนุโต ปิโย โหติ.

กนฺเตน ตวมภิปสฺสสํตี เตน การณํ
ปิโย โหติ, กตรํ ปุคฺคลํ ตวํ ราช
ปสฺสสํตี. เอวํ ตํ เทวตา ปณฺหํ
ปุจฺฉิ.

มหาสตุตฺสส กถํ สุตฺวาว
คคณตเล ปุณฺณจฺนุโท วีย ตสฺสตุโถ
ปากโฆว โหติ. อถสฺส มหาสตุโต
“สุณ มหาราชา”ติ วตฺวา “มหาราช
ยทา มาตองฺเก นิปฺนโน ทหฺรกุมาโร
หฺนุจตุฏฺโฐ ก็พฺนุโต มาตรํ หตฺถปาเทหิ
ปหฺรติ, เกเส จ ลุณฺจติ มุฏฺจินา
มุขํ จ ปหฺรติ, ตทา นํ สภา โภ
ทฺภูจ ใจฺร ปุตฺต ก็ ตวํ โน เอวํ
ปหฺรสิ’ติ อาทิํนิ เปมวเสเนว วตฺวา
เปมํ สนฺธาเรตุํ อสฺสโกนฺหิตํ อาลิจฺจิตฺวา
ถนฺนตฺเร นิปฺชฺชาเปตฺวา สีสํ ปริจฺมุพฺติ
อิตฺติ ตสฺสสา เอวรูเป กาเล มหาราช
ปิยตโร โหติ, ตถา ปิตฺุโน”ติ เอวํ
คคณมชฺเช สฺสรียํ อุกฺชิปฺนุโต วีย
ปากฏํ ปณฺหํ กตฺวา กเถสิ.

ย่อมประหารนั้นแล. คำว่า บุคคลนั้นย่อม
เป็นที่รักแห่งผู้ถูกประหาร ความว่า
บุคคลนั้น. เมื่อทำอย่างนั้นย่อมเป็นที่รัก
(แห่งคนผู้ถูกทำร้าย).

คำว่า เพราะเหตุ นั้น พระองค์ทรงเห็น
ใครว่าเป็นที่รัก ความว่า ข้าแต่พระราชา
เพราะเหตุ นั้นพระองค์ทรงเห็นบุคคลชนิด
ไหนว่าเป็นที่รัก (แห่งคนผู้ถูกทำร้าย)
เทวดาถามปัญหานี้กันอย่างนี้.

พอสดับถ้อยคำเนื้อความแห่งปัญหา
นั้นก็ปรากฏแก่พระมหาสัตรีดวงจันทร
เต็มดวงปรากฏในท้องฟ้า ฉะนั้น. ลำดับ
นั้น พระมหาสัตรีทูลเตือนพระราชาว่า
“ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงทรง
สดับ” จึงกล่าวแก่ปัญหาทำให้ปรากฏ
เป็นราวกะว่า ผู้มีฤทธิ์ชูดวงอาทิตย์ขึ้น
ในท่ามกลางท้องฟ้า ฉะนั้น อย่างนี้ว่า
“ข้าแต่มหาราชเจ้า เมื่อใดเด็กน้อยนอน
ที่ตักมารดา ก็รำเริงยินดีเล่นตีมารดาด้วย
มือและเท้า ถอนนมมารดาและเอากำมือ
ตีปากมารดา, เมื่อนั้นมารดาก็กล่าวคำ
กับบุตรน้อยนั้น ด้วยอำนาจความรักว่า
‘แน่ะลูกผู้เจริญ อ้ายลูกประทุษร้าย
อ้ายใจ เจ้าตีข้าอย่างนี้ได้หรือ’ เป็นต้น
ก็ไม่อาจอดกลั้นความรักไว้ได้จึงสวมกอด

ให้นอนระหว่างถัน จุมพิตศิระชะ. ข้าแต่
มหาราชเจ้า บุตรนั้นเป็นที่รักยิ่งของ
มารดาในกาลนั้นฉันใด ก็เป็นที่รักยิ่งของ
บิดาในกาลนั้นฉันนั้น ด้วยประการฉะนี้”.

ติ สุตวา เทวดา ฌตฺตปิณฑิกวิวรโต
นิกฺขมิตฺวา อุพฺพตฺตมสรีริ ทสฺสเสนฺติ
“อโห วต สุกฺกิตโต ปณฺธุติเตน ปโยห”ติ
มธุรสฺสเรน สาธุการํ ทตฺวา รตนจฺงโกฏฺกํ
ปฺปเรตฺวา ทิพฺพปฺปมคฺคเนหิ มหาสตุตฺตํ
ปฺปเชตฺวา อนุตฺตรธายิ. ราชาปิ มหาสตุตฺตํ
ปฺปมาทึหิ ปฺปเชตฺวา อิตฺริ ปณฺหํ
ยาจิตฺวา “วท มหาราช”ติ วุตฺเต
หุติยํ คาถมาห

“อกุโกสฺติ ยถากามํ
อาคมญฺจสฺส เนจฺจติ
สเว ราช ปิโย โหติ
กนฺเตน ตวมภิปสฺสสิ”ติ.

อถ มหาสตุโต “มหาราช มาตา
วจนเปสนํ กาคุํ สมตฺถํ สตฺตญฺจวสฺสสิกํ
ปฺปุตฺตํ ‘ตาต เขตฺตํ คจฺฉ, อนุตฺตราปณํ

เทวดาได้สดับ การอธิบายปัญหาของ
พระโพธิสัตว์นั้น ก็เผยกำแพงจักรออกมา
แสดงกายให้ปรากฏกึ่งหนึ่งได้ซึ่งสาธุการ
ด้วยสำเนียงอันอ่อนหวานว่า “โอ มโหสถ-
บัณฑิต ได้กล่าวแก้ปัญหาคือแล้วหนอ”
ได้บูชาพระมหาสัตว์ด้วยดอกไม้และของ
หอมอันเป็นทิพย์บรรจุให้เต็มผอบแก้ว
แล้วอันตรธานหายไป. แม้พระราชาก็ทรง
บูชาพระมหาสัตว์ด้วยดอกไม้เป็นต้น
จึงตรัสวิงวอนให้กล่าวแก้ปัญหาคือต่อไป
เมื่อพระมหาสัตว์ทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า
ขอเชิญพระองค์จงตรัสเถิด” ได้ตรัส
คาถาที่ ๒ ว่า

“บุคคลด่าผู้อื่นตามความใคร่ แต่
ไม่ยากให้ผู้ถูกด่านั้นถึงอันตราย
บุคคลผู้ถูกด่านั้น ย่อมเป็นที่รัก
แห่งผู้ด่า เพราะเหตุนี้พระองค์
เห็นว่าใครเป็นที่รักแห่งผู้ด่า”.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวแก้
ปัญหาที่ ๒ ว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้ามารดา
สั่งบุตรผู้มีอายุ ๗-๘ ขวบสามารถจะทำ

คจฺฉา'ติ อาทีนํ วตฺวา เปสฺเสสิ.
 กุมารโ 'อมฺม สเจ เม อิทฺถจิทฺถจ
 ขาทีนํ โภชนํ ทสฺสสิ, คมฺมสฺสามิ'ติ
 วตฺวา 'คณฺห ตาตา'ติ วุตฺเต ตํ
 ขาทีวฺวา มุขํ วิทฺวาเลตฺวา สมฺมทฺวาเร
 อญฺจาสิ. เขตฺตํ อคฺคตฺวาว ทารเกหิ
 สทฺธิ กิพฺพุโต มาตุ เปสนกมฺมํ อกตฺวา
 'คจฺฉ ตาตา'ติ วุตฺเต 'อมฺม ตฺวํ
 สิตาย สมฺมจฺฉายาย นิสฺสิทฺวา จิตา,
 อหํ ตว กถํ พหิ เปสนกมฺมํ
 กริสฺสามิ'ติ อาทีนํ วตฺวา 'ตฺวํ มํ
 วญฺเจสฺสี'ติ วุตฺเต มาตุยา หตฺถวิการ-
 มุขวิการเ ทสฺสเสตฺวา ปลายิ. มาตา
 ปลายนฺตํ ทิสฺวา กุปฺปีตา ทณฺทกํ
 คเหตฺวา อญฺพนฺธิตฺวา ตํ ปาปฺณิตุํ
 อสฺสโกนฺตํ 'อเร ทญฺจ จเร ปุตฺต
 ตฺวํ มม สนฺตกํ ขาทีวฺวา เขตฺเต
 กิณฺจ กาคุํ น อิจฺฉสิ. ติฏฺฐ
 ติฏฺฐา'ติ ตชฺเชนฺตํ 'คจฺฉ ตฺวํ อเร,
 จิรา ตํ ขณฺหาขณฺทิกํ จินฺนทฺนฺตฺว'ติ
 อาทีนํ วตฺวา ยถากามํ ยถาขุณฺณาสยํ
 อญฺโฆสฺติ ปริวาสฺติ. ยทา ปน มุเชน
 ภณฺติ, ตโต หทฺเยน อปฺปมตฺตกสฺสาปิ
 อาคมนญฺจสฺส น อิจฺฉติ. ทารโกปิ
 ทิวสฺสาคํ ทารเกหิ สทฺธิ กิพฺพิตฺวา
 สายํ เคนํ ปวิสฺสิตุํ อวิสฺสนฺโต ฌาตกานํ

ตามคำสั่งได้ว่า 'แน่ะพ่อ เจ้าจงไปนา
 จงไปร้านตลาด" ดังนี้เป็นต้น กุมารกล่าว
 ว่า 'ข้าแต่แม่ ถ้าแม่จักให้ของเคี้ยวของกิน
 สิ่งนี้และสิ่งนี้ แก่ฉัน ฉันจักไป' เมื่อมารดา
 กล่าวว่า 'เจ้าจงถือเอาเถิดพ่อ' ก็เคี้ยวกิน
 ของสิ่งนั้นบ้วนปากยืนอยู่ที่ใกล้ประตูเรือน.
 บุตรไม่ไปนา เล่นอยู่กับพวกเด็ก ไม่ทำ
 ตามมารดาสั่ง, เมื่อมารดาบังคับว่า 'พ่อ
 จงไป' ก็กล่าวว่า 'ข้าแต่แม่ แม่นั่งยืนที่
 เงามเรือนเย็นสบาย, ฉันจักทำตามคำสั่ง
 ของแม่ภายนอกอย่างไรได้' ดังนี้เป็นต้น
 เมื่อมารดา กล่าวว่า 'เจ้าลงข้า' ก็แสดง
 มือและปากให้แปลกแก่มารดาแล้วหนีไป.
 มารดาเห็นบุตรหนีไปก็ขัดเคืองถือไม้ไล่
 ติดตามเมื่อไม่อาจทันบุตรก็คุกคามว่า
 'เฮ้ยอ้ายคนชั่ว อ้ายโจร เจ้ากินของข้า
 ไม่ปรารถนาทำอะไรๆ ที่นา หยุตก่อนๆ'
 แล้วกล่าวคำเป็นต้นว่า 'เฮ้ย เจ้าจง
 ไปเถิด, โจรทั้งหลายจงตัดเจ้าเป็นท่อนๆ'
 บริภาษตามความใคร่ ตามอัธยาศัย.
 แต่กาลใดมารดาเยอมากล่าวอะไร ด้วย
 ปาก, กาลฉะนั้น มารดาไม่ปรารถนา
 ภัยอันตรายอะไร อันจะมาถึงแก่บุตร แม้มี
 ประมานน้อยด้วยหัวใจ. ฝ่ายทารก
 เล่นกับพวกทารกด้วยกันตลอดวันยังค่ำ
 เมื่อไม่อาจจะเข้าไปสู่เรือนในเวลาเย็น

สนฺติกั คจฺจติ. มาตาปิสฺส อากมนมคฺคํ
 โอลิเกนฺตี ตํ อนาคจฺจนฺตํ ปิยปฺตํ
 ทิสฺวา 'ปวิสิตฺถํ น วิสฺหติ มณฺเฑ'ติ
 โสเกน หทยํ ปุเรตฺวา อสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 เนตฺเตหิ ฌาตมฺเว อุปฺภาเรนฺตี ปิยปฺตํ
 ทิสฺวา อาลิจฺจิตฺวา สีเส จมฺพิตฺวา
 อุโมหิ หตฺถเหหิ ทฬฺหํ คเหตฺวา 'ตาต
 ปิยปฺตํ มา มม วจฺนํ หตฺถเยปิ
 จเปสฺสี'ติ วตฺวา อติเรกตรํ เปมํ
 อุปฺปาเทสิ เอวํ มหาราช มาตฺยา
 ปฺตํโต กุทฺธกาเล ปิยตโร นาม
 โหตี'ติ วตฺวา ทฺติยํ ปณฺหํ กเถสิ.

เทวตา ตเถว ปุเชติ. ราชานิ ตเถว
 ตํ ปุเชตฺวา ตติยํ ปณฺหํ ยาจิตฺวา "วท
 มหาราช"ติ วุตฺเต ตติยํ คาถมาห

“อพฺภกฺขาติ อญฺเฏน
 อลิเกนาภิสารเย
 สเว ราช ปิโย โหติ
 กนฺเตน ตวมภิปฺสฺสสฺสี”ติ.

ก็ไปสู่สำนักของพวกญาติ. ฝ่ายมารดา
 เมื่อมองดูทางที่บุตรเป็นที่รักกลับมา เห็น
 บุตรเป็นที่รักยังไม่กลับมาบ้าน ก็ยังหัวใจ
 ให้เต็มด้วยความโศกว่า 'ชะรอยบุตร
 ของเราไม่อาจจะเข้าบ้านมีน้ำตานองหน้า
 ค้นหาอยู่ที่เรือนญาติ เห็นบุตรเป็นที่รัก
 ก็สวมกอดจูบที่ศีรษะ จับบุตรให้แน่นด้วย
 มือทั้งสองพูดว่า 'แน่ะ พ่อลูกรัก เจ้าอย่า
 เก็บเอาคำพูดของแม่ไว้ที่ใจเลย' ดังนี้
 ยิ่งความรักเหลือเกินให้เกิดขึ้นแล้ว. ข้าแต่
 มหาราชเจ้า. บุตรชื่อว่า เป็นที่รักยิ่งใน
 เวลาที่มารดาโกรธ” ด้วยประการฉะนี้.

เทวตาได้สดับปัญหาก็นุชาพระโพธิสัตว์
 เหมือนอย่างเดิม. ฝ่ายบรมกษัตริย์
 ก็ทรงบูชาพระโพธิสัตว์ เหมือนคราว
 ที่แล้วมา ทูลวิงวอนถามปัญหาที่ ๓ เมื่อ
 พระโพธิสัตว์ทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า
 ขอเชิญพระองค์ตรัสถามเถิด” จึงตรัส
 คาถาที่ ๓ ว่า

“บุคคลกล่าวด้วยคำไม่จริง พึง
 ท้วงกันด้วยคำเหลวไหละ บุคคล
 นั้น ย่อมเป็นที่รักแห่งกันเพราะเหตุ
 นั้น พระองค์ทรงเห็นว่าใคร เป็น
 ที่รักแห่งกัน”.

ราชาปี ตเถว ตั ปุเชตฺวา อิตริ
 ปณฺหิ ยาจิตฺวา "วท มหาราชา"ติ
 วุตฺเต จตฺตํ คาถมาห

"หรี อนนนญจ ปานนญจ
 วตฺตเสนาสนานิ จ
 (อญฺญทตฺถํ หรา สนนฺตา)
 เต เว ราช ปิยา โหนติ
 กนฺเตน ตวมภิปัสสสี"ติ.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้าทูล
แก้เนื้อความแห่งปัญหาวายแต่พระราช
ว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า กาลใดภรรยาและ
สามีทั้ง ๒ อยู่ในที่ลับเล่นกันด้วยความ
เสน่หาและความยินดีของโลก กล่าวตู่กัน
และกันด้วยคำไม่จริงอย่างนี้ว่า ‘ความรัก
ในเราย่อมไม่มีแก่ท่าน, ได้ยินว่าใจของ
ท่านไปภายนอกแล้ว’, ยังกันและกันให้
ระลึกใจท้วงกันด้วยคำเหลวไหล,
กาลนั้นภรรยาและสามีทั้ง ๒ นั้น ย่อม
รักกันเหลือเกิน, ขอพระองค์ทรงทราบ
เนื้อความแห่งปัญหานั้น ด้วยประการ
ฉะนี้”. เทวดาได้สดับเนื้อความปัญหาแล้ว
ก็บูชาพระโพธิสัตว์เหมือนกัน.

ฝ่ายพระราชาก็ทรงบูชาพระโพธิสัตว์
เหมือนन्हหลัง ทรงวิงวอนถามปัญหา
นอกนี้ อีก ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ทูลว่า
“ข้าแต่มหाराชเจ้า ขอเชิญพระองค์ตรัส
ถามเถิด” จึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า

“บุคคลผู้นำข้าว น้ำ ผ้า และ
เสนาสนะไป (ชื่อว่า ผู้นำไปมีอยู่
โดยแท้) บุคคลเหล่านั้นย่อมเป็น
ที่รักแห่งคน ผู้เป็นเจ้าของข้าวน้ำ
เป็นต้น เพราะเหตุนั้น พระองค์
ทรงเห็นว่าใครเป็นที่รักแห่งเจ้าของ
ข้าวน้ำเป็นต้นนั้น”.

อถสฺส มหาสตุโต "มหาราช อัย
ปโยห ธมฺมิกสมณพราหมณฺเณ สนฺธาย
วุตฺโต. สทฺธานิ หิ กุลานิ อธิโลก-
ปรโลกํ สทฺทหิตฺวา เทนฺติ เจว ปุณ
ทาตุกามานิ จ โหนฺติ, ตานิ กุลานิ
ตถารูเป สมณพราหมณฺเณ ยาจฺนฺเตปิ
ลหุํ หริตฺวา ภูณฺชนฺเตปิ ทิสฺวา
ปสฺสิตฺวา 'อเมห เยว ยาจฺนฺติ
อมฺหากํเยว สนฺตกานิ อนฺนาทินิ
ภูณฺชนฺตี'ติ เตสฺส อติเรกตรํ เปมํ
กโรนฺติ, เอวํ สนฺเต มหาราช
อญฺเษทตฺถํ หรา สนฺตา เอกํเสน
ยาจกา เจว ลหุํ หรฺนฺตา จ
สมานา ปิยา โหนฺตี"ติ ปญฺหสฺส
อตุถํ กเถสิ.

อิมสฺมึ ปน ปโยห กถิตฺเว เทวตา
ตเถว ปุเชตฺวา สาธุการํ ทตฺวา
สตุตฺรตนฺปุริ จงฺโกฏฺกํ "คณฺห ปณฺทิตา"ติ
มหาสตุตฺสฺส ปาทุมฺเล จิปี. ราชปิสุส
อติเรกตรํ เปมํ กโรนฺโต ปสฺสิตฺวา
เสนาปติญฺจํ ติสฺส อทาสี. ตโต
ปญฺจาย มหาสตุตฺสฺส ยโส มหา

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าวแก่
เนื้อความแห่งปัญหาถวายแด่พระราชว่า
"ข้าแต่มหาราชเจ้า ปัญหานี้อันเทวดา
กล่าวหมายเอาสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติ
ธรรม. เพราะตระกูลทั้งหลายผู้มีศรัทธา
เชื่อโลกนี้และโลกหน้า ให้ท่านอยู่ที่เดียว
และเป็นผู้ใคร่จะให้อีก, ตระกูลเหล่านั้น
เห็นสมณพราหมณ์เห็นปานนั้นขอข้าวน้ำ
เป็นต้นไปก็ดี นำข้าวน้ำเป็นต้นที่ได้มา
แล้วบริโภคน้ำก็ดี ก็เลื่อมใสทำความรักใน
สมณะและพราหมณ์เหล่านั้นเหลือเกิน
ด้วยคิดว่า 'สมณพราหมณ์เหล่านี้ขอข้าว
น้ำเป็นต้นกะเราไป ย่อมบริโภคน้ำ
เป็นต้นซึ่งมีอยู่ของเรานั้นเอง', ข้าแต่
มหาราชเจ้าเมื่อเป็นเช่นนี้สมณะ และ
พราหมณ์ทั้งหลายชื่อว่า เป็นผู้นำไป คือ
เป็นผู้ขอโดยส่วนเดียวโดยแท้และเป็นผู้นำ
ข้าวน้ำเป็นต้นที่ได้แล้วไป ชื่อว่าเป็นที่รัก
ของเจ้าของข้าวและน้ำเป็นต้น" ดังนี้.

ก็ครั้งเมื่อปัญหานี้อันมโหสถบัณฑิตกล่าว
แก่แล้ว เทวดาก็บูชาเหมือนอย่างนั้นได้
ให้สาธุการแล้ว ชัดผอบอันเต็มด้วยรัตนะ
๗ ประการแทบเท่าพระมหาสัตว์กล่าวว่า
"ดูกรบัณฑิต เชิญท่านรับเอาผอบอันเต็ม
ด้วยรัตนะ ๗ ประการเถิด". ฝ่ายพระเจ้า
วิเทหราชทรงโปรดปรานเลื่อมใสมโหสถ-

อโหสิ.

บัณฑิตเป็นอย่างยิ่ง ได้พระราชทาน
ตำแหน่งเสนาบดีแก่มโหสถบัณฑิต. จำเดิม
แต่กาลนั้นมา พระมหาสัตว์ได้มียศใหญ่
แล้ว.

เทวตาปโณห นิฏจิตโต.

เทวดาปัญญา จบ.

ปุณ เตปิ จตุตาโร ปณฺธิตา
“คหปติปุตฺโต อิทานิ มหฺนตฺตโร ชาโต,
กํ กโรมา”ติ มนฺตยีสฺส. อถ เน เสนโก
อาห “โหตุ, ทิฏฺฐิโส เม อุปาโย, มยํ
คหปติปุตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘รหสฺสํ นาม
กสฺส กเถตุํ วกฺกตฺตี’ติ ปุจฺฉิสฺสาม, โส
‘น กสฺสจฺฉี’ติ สเจ วกฺขติ อถ นํ
‘คหปติปุตฺโต เต เทว ปจฺจตฺติโก
ชาโต’ติ ปริณฺทิสฺสามาติ. อิตเร “สาธุ
อาจริยา”ติ สมฺปฏฺิจฺฉิสฺส.

บัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านั้นปรึกษากัน
อีกว่า “บัดนี้ มโหสถบุตรคฤหบดีมียศ
ใหญ่นัก, พวกเราจะทำอย่างไร”. ลำดับนั้น
เสนกะกล่าวว่กะบัณฑิตเหล่านั้นว่า “การที่
เขามียศใหญ่นักก็ช่างเถิดเราเห็นอุปาย
แล้ว เราทั้งหลายจักเข้าไปหา มโหสถบุตร
คฤหบดี ถ้ามว่า ‘ขึ้นชื่อว่า ความลับ
ควรบอกแก่ใคร’ ถ้าเขาบอกว่า ‘ไม่ควร
บอกความลับแก่ใคร ๆ’ ไช้, เราทั้งหลาย
จักทูลยุยงพระราชาวา ‘ข้าแต่สมมติเทพ
มโหสถบุตรคฤหบดีเป็นข้าศึก ของ
พระองค์’. บัณฑิตทั้ง ๓ นอกนี้รับว่า
“ดีละท่านอาจารย์”.

เต จตุตาโรปิ ปณฺธิตสฺส สมฺริ คนฺตฺวา
ปฏฺิสนฺถารํ กตฺวา “ปณฺธิตสฺส ตุมฺหากํ
ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺตุมฺหา”ติ วตฺวา “เตนฺหิ
ปุจฺฉณา”ติ วุตฺเต เสนโก ปุจฺฉิ “ปณฺธิต-

บัณฑิตแม้ทั้ง ๔ เหล่านั้น จึงไปเรื่อน
มโหสถบัณฑิต ทำปฏิสนธิแล้วกล่าวว่า
“แน่ะบัณฑิต เราทั้ง ๔ ใครจะถามปัญหา
ท่านผู้เป็นบัณฑิต” เมื่อมโหสถกล่าวว่า

ปริเสน นาม กตถ ปตัญญาตพฺพนฺ"ติ.
 "สจฺเจ ปตัญญาตพฺพนฺ"ติ. "สจฺเจ
 ปตัญฺจิเตน ก็ กาทพฺพนฺ"ติ. "ธํ
 อุปฺปาเตตพฺพนฺ"ติ. "ธํ อุปฺปาเตตฺวา
 ก็ กาทพฺพนฺ"ติ. "มิตฺโต คเหตุพฺโพ"ติ.
 "มิตฺตํ คเหตุวา ก็ กาทพฺพนฺ"ติ. "มนฺโต
 คเหตุพฺโพ"ติ "มนฺตํ คเหตุวา ก็
 กาทพฺพนฺ"ติ. "อตฺตโน รหสฺสํ พรสฺสํ น
 กเถตพฺพนฺ"ติ. เต "สาธุ ปณฺหิตา"ติ
 วตฺวา นิกุมิตฺวา ตุมฺภุจมานสา หุตฺวา
 "อิทานิ คหปติปฺตฺตสฺส ปิฏฺฐิ ปสฺสิสฺส-
 สามา"ติ รณฺโเบ สนฺติกํ คนฺตฺวา
 "มหาราช คหปติปฺตฺโต เต ปจฺจุตฺติโก
 ชาโต"ติ วทีสุ.

ราชา "นาหิ ตุมฺหากํ สทฺทหามิ น
 โส มยฺหิ ปจฺจุตฺติโก ภวิสฺสตี"ติ
 ปฏิกุชิปิ. "สจฺจํ มหาราช สทฺทหน,
 อสทฺทหนฺตา ปน ตเมว ปุจฺจถ 'ปณฺหิต

"ถ้าเช่นนั้นท่านทั้งหลาย จงถามเถิด".
 เสนกะจึงถามว่า "ชื่อว่าบุคคลผู้เป็น
 บัณฑิตพึงตั้งอยู่ในธรรมอะไร" มโหสถ
 ตอบว่า "ควรตั้งอยู่ในความจริง". เสนกะ
 ถามว่า "ผู้ตั้งอยู่ในความจริงควรทำอะไร".
 มโหสถตอบว่า "ควรให้ทรัพย์สมบัติ
 เกิดขึ้น". เสนกะถามว่า "ให้ทรัพย์สมบัติ
 เกิดขึ้นแล้วควรทำอะไร". มโหสถตอบว่า
 "ควรคบมิตร". เสนกะถามว่า "คบมิตร
 แล้ว ควรทำอะไรต่อไป". มโหสถตอบว่า
 "ควรเรียนความคิด". เสนกะถามว่า
 "เรียนความคิดจากมิตรแล้ว ควรทำ
 อะไร". มโหสถตอบว่า "(การได้ความคิด
 จากมิตรแล้ว ถ้าเป็นความลับ) ความลับ
 ของตนไม่ควรบอกแก่คนอื่น" ดังนี้.
 บัณฑิตทั้ง ๔ ก็กล่าวว่า "ดีละบัณฑิต"
 ก็ลากลับออกไป เป็นผู้มีจิตยินดี กล่าว
 กันว่า "บัดนี้เราทั้ง ๔ จักเห็นหลังมโหสถ
 ผู้เป็นบุตรของคฤหบดี" จึงพากันไป
 สู่สำนักพระราชา กราบทูลว่า "ข้าแต่
 มหาราชเจ้ามโหสถบุตรคฤหบดีเป็นศัตรู
 ต่อพระองค์".

พระราชาดรฺสห้ามว่า "เราไม่เชื่อท่าน
 ทั้งหลาย มโหสถจักไม่เป็นศัตรู (ไม่กบฏ)
 ต่อเรา". บัณฑิตทั้ง ๔ กราบทูลว่า "ข้าแต่
 มหาราชเจ้าเป็นความจริงพระเจ้าข้า ขอ

อดุตโน รหสฺสํ กสฺส กเถตพฺพนฺติ
 สเจ वो ปจฺจตฺติโก น ภวิสฺส"ติ,
 "อสุกสฺส นาม กเถตพฺพนฺติ วุขติ,
 สเจ ปจฺจตฺติโก ภวิสฺสติ, กสฺสจิ
 น กเถตพฺพํ, มโนเรถ ปรีปฺณฺณ
 กเถตพฺพนฺติ วุขติ, ตทา อมฺหากํ
 สทฺทหิตฺวา นิกกงฺขา ภเวยฺยาถา"ติ.
 โส "สาธฺว"ติ สมฺปฏิจฺจิตฺวา เอกทิวสํ
 สพฺเพสุ สมากนฺตฺวา นิสินฺเนสุ
 วิสฺติณิปาเต ปณฺจปณฺทิตปณฺเฑห อิมํ
 คาถมาห

"ปณฺจ ปณฺทิตา สมากตา
 ปณฺเฑห เม ปฏิกาติ ตํ สฺนฺนาถ
 นนฺทียมตฺถํ ปสฺสียํ วา
 กสฺสเสวาวีกเรยฺย คุยฺหมตฺถนฺ"ติ.

เอวํ วุตฺเต เสนโก "ราชานํ
 อมฺหากญฺเวยว อนฺตเร ปกฺขิปิสุสามี"ติ
 จินฺตเตตฺวา อิมํ คาถมาห

"ตฺวํ อาวีกโรหิ ภูมิपाल
 ภตฺตา ภารสโห ตฺวํ วเทตํ

พระองค์จงทรงเชื้อ, ก็พระองค์ถ้าไม่
 ทรงเชื้อจงทรงถามเขาว่า 'แน่ะบัณฑิต
 ความลับของตนควรบอกแก่ใคร'. ถ้าเขา
 ไม่เป็นศัตรูต่อพระองค์, เขาจะทูลว่า
 'ควรบอกแก่คนซื่อโน้น', ถ้าเขาเป็นศัตรู
 ต่อพระองค์ เขาก็ทูลว่า 'ไม่ควรบอกแก่
 ใคร ๆ เมื่อความปรารถนาสำเร็จบริบูรณ์
 แล้วจึงควรบอก', ในกาลนั้นพระองค์จัก
 ทรงเชื้อข้าพระองค์พึงหมดความสงสัย".
 พระราชาทรงรับว่า "ดีละ" ในวันหนึ่ง
 เมื่อบัณฑิตทั้งหมดมาประชุมนั่งแล้ว จึง
 ตรัสคาถานี้ ในปัญจบัณฑิตปัญหาใน
 วิสฺติณิปาตว่า

"ท่านทั้งหลาย ผู้เป็นบัณฑิตทั้ง ๕
 มาพร้อมกันแล้ว บัดนี้ ปัญหา
 แจ่มแจ้งแก่เรา ท่านทั้งหลายจงฟัง
 ปัญหานี้บุคคลควรเปิดเผยข้อความ
 ที่ควรดีเตือน หรือควรสรรเสริญ
 อันเป็นข้อความลับแก่ใคร".

เมื่อพระราชา ตรัสอย่างนี้แล้ว
 เสนกบัณฑิต จึงคิดว่า "เราก็จักให้พระราชา
 เป็นไปในฝ่ายของพวกเราทีเดียว" จึง
 กล่าวคาถานี้ว่า

"ข้าแต่พระภูมิบาล พระองค์โปรด
 ทำเปิดเผยแก่เหล่าข้าพระองค์ก่อน

พอใจแห่งภัสดา เป็นที่รักเจริญใจ
แห่งภัสดา สามี้ควรเปิดเผย
ข้อความที่ควรตีเตียน หรือควร
สรรเสริญ อันเป็นข้อความลับแก่
ภรรยา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่ถูก
บุรุษลักสัมผัส ความว่า ภรรยาไม่ให้
บุรุษอื่นถือเอาสัมผัส ด้วยอำนาจกิเลส.

แต่นั้น เสนกบัณฑิตยินดีแล้วด้วย
คิดว่า “บัดนี้พระราชาทรงเข้าฝ่ายพวกเรา
แล้ว” เมื่อจะแสดงเหตุที่ตนทำเอง จึง
กล่าวคาถานี้ว่า

"สหายใด เป็นที่ระลึกร เป็นที่ถึง
เป็นที่พึ่งของบุคคลผู้เดือดร้อนถึง
ความลำบาก บุคคลควรเปิดเผย
ข้อความที่ควรตีเตียน หรือควร
สรรเสริญ อันเป็นข้อความลับแก่
สหายนั้นโดยแท้".

ลำดับนั้น พระราชาตรัสถามปุกกุส-
อาจารย์ว่า “แนะปุกกุสอาจารย์ท่านเห็น
อย่างไร, ความลับของตนท่านควรบอก
แก่ใคร”. ปุกกุสะนั้นเมื่อจะกราบทูล
จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“โย เชฏโฐ อถ มชฺฌิมิโม กนิฏฺโฐ
 โส เจ สีสสมานิโต จิตตโต
 นิรุทียมตถํ ปสฺสียํ วา
 ภาตุนิ วาวีกรเขยฺย คฺยุหมตฺถนุ”ติ.

ตตฺถ จิตตโตติ จิตสภาโว
 นิรุพิเสวโน.

ตโต ราชา กามินุทํ ปุจฺฉิ
 “กถํ กามินุทํ ปสฺสสิ, กสฺส รหสฺสํ
 กถेतพฺพนุ”ติ. โส กถนุโต อิมํ
 คาถมาห

“โย เว ปิตุ หทยสฺส ปตฺถคฺคุ
 อนุชาโต ปิตรํ อโนมปญฺโณ
 นิรุทียมตถํ ปสฺสียํ วา
 ปตฺตสฺส วาวีกรเขยฺย คฺยุหมตฺถนุ”ติ.

ตตฺถ ปตฺถคฺคุติ วจนการโก. โย
 เม มนํ กโรติ, ปิตุ จิตฺตสฺส วเส
 วตฺตติ, โอวาทกฺขโม โหตี”ติ อตฺถ.

“พี่น้องชายใดผู้เป็นพี่ใหญ่ พี่กลาง
 หรือน้องเล็ก ถ้าพี่น้องชายนั้นตั้ง
 อยู่ในศีล มีตนตั้งอยู่แล้ว, บุคคล
 ควรเปิดเผยข้อความที่ควรติเตียน
 หรือควรสรรเสริญ อันเป็นข้อ
 ความลับแก่พี่น้องชายนั้น”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีตน
 ตั้งอยู่แล้ว ได้แก่ มีสภาพตั้งอยู่แล้ว คือ
 ไม่มีการเสพผิด.

แต่นั้น พระราชาตรัสถามกามินทะ
 ว่า “แน่ะกามินทอาจารย์ท่านเห็นอย่างไร,
 ความลับควรบอกแก่ใคร”. กามินทอาจารย์
 เมื่อจะทูลบอกจึงกล่าวคาถานี้ว่า

“บุตรใดดำเนินไปตามใจบิดา เป็น
 อนุชาบุตรมีปัญญาไม่ทราบกว่า
 บิดา บิดาควรเปิดเผยข้อความ
 ควรติเตียนหรือควรสรรเสริญ อัน
 เป็นข้อความลับแก่บุตรนั้น”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดำเนินไป
 คือ กระทำตามคำพูด(บิดา). อธิบายว่า
 บุตรใดยอมทำตามใจของเรา, คือยอม
 เป็นไปในอำนาจแห่งจิตของบิดา ได้แก่
 เป็นผู้อดทนต่อโอวาท (คำสอนของบิดา).

อนฺชาโตติ ตโย ปุตฺตา อภิชาโต จ
อนฺชาโต จ อวชาโต จาติ. อนฺปฺปนฺ
ยสํ อุปฺปาเทนฺโต อภิชาโต นาม,
กุลงฺกุโร กุลฺปะจฺเจทโก ธนฺวินาสโก
อวชาโต นาม, กุลตฺนฺตี กุลปเวณฺ
อนฺรฺกฺขโกว อนฺชาโต นาม. ตํ
สนฺธาเยวมาห.

ตโต เทวฺนํ ปุจฺฉิ “กถํ เทวฺนํ
ปสฺสสิ, กสฺส, รหสฺสํ กถेतฺพฺพนฺ”ติ.
โส อตฺตโน กตการณเมว กถนฺโต
อิมํ คาถมาห

“มาตา ทฺวิปทชนินฺทเสฏฺฐ
ยา นํ โปสฺติ จฺนฺทสา ปิเยน
นินฺทียมตฺถํ ปสฺสียํ วา
มาตุยาริกเรยฺย คฺยฺหมตฺถนฺ”ติ.

ตตฺถ ทฺวิปทชนินฺทเสฏฺฐาติ ทฺวิ-
ปทานํ เสฏฺฐชนินฺท. จฺนฺทสา ปิเยนาติ
จฺนฺเทน เจว เปเมน จ.

คำว่า **อนฺชาตบุตร** ได้แก่ บุตรสาม
จำพวก คืออภิชาตบุตร อนฺชาตบุตรและ
อวชาตบุตร. บุตรผู้ยังยศที่ยังไม่เกิด
ให้เกิดขึ้นชื่อว่า อภิชาตบุตร, บุตรผู้เป็น
เชื้อสายของตระกูลเข้าไปตัดตระกูล คือ
ยังทรัพย์สมบัติให้พินาศชื่อว่าอวชาตบุตร,
บุตรผู้ตามรักษาแบบแผนตระกูล และ
ประเพณีของตระกูลไว้ชื่อว่า อนฺชาตบุตร.
อาจารย์กามินทะ กล่าวหมายเอา
อนฺชาตบุตรนั้นเท่านั้น.

แต่นั้น พระราชาตรัสถามเทวฺนทะ
ว่า “แน่ะ เทวฺนทะ ท่านเห็นอย่างไร,
ความลับควรบอกแก่ใคร”. เทวฺนทอาจารย์
เมื่อจะทูลบอกเหตุที่ตนทำแล้วเท่านั้น จึง
กล่าวคาถานี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ประเสริฐ
แห่งมนุษย์ มารดาใดเลี้ยงบุตร
ด้วยความพอใจรักใคร่ บุตรควร
เปิดเผยข้อความที่ควรติเตียน หรือ
ควรสรรเสริญ อันเป็นข้อความลับ
แก่มารดานั้น”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นใหญ่ประเสริฐแห่งมนุษย์
ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐและ
เป็นจอมชนแห่งมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มี. ๒

เท่า. คำว่า ด้วยความพอใจรักใคร่
ได้แก่ ด้วยความพอใจ โดยแท้และด้วยความ
ความรัก.

เอวํ วุตฺเต เต ปุจฺฉิตฺวา ราชา
ปณฺธิตํ ปุจฺฉิ "กถํ ปสฺสสิ ปณฺธิต,
รหฺสฺสํ กสฺส กเถตพฺพนฺ"ติ. โส คฺยฺหฺสฺส
การณํ กเถนฺโต อิมํ คาถมาห

"คฺยฺหฺสฺส หิ คฺยฺหฺเมว สาธุ
น หิ คฺยฺหฺสฺส ปสฺตถมาวิกมมํ
อนิพฺพนฺตาย สเหยย ธีโร
นิพฺพนฺตถิเณ ยถาสฺสํ ภาณยุยา"ติ.

ตตฺถ อนิพฺพนฺตายาติ มหาราช
ยาว อตฺตโน อิจฺฉิตํ น นิพฺพชฺชติ,
ตาว ปณฺธิโต อธิวาเสยฺย, น กสฺสจ
กเถยฺย.

ปณฺธิเตน เอวํ วุตฺเต ราชา
อนตฺตมโน อโหสิ. เสนโก รณฺโณ
มฺหํ โอลิเกติ. ราชานํ เสนกสฺส

ครั้นเมื่ออาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านั้น
กราบทูลอย่างนี้แล้ว บรมกษัตริย์ตรัสถาม
พวกเขาแล้ว จึงตรัสถามมโหสถบัณฑิต
ว่า "แน่บัณฑิตเจ้าเห็นอย่างไร, ความลับ
ควรบอกแก่ใคร". มโหสถบัณฑิตเมื่อจะ
ทูลบอกเหตุแห่งความลับ จึงกล่าวคาถา
นี้ว่า

"ก็การซ่อนความลับไว้นั้นแล เป็น
การดี เพราะการเปิดเผยความลับ
ไม่ประเสริฐเลย บุคคลผู้มีปัญญา
เพราะความปรารถนายังไม่สำเร็จ
ก็พึงอดกลั้นไว้ ไม่แจ้งแก่ใคร ๆ
ความต้องการสำเร็จแล้วนั้นแล พึง
กล่าวตามสบาย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพราะ
ความปรารถนายังไม่สำเร็จ ความว่า
ข้าแต่มหาราชเจ้า ความปรารถนาของตน
ยังไม่สำเร็จเพียงใด, บัณฑิตพึงอดกลั้น
ไว้เพียงนั้น ไม่พึงแจ้งแก่ใคร ๆ.

เมื่อมโหสถบัณฑิตกราบทูลอย่างนี้
แล้ว พระราชาก็ทรงเสียพระทัย. อาจารย์
เสนกะมองดูพระพักตร์พระราชา. ฝ่าย

ה'תשס"ח י"ב כ"א

ה'תשס"ח

ה'תשס"ח י"ב כ"א

[illegible]

เต ปน จตุตาโรปี อญฺเษสุ ทิวเสสุ
 ราชกุลา นิคมิตฺวา ราชนิเวสนทฺวาเร
 เอกสุส ภาตฺตมฺพนฺสุส ปิฏฺเฐ นิสิตฺวา
 กิจฺจกรณียานิ มนฺเตตฺวา สมฺราณี
 คจฺจนฺติ. ตสฺมา ปณฺชิโต "อหิ อชฺเชว
 เอเตสํ รหสฺสํ อมฺพนฺสุส เหมจฺจา
 นิปชฺชิตฺวา ชานิตฺุํ สกฺกญฺเอยยนฺ"ติ
 จินฺเตตฺวา ตํ อมฺพนํ อุกฺชิปาเปตฺวา
 อตฺถรณํ อตฺถราเปตฺวา อมฺพนฺสุส
 เหมจฺจา ปวิสิตฺวา ปุริสาณํ สณฺณํ
 อทาสี "ตุเมห จตุสุ ปณฺชิเตสุ
 มนฺเตตฺวา คเตสุ อาคนฺตฺวา มํ
 นิยุยาถา"ติ. เต "สาธฺว"ติ สมฺปฏิจฺจิตฺวา
 ปกฺกมียสุ.

เสนโกปี ราชานํ อาห "มหาราช
 ตุเมห อมฺหากํ น สทฺทหนฺ, อิทานิ
 กิตฺติสนฺ"ติ. โส เกทกานํ วจฺนํ สุตฺวา
 อนิสฺยาเมตฺวาว ภูตฺตลิตฺโต หุตฺวา "อิทานิ
 ก็ กโรมฺ เสนก ปณฺชิตา"ติ ปุจฺฉิ.
 "มหาราช ปปญฺจํ อกตฺวา กิณฺจ
 อชานาเปตฺวา คหปติปฺตฺตํ มาเรตฺุ
 วฏฺฏตี"ติ. "เสนก จเปตฺวา ตุเมห
 อญฺโอบ โกจิ มม อตฺถกาโม นาม
 นตฺถิ, ตุเมห อตฺตโน สฺหทเย^๑ คเหตุวา

ก็ฝ่ายบัณฑิตทั้ง ๔ เหล่านั้น ในวันอื่น
 ทั้งหลาย ออกจากราชตระกูลแล้ว นั่งที่
 หลังถึงข้าวถึงหนึ่ง ไกล่ประตุพระราช-
 นิเวศน์ปรึกษากิจและกรณียะเสร็จแล้ว
 จึงกลับไปบ้าน. เพราะฉะนั้น มโหสถ
 บัณฑิตจึงคิดว่า "วันนี้แหละเรานอนอยู่
 ภายใต้งิ้วข้าว ก็สามารรถจะรู้ความลับของ
 อาจารย์ทั้ง ๔ ได้" จึงให้คนใช้ยกถังขึ้น
 ปลูกาดเครื่องลาด จึงเข้าไปอยู่ภายใต้งิ้ว
 นั้น ให้สัญญาแก่บุรุษรับใช้ว่า "ครั้น
 เมื่อบัณฑิตทั้ง ๔ มาปรึกษากันไปแล้ว
 พวกเจ้าจงมานำข้าออก". บุรุษรับใช้
 เหล่านั้น รับคำว่า "ดีละ" แล้วหลีกไป.

ฝ่ายอาจารย์เสนกะกราบทูลพระราชาว่า
 "ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์ยังไม่ทรงเชื่อ
 ข้าพระบาทหรือ, บัดนี้ ข้อความนั้นเป็น
 อย่างไร พระเจ้าข้า". พระราชานั้นทรง
 สดับคำของอาจารย์ผู้ยุยง ก็ทรงหา
 พิจารณาข้อความไม่ เป็นผู้ทั้งกลัว ทั้ง
 ตกพระทัย ตรัสถามเสนกะว่า "ดูกร
 เสนกบัณฑิต บัดนี้ เราจะทำอย่างไร".
 เสนกบัณฑิตกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า
 พระองค์อย่าทรงทำชักช้า ควรข้ามโหสถ

^๑ สหเทติ ยุตฺตตร.

ทวารนุตเร จตุวา คหปติปุตตส
ปาโตว อปฏุจัน อาคจณตส
ขคฺเคน สีลํ จินฺททา"ติ อตฺตโน
ขคฺครตฺนํ อทาสี.

เต "สาธุ เทว มา ภายิ, มยํ
ตํ มาเรสุสามา"ติ วตุวา นิคมิตฺวา
"ทิจฺจา โน ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐี"ติ
อมฺพนฺตสฺส ปิฏฺเฐ นิสิตฺสู. ตโต
เสนโก อาห "อมฺโก โก คหปติปุตฺตํ
มาเรสุสตี"ติ. อิตเร "ตุเมหเยว
อาจริยา"ติ ตสฺสฺสว ภารมกํสุ.

อถ เน เสนโก ปุจฺฉิ "ตุเมห,
'รหฺสฺสํ นาม อสุกฺกสฺส จ อสุกฺกสฺส
จ กเถตพฺพนํ"ติ วเทถ, กิ โว เอตํ
กตํ, อุทาหุ ทิจฺจํ อุทาหุ สุตนํ"ติ.
อถ นํ เต อาหํสุ "ทิจฺจเมตํ
อาจริย, ยํ ตุเมห "รหฺสฺสํ นาม
สหายกฺกสฺส กเถตพฺพนํ"ติ วเทถ, กิ
โว เอตํ กตํ, อุทาหุ ทิจฺจํ อุทาหุ

บุตฺรคณฺหบดีเสียบอย่าทันท้ให้รู้ตัว". พระ-
ราชาตรัสว่า "แน่ะ เสนกะยกเว้นท่านเสีย
ใคร ๆ คนอื่น ชื่อว่าเป็นผู้ใคร่ประโยชน์
แก่เราไม่มี, ท่านจงพาพวกสหายของท่าน
คอยอยู่ภายในประตู เมื่อมโหสถบุต-
รคณฺหบดีมาสู่ที่บารุงแต่เช้า ท่านจงตัด
ศีรษะด้วยพระขรรค์" ดังนี้ ได้พระราชทาน
พระขรรค์แก่วของพระองค์ แก่เสนกะแล้ว.

อาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่
สมมติเทพ ดีแล้วพระเจ้าข้า พระองค์
อย่าทรงกลัวเลย, พวกข้าพระบาทจักฆ่า
มโหสถให้ได้" ดังนี้ ออกมานั่งที่หลังถึง
ปรึกษากันว่า "หลังปัจจามิตรพวกเราเห็น
แล้ว". แต่นั้นเสนกะจึงกล่าวว่า "ผู้เจริญ
ใครจักฆ่าบุตฺรคณฺหบดี". อาจารย์ทั้ง ๓
นอกนี้ ตอบว่า "ท่านอาจารย์นั้นแหละจัก
ฆ่า" ได้ทำให้เป็นภาระแก่เสนกะคนเดียว.

ลำดับนั้นเสนกะ จึงถามอาจารย์
ทั้ง ๓ นั้นว่า "ท่านทั้ง ๓ กล่าวว่า
ขึ้นชื่อว่าความลับ ควรบอกแก่บุคคล
ชื่อโน้น ๆ" ดังนี้, กิจนั้นท่านทั้งหลายได้
ทำแล้ว, หรือได้เห็นแล้ว หรือได้สดับแล้ว
อย่างไร" ลำดับนั้นอาจารย์ทั้ง ๓ นั้น
ได้กล่าวกะเสนกะว่า "ข้าแต่อาจารย์
กิจที่ท่านเห็นแล้วท่านกล่าวว่าขึ้นชื่อว่า

สุตนะ"ติ. "กตัม เม เอตนะ"ติ. "เตนหิ
กเถถ อัจฉริยา"ติ. อิมสุมิ รหสฺสเส
สเจ รณฺเฎา ณาเต มยฺหิ ชีวิตํ
นตฺถิติ. "มา ภายิตฺถ อัจฉริย, อธิ
ตุมฺหากิ รหสฺสเมทโก นตฺถิ, กเถถ
อัจฉริยา"ติ.

เสนโก นชน อมฺพณํ โกฎฺเฎตฺวา
"อตฺถิ นุโข อิมสฺส เหมจฺจา
คหปติปฺตฺโต"ติ อาห. อัจฉริย
คหปติปฺตฺโต อตฺตโน อิสฺสริเยน มตฺโต
เอวรूपิ จานํ น ปวิสฺติ, อิทานิ
ยเสน อติมตฺโต ภวิสฺสติ, กเถถ
ตุเมหติ. เสนโกปิ อตฺตโน รหสฺสํ
กเถนฺโต อาห "อิมสุมิ นคเว อสุกํ
นาม เวสฺสี ชานาถา"ติ. "อาม
ชานามา"ติ. "อิทานิ สว ปญฺญาติ
น ปญฺญาติ"ติ. น ปญฺญาติ
อัจฉริยาติ.

ความลับควรบอกแก่สหาย กิจนั้นท่านทำ
แล้วหรือ เห็นแล้วหรือว่า ได้ฟังแล้ว
อย่างไรเล่า". เสนกะตอบว่า "กิจนั้นเรา
ได้ทำเอง" อาจารย์ทั้ง ๓ กล่าวว่า
"ข้าแต่อาจารย์ ถ้าเช่นนั้นท่านจงกล่าว
ให้พวกข้าพเจ้าทราบเถิด". เสนกะกล่าว
ว่า "ถ้าเมื่อความลับนี้พระราชาทรงทราบ
แล้ว ชีวิตของเราจะไม่มี". อาจารย์ทั้ง ๓
กล่าวว่า "ข้าแต่อาจารย์ท่านอย่ากลัว
เลย, บุคคลผู้ทำลายความลับของพวกเขา
ท่านในที่นี้ไม่มี ขอท่านอาจารย์จงกล่าว
ให้ทราบเถิด".

เสนกะเอาเล็บมือเคาะดังกล่าวว่า "บุตร
คฤหบดีอยู่ภายใต้ถ้ำนี้ มีอยู่กระมัง"
อาจารย์ทั้ง ๓ กล่าวว่า ข้าแต่ท่าน
อาจารย์มโหสถบุตรคฤหบดีเป็นผู้เฒ่าด้วย
ยศของตน ย่อมไม่เข้าไปสู่ที่เห็นปานนี้,
บัดนี้ มโหสถจักเป็นผู้เฒ่ายิ่งด้วยยศ,
ขอท่านจงกล่าวเถิด. ฝ่ายเสนกะ เมื่อจะ
บอกความลับของตนจึงกล่าวว่า "พวก
ท่านยังรู้จักหญิงแพศยา ชื่อโน้นในนคร
นี้หรือ". อาจารย์ทั้ง ๓ ตอบว่า "ขอรับ
พวกข้าพเจ้าทราบ". เสนกะกล่าวว่า
"บัดนี้ นางนั้นยังปรากฏอยู่หรือหายไป".
อาจารย์ทั้ง ๓ กล่าวว่า ท่านอาจารย์
นางนั้นไม่ปรากฏเลย.

“อหิ สาลวณฺญยานเ ตาย สหฺติ
 ปุริสกิจฺจํ กตฺวา ปิลนฺธนโลภาน ตํ
 มาเรตฺวา ตสฺสาเยว สาฏเกน ปิลนฺธํ
 ภณฺฑิกํ กตฺวา อหริตฺวา อมฺหากํ
 ฆเร อสุกฺกมิกาย อสุกคฺพฺภ
 นาคทนต์เก โอลคฺเคสิ, วลฺภเชตฺตํ น
 วิสฺหามิ, ปุราณภาวมสฺส โอโลเกมิ,
 เอวรูปิ ราชาปราชกมฺมํ กตฺวา มยา
 เอกสฺส สหายกสฺส กตฺติ, เตน น
 กสฺสจฺจ กตฺติปฺพุพฺ, อิมินา การณฺน
 ‘สหายกสฺส คุยฺหิ กเถตพฺพนฺ’ติ มยา
 วุตฺตนฺ’ติ. ปณฺชิโต ตสฺส รหฺสฺสํ
 สาธุกํ ววฺจุเปตฺวา สลฺลภฺเชสิ.

ปุกฺกุโสปี อตฺตโน รหฺสฺสํ กเถนฺโต
 อาห “มม อูรยา กุญฺจํ อตฺถิ,
 กนิฏฺฐาภาตฺตโกว เม ภาโตว กิณฺจ
 อชานาเปตฺวา ตํ โหวิตฺวา ฆาสชฺชํ
 มกฺขเตว อฺปฺริ ปิไลตฺกํ กตฺวา
 พนฺธิ. ราชา มยิ มุทฺจิตฺโต “เอหิ
 ปุกฺกุสา”ติ มํ ปกฺโกสิตฺวา เยภฺยุเยน
 มม อูรฺยฺเยว สยติ, สเจ ปเนตํ
 ราชา ชานฺเยย, มาราเปยฺย ตํ มม
 กนิฏฺจํ จเปตฺวา อญฺโเบ ชานนฺโต
 นาม นตฺถิ, เตน การณฺน ‘รหฺสฺสํ
 นาม ภาตฺตโน กเถตพฺพนฺ’ติ มยา

เสนกะจึงกล่าวว่า “เราทำกิจของบุรุษกับ
 นางในสวนไม่รังแล้ว ยังนางให้ตายเพราะ
 ความโลภในเครื่องประดับ เอาผ้าสาฎก
 ของนางนั่นเอง ห่อเครื่องประดับนำมา
 แขนวไว้บนนางข้างในห้องนั้น แห่งภูมิ
 ประเทศนั้นในเรือนของเรา, แต่เราไม่
 อาจจะใช้, เรามองดูความที่แห่งเครื่อง
 ประดับนั้นเป็นของเก่า, เราทำความผิด
 พระราชาอาญาเห็นปานนั้น ได้บอก
 แก่สหายคนหนึ่ง สหายนั้นไม่เคยบอก
 แก่ใคร ๆ , ด้วยเหตุนี้เราจึงกล่าวว่า
 ‘ความลับควรบอกแก่สหาย’, มโศก-
 บัณฑิตตั้งใจกำหนดความลับ ของ
 เสนกบัณฑิตนั้นด้วยดี.

ฝ่ายปุกกุสะ เมื่อจะบอกความลับ
 ของตน จึงกล่าวว่า โรคเรื้อนมีอยู่ที่
 ขาอ่อนของข้าพเจ้า, น้องชายข้าพเจ้า
 รู้คนเดียว ไม่ยังใคร ๆ ให้รู้ ล้างแผลนั้น
 แล้วทายา จึงวางผ้าทับแผลพันแล้ว.
 พระราชาทรงมีพระหฤทัยเอ็นดูในข้าพเจ้า
 ตรัสเรียกข้าพเจ้ามาว่า “แน่ะ ปุกกุสะ
 เจ้าจงมา” บรรทมที่ขาอ่อนของข้าพเจ้า
 เท่านั้นโดยมาก, ก็ถ้าพระราชาทรงทราบ
 เรื่องนี้ จะยังข้าพเจ้าให้ตาย เว้นน้องชาย-
 น้องของข้าพเจ้านั้นแล้ว คนอื่นชื่อว่า
 รู้เรื่องนี้ไม่มี, เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้า

วุดฺตนะ”ติ.

กามินุโทปิ อตฺตโน รหสฺสํ กถนุโตปิ
อาห “มํ กาฬปุกฺขอุโปสถทิวเส
นรเทโว นาม ยกฺโข คณฺหติ, อหํ
อุมฺมตฺตกสนฺโข วีย วิรวามิ, สุวาทํ
ตมตถํ ปุตฺตสฺส กเถสิ, โส มม
ยกฺเขน คหิตภาวํ ฅตฺวา อนฺโต
คพฺเภ นิปฺชฺชาเปตฺวา ทวารํ ปิณฑิตฺวา
นิกฺขมิตฺวา มม สทฺทํ ปฏิจฺฉาหนตถํ
ทฺวาเร สมชฺชํ กาเรติ, อิมินา การณฺณ
‘รหสฺสํ นาม ปุตฺตสฺส กเถตพฺพนฺ’ติ
มยา วุดฺตนะ”ติ.

ตโต ตโยปิ เทวีนํ ปุจฺฉิสฺส. โส
อตฺตโน รหสฺสํ กถนุโต อาห “มยา
มณิปปหฺสนกมฺมํ กโรนฺเตน รณฺโณ
สนฺตกํ สกฺเขน กุสฺราชสฺส ทินฺนํ
สิริปปเวสนํ มงฺคลมนิรตฺนํ ฅเนตฺวา
มาตฺยา ทินฺนํ, สา กิณฺจิ อชานา-
เปตฺวา มม ราชกฺลํ ปเวสนกาเล
ตํ มยฺหํ เทติ, อหํ เตน มณินา
สิริ ปเวเสตฺวา ราชนิเวสนํ คจฺฉามิ,
ราชา ตฺเมหนิ สทฺธิ อกเถตฺวา
ปจฺมตรํ มยา สทฺธิ กเถสิ, เทวสิกํ
อญฺจโสฬสทฺวตฺตีสจตฺสญฺจํ วา กหาปณฺ

จึงกล่าวว่า ‘ชื่อว่าความลับควรบอกแก่
น้องชาย’.

ฝ่ายอาจารย์กามินทะเมื่อจะบอกความลับ
ของตน จึงกล่าวว่า “ในวันอุโบสถ ข้าง
แรม ยักษ์ซึ่งนรทเวะ มาถึงข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าต้องร้อง ดุจสุนัขบ้าร้อง ข้าพเจ้า
นั้น จึงบอกเนื้อความนี้แก่บุตร บุตรนั้น
ของข้าพเจ้ารู้ว่า ข้าพเจ้าถูกยักษ์ชิงแล้ว
ก็ให้ข้าพเจ้านอนในห้องข้างในปิดประตู
แล้ว ออกไปให้เล่นมหรสพที่ประตู เพื่อ
กลบเสียงข้าพเจ้า, เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้า
จึงกล่าวว่าขึ้นชื่อว่า “ความลับอันบุคคล
ควรบอกแก่บุตร”.

แต่นั้นอาจารย์ทั้ง ๓ จึงถามเทวินทะ.
เทวินทะนั้น เมื่อจะบอกความลับของตน
จึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเมื่อทำการขุดสี
แก้วมณี ได้ลักเอามงคฺลแก้วมณีอันมีอยู่
ของพระราชา ซึ่งท้าวสັกกเทวราชประทาน
พระเจ้ากุสฺราชไว้ เป็นที่เข้าอยู่แห่งสิริมา
ให้มารดา, มารดานั้นไม่ยังใคร ๆ ให้อำ
ในเวลาข้าพเจ้า จะเข้าไปสู่ราชตระกูล
จึงให้มงคฺลมนิรตฺนนั้น แก่ข้าพเจ้า
ข้าพเจ้ายังสิริให้เข้าไปสู่ตัวด้วยแก้วมณี
นั้น จึงไปสู่พระราชนิเวศน์, พระราชาไม่
ตรัสกับท่านทั้งหลาย ตรัสกับข้าพเจ้า

มม ปริพพยตถาย เทติ, สเจ ตสฺส
มณिरตนสุसानุภาวํ ราชชา ฌาเนยฺย
ชีวิตํ เม นตฺถิ, อิมินา การณณ
'รหสฺสํ นาม มาตฺยา กเถตพฺพนฺ'ติ
มยา วุตฺตนฺ"ติ.

มหาสตุโต สพุเพสํปี คุยฺหิ
ปจฺจกฺขมกาสิ. เต ปน อตฺตโน อูริ
ผาเลตฺวา อนฺตํ พาหิริ กโรนฺโต
วีย รหสฺสํ อญฺญมญฺญํ กเถตฺวา
“ตฺเมห อปฺปมตฺตา ปาโตว อาคจฺจน,
คหปติปฺตํ มาเรสุสามาติ วตฺวา
อญฺจาย ปกฺกมฺมิสุ. เตสํ คตกาเล
ปณฺทิตสฺส ปุริสา อาคณฺตฺวา อมฺพณํ
อุกฺขิปปิตฺวา มหาสตุตํ อาทาย ปกฺกมฺมิสุ.
โส ฆริ คณฺตฺวา นฺหาตฺวา อลงฺกิริตฺวา
สุโกชนํ ภูณฺชิตฺวา “อชฺช เม ภคินี
อุทุมฺพรเทวี ราชคหโต สาสนํ เปเสสุสตี”ติ
ณตฺวา ทฺวาเร อจฺจายิกปุริสํ จเปสิ
“ราชเคนโต อาคจฺจนฺตํ สีฆํ ปเวเสตฺวา
มม ทสฺเสยฺยาสี”ติ. เอวญฺจ ปน
วตฺวา สิริสยณปิฏฺเฐ นิปชฺชติ.

ก่อนกว่าใคร ๆ แล้วทรงประทาน
พระราชทรัพย์ ๘ กหาปณะบ้าง ๑๖
กหาปณะบ้าง ๓๒ กหาปณะบ้าง ๖๔
กหาปณะบ้าง แก่ข้าพเจ้าเพื่อเป็นเสปียง
เลี้ยงชีพทุกวัน ถ้าพระราชาทรงทราบ
อานุภาพแห่งมงคลมณีรัตนนั้นไซ้ ชีวิต
ของข้าพเจ้าก็จะมีอยู่ เพราะเหตุนี้
ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่าความลับ
ควรบอกแก่มารดา” ดังนี้.

พระมหาสัตรว์ ได้ทรงทำความลับ
ของอาจารย์ทั้ง ๔ แม้ทั้งหมดให้ประจักษ์
ชัดเจนแล้ว. ก็อาจารย์ทั้ง ๔ นั้น กล่าว
ความลับแก่กันและกัน รวบรวมว่าบุคคล
ผ่อกของตน แผลอวัยวะภายในออกมา
ภายนอก (สาวไส้ออกมาภายนอก) กล่าว
เตือนกันว่า “พวกท่านทั้งหลายอย่า
ประมาทจงมาแต่เช้าเทียว, พวกเราจักพา
กันชมามโหสถบุตรคฤหบดี” ดังนี้ ลูกขึ้น
หลีกไปแล้ว. ในกาลแห่ง บัณฑิตทั้ง ๔
เหล่านั้นไปแล้ว พวกบุรุษรับใช้ของ
มโหสถบัณฑิตพากันมายกถังออกพาเอา
พระมหาสัตรว์หลีกไปแล้ว. พระมหาสัตรว์
นั้นไปสู่เรือนอาบน้ำแล้ว ประดับอาภรณ์
จึงบริโภคนาหารอย่างดีรู้ว่า “วันนี้
พระนางอุทุมพรเทวีเชษฐาภคินีของเรา
จักส่งข่าวสาส์นจากพระราชวังมา” จึง

ตสมิ ขณ ราชา สิริสยนปิฏเจ
 นิปนโน ปณฺทิตสฺส कुณ สรितฺวา
 “มโหสถปณฺทิตो สत्तฺวสฺสสิกกาลโต
 ปญฺจาย มํ อุปญฺจหนฺโต น กิณฺจि
 มยฺหํ อนตฺถมกาสิ, เทวตาย ปุจฺจาย
 สเจ ปณฺทิตो นาภวิสฺส ชีวิตฺปิ मे
 न सिया, वेरिन् पञ्जामित्तानं वज्जं
 कहेत्तुवा ‘อสมฺมธฺรํ ปณฺทิตํ มาเรธา’ติ
 ขคฺคํ เทนฺเตน อยฺยตฺตํ มया กตํ,
 เสวทานิ ตํ ปสฺสิตฺตํ น ลภิสฺสสามิ”ติ
 โสกํ อุปฺปาเทสิ. สรริโต เสทา มุญฺจิสฺสุ.

โส ราชา โสกสมปฺปิโต จิตฺตปฺปสาทํ
 น ลภติ. อุทุมพรเทวี เตน สทฺธิ
 เอกสยน์ คตา ตสฺส อาการํ ทิสฺวา
 “กึ นฺุ ไซ มยฺหํ โกจิ อปฺราโห
 อตฺถิ, อุทาหุ อญฺญํ เทวสฺส กิณฺจิ
 โสกการณํ อุปฺปนฺนํ, ปุจฺจิสฺสสามิ ตาว
 นนฺ”ติ ปุจฺจณฺตี อิมํ คาถมาห

วางบุรุษผู้รีบด่วนไว้ที่ประตูกล่าวว่า “ท่าน
 พึ่งส่งคนผู้มาจากพระราชวังแสดงแก่เรา
 โดยเร็ว” ดังนี้. ก็แลพระมหาสัตว์ ครั้น
 สั่งอย่างนี้แล้วก็นอนบนที่นอนอันมีสิริ.

ขณะนั้น พระราชาบรรทมบนที่บรรทม
 มีสิริทรงระลึกถึงคุณของมโหสถบัณฑิตว่า
 “มโหสถบัณฑิตบำรุงเรามาจำเดิมแต่เวลา
 เธอมีอายุ ๗ ปี ไม่ได้ทำความเสียหาย
 อะไร ๆ แก่เรา ในการถามปัญหาของ
 เทวดา ถ้าไม่มีมโหสถบัณฑิตไซ้ร้ แม้
 ชีวิตของเราก็ไม่พึงมี, เรามาถือเอาคำ
 ของปัจฉามิตร ผู้มีเวรกันแล้วกล่าวว่า
 ‘ท่านทั้งหลาย จงฆ่ามโหสถบัณฑิตผู้มี
 ธุระหาผู้เสมอมิได้’ ดังนี้ แล้วให้พระขรรค์
 เราทำสิ่งไม่ควรทำแล้ว. บัดนี้ แต่วัน
 พรุ่งนี้ไปเรจักไม่ได้เห็นมโหสถบัณฑิต
 นั้น” ทรงยังความโศกให้เกิดขึ้น.
 พระเสโทไหลออกจากพระสรีระ.

พระราชานั้น ทรงเต็มไปด้วยความโศก
 ไม่ทรงได้ความผ่องใสพระหฤทัยเลย.
 พระนางอุทุมพรเทวีเสด็จไปบรรทมร่วม
 พระราชสามีทอดพระเนตรเห็นพระอาการ
 ของพระสามี ทรงดำริว่า “ความผิด
 อะไร ๆ ของเรามีอยู่หรือหนอ หรือ
 เหตุการณ์ แห่งความโศกอะไรอื่นเกิดขึ้น

แก่พระองค์ เราจักทูลถามพระองค์ดูก่อน”
เมื่อจะทูลถามจึงตรัสคาถานี้ว่า

“กั ตุวั วิมโนสิ ราช เสฏฐ
ทิปทินุทวจนํ สุณม เต ตํ
กั จินุตยมาโน ทุมมโนสิ
น หิ เทว อปราโธ อตถิ มยฺหนฺ”ติ.

“ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ พระองค์
เป็นผู้มีพระทัยวิปริตไปหรือ ข้าแต่
พระองค์ ผู้เป็นใหญ่กว่านรชน
ข้าพระบาท จะฟังพระดำริของ
พระองค์ พระองค์ทรงดำริอย่างไร
จึงทรงโทมนัส ข้าแต่พระองค์ ผู้
สมมติเทพ ความผิดของข้าพระบาท
ไม่มีเลย หรือพระเจ้าคะ”.

อถ นํ ราชา คาถมาห

ลำดับนั้น พระราชาตรัสคาถาตอบ
พระนางอุทุมพรเทวีว่า

“ปญฺเฬ วชฺโณ มโหสถโ
อาณตฺโต เม วธาย ฐูริปญฺโ
ตํ จินุตยมาโน ทุมมโนสุมิ
น หิ เทว อปราโธ อตถิ คฺยุหฺนฺ”ติ.

“มโหสถจะถูกฆ่า ในเพราะปัญหา
มโหสถผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน เรา
สังขังคับเพื่อฆ่า เราคิดถึงเรื่องนั้น
จึงเป็นผู้โทมนัส แน่ะพระเทวี
ความผิดอันเป็นความลับ ของ
พระนางไม่มีเลย”.

ตตฺถ อาณตฺโต เมติ ภาทเท
จตุตฺตาริ ปณฺชิตา “มโหสถปณฺชิตโต
มม ปจฺจุตฺถิโก”ติ มยฺหํ กถยีสฺสุ มยา
ตตฺตโต อวิจินิตฺวา ‘วธธ นนฺ’ติ
ฐูริปญฺโธ วธาย อาณตฺโต, ตํ การณํ
จินุตยมาโน ‘วริ มม มรณํ น
ปณฺชิตสฺสา’ติ ทุมมโนสุมิ”ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อันเรา
สังขังคับแล้ว ความว่า “แน่ะนางผู้เจริญ
บัณฑิตทั้ง ๔ บอกแก่เราว่า “มโหสถบัณฑิต
เป็นศัตรูต่อเรา เราไม่ทันพิจารณา โดยแท้
จริง สังขังคับเพื่อฆ่ามโหสถบัณฑิต ผู้มี
ปัญญาดุจแผ่นดินว่า ‘พวกท่านจงฆ่ามโหสถ’
ดังนี้, เราคิดถึงเหตุนั้นจึงเป็นผู้โทมนัสว่า

‘ความตายของเราประเสริฐกว่าความตาย
ของมโหสถบัณฑิตไม่ประเสริฐเลย’.

๑ ตาย ตสฺส วจันํ สุตฺวา
มหาสตุเต สีนะเหเน ปพฺพตมตฺโต
โสโก อุปฺปชฺชติ. ตโต จินฺตสฺสี “เอเกน
อุปาเยน ราชานํ อสฺสาเสตฺวา วนฺโณ
นิทฺโทกมณกาเล มม กนิฏฺฐสฺส สาสนํ
ปหิณฺสี”ติ. อถ นํ “มหाराช
ตยาเปตํ กตํ คหปติปฺตํ มหฺนฺเต
อิสฺสรียะ ปติฏฺฐเปณฺเตน, ตฺเมหิ โส
คหปติปฺตโต เสนาปติฏฺฐาเน จปิโต,
อิทานิ กิร ตฺมฺหากญฺเจว ปจฺจตฺติโก
ชาโต. น โข ปน ปจฺจามิตฺโต
ขุทฺทโก นาม อตฺถิ, มาเวตฺพุทฺโธ
โส. ตฺเมห มา จินฺตยิตฺถา”ติ ราชานํ
อสฺสาเสสฺสี. ตณฺณุตโสโก นิทฺทํ โอกุมิ.

ความโศกประมาณเท่าภูเขาเกิดขึ้น
แล้ว แก่พระนางอุทุมพรเทวีนั้น ด้วย
ความรักในพระมหาสัตรีเพราะได้สดับ
พระดำรัสของพระราชา. แต่นั้นพระนาง
ทรงดำริว่า “เราจักยังพระราชาให้ทรงเบา
พระหฤทัยด้วยอุบายอย่างหนึ่งในการ
ที่พระราชาบรรทมหลับ จักส่งข่าวสาส์น
ไปให้ มโหสถผู้กนิษฐภาดาของเรา”.
ลำดับนั้นพระนางจึงกราบทูลพระราชา
ว่า “ข้าแต่ महाराज เจ้า พระองค์ทรงยัง
มโหสถบุตรคฤหบดีนั้น พระองค์ทรงทำ
ให้ดำรงอยู่ในอิสริยยศใหญ่ ทรงตั้งบุตร
คฤหบดีนั้นในตำแหน่งเสนาบดี, ได้ยินว่า
บัดนี้เธอได้เป็นศัตรูต่อพระองค์, ก็บุคคล
ผู้เป็นปัจเจกมิตร ชื่อว่า เป็นคนน้อยไม่มี
หรือ, พระองค์พึงให้ฆ่าเขาเสีย, พระองค์
อย่าทรงวิตกไปเลย” ตรัสปลอบพระราชา
ให้เบาพระทัย. พระราชาทรงมีความโศก
เบาบางก็ทรงก้าวสู่นิหารามณ.

ตสฺมี ขณเ เทวี อุฏฺฐาย คพฺภํ
ปวิสีตฺวา “มโหสถ จตฺตาโร ปณฺชิตา
ตํ ปริณินฺทิสฺสุ ราชา กุทฺโธ เสว

ในขณะนั้นพระนางอุทุมพรเทวี เสด็จลุก
เข้าไปสู่ห้อง ทรงพระอัชฌาวิตติว่า
“ดูกรรมโหด บัณฑิตทั้ง ๔ ทำเธอให้แตก

๑ ตสฺสาติ ยุตฺตตร.

ทวารนุตเร สพุเพ ตว วธาย
 อาณาเปสิ, เสว ราชกุลิ มา
 อาคจุเฉยยาสิ, สเจ อาคจุณฺโตว
 นาคริ หตฺถคตฺติ กตฺวา สมตฺโต
 หตฺวา อาคจุเฉยยาสิ"ติ ปณฺณ
 ลิตฺตวา โมทกสฺส อนุโต ปกฺขิปิตฺวา
 โมทกํ สุตฺตเกน เวเจตฺวา นวภาชเน
 ปกฺขิปิตฺวา ฉาเทตฺวา ลญฺเจตฺวา
 อตฺถจริกาย ทาสียา อทาสี "อิมิ
 โมทกํ หริตฺวา มม กนิฏฺฐสฺส
 มโศกปณฺณิตฺตสฺส เทหิ"ติ.

สา ตถา อกาสิ. "รตฺตี กถํ
 นิคุชฺนตา"ติ น จินฺตเตตฺตพฺพา. รณฺณา
 ปจฺมเมว เทวียา วโร ทินฺโน, เตน
 ตํ น โกจิ นิวาเรสิ. โพิสฺสโต
 ปณฺณาการิ คเหตฺวา ตํ อญฺโยเชสิ.
 สา อาคนฺตฺวา เทวียา ทินฺนภาวํ
 อาโรเจสิ. ตสฺมี ขณฺเ เทวี่ อาคนฺตฺวา
 รณฺณา สทฺธิ นิปชฺชิ. มหาสฺสโตปิ
 โมทกํ ภินฺทิตฺวา ปณฺณํ วาเจตฺวา
 ตมตฺถํ ฅตฺวา กตฺตพฺพกิจฺจํ วิจาเรตฺวา
 สยเน นิปชฺชิ. มหาสฺสโตปิ โมทิกํ
 ภินฺทิตฺวา ปณฺณํ วาเจตฺวา ตมตฺถํ
 ฅตฺวา กตฺตพฺพกิจฺจํ วิจาเรตฺวา สยเน
 นิปชฺชิ.

กับพระราชา พระราชาก็วิ่ง ตรัสสั่ง
 บัณฑิตทั้ง ๔ ทั้งหมดเหล่านั้นมาเธอใน
 วันพรุ่ง ที่ภายในประตูพระราชวัง พรุ่งนี้
 เธออย่าเพิ่งมาสู่ราชตระกูล, ถ้าเธอจะมา
 ก็พึงเป็นผู้สามารถทำชาวพระนครให้อยู่
 ในเงื้อมมือ แล้วจึงมา" ดังนี้แล้ว สอด
 พระอักษรภายในห่อเอาด้วยพันห่อแล้ว
 ใส่ในภาชนะใหม่ปิดฝาแล้วประทับพระ-
 ราชลัญจกร ประทานแก่นางข้าหลวง
 ผู้ประพฤติประโยชน์รับสั่งว่า "เจ้าจงนำ
 ห่อนี้ไปให้ แก่มโศกบัณฑิตผู้น้องน้อย
 ของเรา" ดังนี้.

นางข้าหลวงได้ทำตามรับสั่งแล้ว. อัน
 ใคร ๆ ไม่ควรคิดว่า "นางข้าหลวงออกไป
 ในเวลารাত্রีได้อย่างไร". พระราชา
 พระราชทานพรแก่พระนางอุทุมพรเทวีไว้
 ก่อนแล้ว. เพราะเหตุนั้นใคร ๆ จึงไม่ห้าม
 นางข้าหลวงนั้น (เพราะพระราชา พระ-
 ราชทานพรให้พระนางนำอาหารมีรสไป
 ให้มโศกได้ทุกเวลา). พระโพิสฺสตรับ
 เครื่องบรรณาการแล้ว ส่งนางข้าหลวง
 นั้นกลับ, นางมาแล้วกราบทูลความที่
 บรรณาการอันตนให้แล้วแก่มโศก แต่
 พระเทวีทราบ. ขณะนั้นพระเทวีก็นั่ง
 มาบรรทมร่วมกับพระราชามีอีก. ฝ่าย
 พระมหาสัตว์แก้ห่อออก ก็อ่านหนังสือ

อิตเรปี จตฺตาริ ชนา ปาโตว
 ขคฺคิ คเหตุวา ทวารนฺตเร จตฺวา
 ปณฺธิตํ อปสฺสนฺตา ทุมมนา หุตฺวา
 รมฺโณ สนฺติกํ คนฺตฺวา "กิ ปณฺธิโต
 หโต โว คหปติปฺตฺโต"ติ วุตฺเต "น
 ปสฺสาม เทวา"ติ อาหํสุ. มหาสฺตฺโตปิ
 อรุณฺคฺคฺมเนยฺเว สุกฺนโธทเกน นหาตฺวา
 สพฺพาลงฺการปฏิมณฺธิโต นานคฺค-
 รสโกชนํ ภูษิตฺวา สรรริกฺจํ โสเธตฺวา
 นาคริ อตฺตโน หตฺถคตํ กตฺวา ตตฺถ
 ตตฺถ อารกฺขํ ทตฺวา มหาชนปริวฺโต
 รวริ อารุห มหนฺเตน ยเสน
 ราชทวาริ อคฺมาสิ.

ราชาปิ สึหปณฺชริ อุกฺมเตตฺวา
 โอลิเกนฺโต อฏฺจาสิ. อถ มหาสฺตฺโต
 รธา โอตริตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา
 อฏฺจาสิ. ราชา ตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ
 "สจายิ มม ปจฺจตฺติโก ภเวยฺย น
 มํ วนฺทเยยฺยา"ติ. อถ นํ ปกฺโกสา-
 เปตฺวา ราชา สยิ สึหาสนเน นิสีทิ.
 มหาสฺตฺโตปิ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา

ทราปข้อความนั้น ก็พิจารณากิจที่ตนควร
 ทำจึงไปนอนบนที่นอน.

ฝ่ายชนทั้ง ๔ แม้นอกนี้ถือพระขรรค์
 แต่เข้า ยืนอยู่ภายในประตู่วังเมื่อไม่เห็น
 มโหสถบัณฑิตก็เสียใจไปเฝ้าพระราช
 เมื่อพระราชารับสั่งถามว่า "มโหสถบัณฑิต
 บุตรคฤหบดีพวกท่านฆ่าแล้วหรือ", กราบ
 ทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์
 ไม่เห็นมโหสถบัณฑิต พระเจ้าข้า". ฝ่าย
 พระมหาสัตว์เจ้าเมื่ออรุณขึ้นไปนั้นแล ก็
 ส্নานกายด้วยน้ำอันเจือด้วยน้ำหอม
 แล้วตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องอาภรณ์
 ทั้งปวง จึงบริโภคอาหารมีรสเลิศต่าง ๆ
 ชำระสรรพกิจแล้วทำชาวพระนครไว้ใน
 เงื่อมมือ ให้การรักษาในที่นั้น ๆ ผู้แวดล้อม
 ด้วยมหาชนขึ้นสูรรถอันประเสริฐได้ไปสู่
 ประตู่พระราชวังด้วยยศอันใหญ่.

ฝ่ายพระราชาทรงเปิดสึหบัญชร เสด็จ
 ประทับยืนทอดพระเนตรอยู่. ลำดับนั้น
 พระมหาสัตว์ลงจากรถ ถวายบังคมพระ
 ราชาแล้วยืนอยู่. พระราชาทอดพระเนตร
 เห็นกิริยาของพระมหาสัตว์นั้นทรงดำริว่า
 "ถ้ามโหสถนี้ พึงเป็นข้าศึกต่อเราไซ้,
 จะไม่พึงไหว้เรา". ลำดับนั้นพระราช
 ราชตรัสเรียกมโหสถมาเฝ้าแล้วประทับนั่งบน

เอกมนต์ นิสีทิ. จตุตาโรปี ปณฺธิตา
ตตฺเถว นิสีทิสฺส อถ นํ ราชชา กิณฺจ
อชานนฺโต วีย "ตาท ตฺวํ หียโย
ปจฺมยาเม คโต อิทานิ อาคจฺฉสิ, กิ
มํ เอวํ ปริจฺจชสี"ติ วตฺวา อิมํ
คาถมาห

"อภิปุสฺสคโตทานิ เอหิสฺสิ
กิ สุตฺวา กิมาสํกิตฺเต มโน เต
โก เต กิมโวจ ภูริปญฺญ
อิงฺฆ ตํ วจฺนํ สุณาม พฺรหฺมิ เม ตนฺ"ติ.

ตตฺถ อภิปุสฺสคโตติ ตาท
มโศกปณฺธิโต หียโย อภิปุสฺส
ปจฺมยาเม คโต. อิทานิ เอหิสฺสิติ
อิทานิ อิสฺสุริเยน อาคโต. กิมา
สงฺกิตฺเตติ กิ อาสงฺกิตฺเต.

กิมโวจาติ กิ รณฺโณ สนฺติกํ มา
คมิสฺสุสสีติ ตํ โกจิ อโวจ, เอตํ เต
วจฺนํ สุณาม มยฺ, เอตํ การณํ
มยฺหํ พฺรหฺมิ กเถสิ.

สีหราชอาสน์เอง. ฝ่ายพระมหาสัตว์มา
ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้าง
หนึ่ง. ฝ่ายบัณฑิตแม่ทั้ง ๔ ก็นั่งในที่นั้น
เหมือนกัน, ครั้งนั้น พระราชาทรงทำดูจ
ไม่ทรงรู้อะไร ๆ ตรัสว่า "แน่ะพ่อท่าน
วันวานเข้าไปในปฐมยามแล้ว จึงมาบัดนี้,
เจ้าละเราไปอย่างนี้เพราะอะไร" จึงตรัส
คาถานี้ว่า

"เจ้าไปบ้านแต่หัวค่ำมาจนบัดนี้ ใจ
ของเจ้ารังเกียจอะไร เพราะได้ฟัง
อะไรหรือ ดูกรเจ้าผู้มีปัญญาดูจ
แผ่นดิน ใครได้พูดอะไรแก่เจ้า
เชยเถิด เราจะฟังคำนั้น เจ้าจง
บอกเรื่องนั้นแก่เรา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไปบ้าน
เวลาหัวค่ำ ความว่า แน่ะพ่อมโศก
บัณฑิต วันวานเจ้าไปบ้านในเวลาพลบค่ำ
คือในยามที่หนึ่ง. คำว่า เจ้ามาจนบัดนี้
ความว่า บัดนี้เจ้ามาด้วยอิสริยยศ.
คำว่า มีความรังเกียจอะไร ความว่า
ใจของเจ้ารังเกียจอะไร.

คำว่า ได้พูดอะไร ความว่า ใครได้พูด
กะเจ้าว่า "เพราะเหตุไร เจ้าจึงไม่ไปเฝ้า
พระราชา" เราจะฟังคำนั้นของท่าน.
ท่านจงบอกคือจงกล่าวเหตุนั้นแก่เรา.

อถ นั มหาสตุโต “มหาราช
ตยา เม จตุนัน ปณฺทิตานํ วจัน
คเหตฺวา วโร อาณตฺโต เตนํ น
เอมีติ ราชานํ โจเทตฺวา อิมํ
คาถมาห

“ปญฺเห วชฺโณ มโหสโณ
ยทิ เต มนฺตยิตํ ชนินฺท โทสํ
ภริยาย รโหคโต อสํสิ
คฺยุหนํ ปาตุกตํ สุตํ มเมตฺน”ติ.

ตตฺถ ยทิ เตติ ยทา เต.
มนฺตยิตฺตํ กถิตํ. โทสนฺติ อภิตุสํ,
รตฺติภาเคติ อตฺถ. กสฺส กถิตฺตํ
ภริยาย. ตวํ หิ อิมมตฺถํ รโหคโต
อสํสิ.

คฺยุหนํ ปาตุกตฺตํ ตยา เอวรูปํ
อตฺตโน รหสฺสํ ปาตุกตํ. สุตํ

ลำดับนั้น พระมหาสัตฺว์ทูลเตือน
พระราชว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า พระองค์
ทรงเชื่อคำของบัณฑิตทั้ง ๔ แล้ว มี
พระราชอาญาสั่งฆ่าข้าพระองค์ ด้วย
เหตุนั้น ข้าพระบาทจึงยังไม่มา” จึงกล่าว
คาถานี้ว่า

“มโหสถจะถูกฆ่า ในเพราะปัญหา
ข้าแต่พระจอมประชากร ในกาล
ใด พระองค์เสด็จอยู่ในที่ลับ ได้
ตรัสความลับที่พระองค์ได้ปรึกษา
แก่อาจารย์ทั้ง ๔ กับพระมเหสี
เมื่อหัวค่ำ ความลับอันพระองค์
ได้เปิดเผยแล้ว ความลับนั้นอัน
ข้าพระบาทได้ฟังแล้วในกาลนั้น”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยทิ .เต
ได้แก่ ในกาลใดพระองค์. คำว่า ได้
ปรึกษา ได้แก่ ได้ตรัส. คำว่า เวลา
หัวค่ำ ได้แก่ เวลาพลบค่ำ อธิบายว่า
ในสวนแห่งราตรี. คำว่า ตรัสกับใคร
ได้แก่ ตรัสกับพระมเหสี. ก็พระองค์
เสด็จไปที่ลับแล้วได้ตรัสข้อความนี้ กับ
พระนางอุทุมพรนั้น.

คำว่า ความลับอันพระองค์เปิดเผย
แล้ว ความว่า ความลับของพระองค์

มเมตนุติ มยา ปเนตํ ตสฺมีเยว
ขณฺเ ทเวาติ วทติ.

เห็นปานนั้น อันพระองค์เปิดเผยแล้ว.
คำว่า ข้อความลับนั้น ข้าพระบาทได้ฟัง
แล้ว ความว่า มโหสถบัณฑิตได้ทูลว่า
ข้าแต่สมมติเทพ ก็ข้อความลับนั้นอัน
ข้าพระบาทได้ฟังแล้วในขณะนั้นทีเดียว.

ตํ สุตฺวา ราชา "อิมาย ตํ
ชนฺณเวยว สาสนํ ปหิตํ ภวิสฺสตี"ติ
กฺขุโร เทวี โอลิเกสิ. ตํ วตฺวา
มหาสตุโต "กํ เทว ตุมฺเห เทวีย
กฺขุณฺณ, อหํ อตีตนาคตปจฺจุปปนฺนํ
สพฺพํ ชานามิ เทว, ตุมฺหากํ ตาว
รหสฺสํ มม เทวีย กถิตํ โหตุ,
อาจริยเสนกสฺส วา ปุกฺกุสาทีนํ วา
รหสฺสํ มม เกน กถิตํ. กกณฺฏกสฺส
ปณฺหเมว มยฺหํ เกน กถิตํ เทวตาย
ปณฺหเมว มยฺหํ เกน กถิตํ, อหํ
หิ ปุพฺพเ เอเตสํปิ รหสฺสํ ชานามิ
เทวา"ติ วตฺวา เสนกสฺส ตาว รหสฺสํ
กถนฺโต อิมํ คาถมาห

พระเจ้าวิเทหราชทรงสดับคำของ
มโหสถนั้นก็ทรงพิโรธ ด้วยทรงดำริว่า
"พระนางอุทุมพรเทวีนี้ จักส่งข่าวสาสน์
ไปในขณะนั้นแน่" จึงทอดพระเนตรดู
พระเทวี. พระมหาสัตว์รู้เหตุที่พระราชา
ทรงพิโรธนั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่
สมมติเทพ พระองค์ทรงพิโรธพระเทวี
ทำไม, ขอเดชะ ข้าพระบาทรู้เหตุการณ์
อดีตอนาคตและปัจจุบันทั้งสิ้นพระเจ้าข้า,
ความลับของพระองค์ที่พระเทวีบอกแก่
ข้าพระบาทจงยกไว้ก่อน, ความลับของ
อาจารย์เสนกะและปุกกุสะเป็นต้น ใคร
บอกแก่ข้าพระบาทเล่า ปัญหาของกึ่งกำ
ใครบอกแก่ข้าพระบาท ปัญหาของ
เทวดาใครบอกแก่ข้าพระบาทเล่า, ข้าแต่
สมมติเทพ ข้าพระบาทรู้ความลับของชน
เหล่านั้นก่อนทีเดียว" เมื่อจะกราบทูล
ความลับของเสนกะก่อน จึงกล่าวคาถา
นี้ว่า .

“ยี่ สาลวนสมิ์ เสนโก
 ปาปกมมมกาสี อสพพิรูป
 สชิโนว รโหโคโต อสสิ
 คุยหิ ปาตุกตัม สุตัม มเมตนุ”ติ.

ตตถ อสพพิรูปนุติ อสสาธุชาติกั
 ลามกั อกุศลกมมัม อกาสิ. อิมสมิเยว
 นคเร อสุกั นาม เวสิ สาลวนุยุยานะ
 มาเรตฺวา. อลงฺการิ คเหตฺวา ตสฺสาเยว
 สาฏฺเณน ภณฺฑิกั กตฺวา อตฺตโน สมเร
 อสุกฺกุจฺจาเน จเปสิ.

สชิโนว รโหโคโต อสสิติ อถ น
 “มหาราช เอกสุส สหายกสุส รโหโคโต
 หุตฺวา อกุขาสิ. ตปิ มยา สุตัม. นานหิ
 เทวสุส ปจฺจตฺติโก เสนโกเยว ปจฺจตฺติโก,
 ยทิ เต ปจฺจตฺติเกน กมมัม อตฺติ,
 เสนกั คณฺหาเปหิ”ติ.

ราชา เสนกั โอโลเกตฺวา “สจฺจ
 เสนกา”ติ ปุจฺจติตฺวา “สจฺจ เทวา”ติ
 วุตฺเต ตสฺส พนฺธนาการิ อาณาเปสิ.

“เสนกะได้ทำกรรมลามกมิใช่กรรมดี
 อันใดในป่าไม้ร้าง อยู่ในที่ลับได้แจ้ง
 เรื่องนี้แก่สหายคนหนึ่ง ข้อความ
 ลับนี้เสนกะทำให้ปรากฏ อัน
 ข้าพเจ้าได้สดับความลับนั้น มา
 แล้ว”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มิใช่
 กรรมดี ความว่า อาจารย์เสนกะนั้นได้
 ทำอกุศลกรรม อันลามกมิใช่กรรมดี.
 เสนกะนั้นฆ่าหญิงแพศยาคนหนึ่งชื่อโน้น
 ในนครนี้เองที่สวนไม้ร้าง เอาผ้าสาฎกของ
 นางนั่นเอง ห่อเครื่องประดับเก็บไว้ในที่
 ชื่อโน้นในเรือนของตน.

คำว่า อยู่ในที่ลับได้แจ้งเรื่องนั้น แก่
 สหาย ความว่า ลำดับนั้น มโหสถจึง
 กราบทูลพระราชาว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า
 เสนกะอยู่ในที่ลับได้บอกแก่สหายคนหนึ่ง
 ไว้ แม้ความลับนั้น ข้าพระบาทได้ฟังแล้ว.
 ข้าพระบาทไม่ได้เป็นกบฏต่อสมมติเทพ,
 เสนกะนั้นแหละเป็นกบฏ ถ้าพระองค์มี
 พระราชประสงค์ด้วยคนกบฏ, โปรดให้
 จับเสนกะเถิดพระเจ้าข้า”.

พระราชาทอดพระเนตรดูเสนกะ
 แล้วตรัสถามว่า “เสนกะ จริงหรือ”
 เมื่อเสนกะรับว่า “จริงพระเจ้าข้า” จึงรับ

ปณฺธิโตปิ ปุกกุสสุส รหสฺสํ กณฺโถ
อิมํ คาถมาห

สั่งให้จงจำเสนากะไว้ในเรือนขัง. ฝ่าย
มโหสถบัณฑิต เมื่อจะกราบทูลความลับ
ของปุกกุสะ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ปุกกุสปริสสุส เต ชนินฺท
อุปฺปนฺโน โรโค อราชปฺตฺโต
ภาตฺว รโหโคโต อสฺสํ
คฺยุหํ ปาตูกตํ สุตํ มเมตฺนฺ”ติ.

“ข้าแต่พระจอมชน โรคได้เกิดขึ้น
แล้ว แก่ปุกกุสะเป็นโรคไม่ควร
ใกล้ชิดพระราชา ปุกกุสะอยู่ใน
ที่ลับได้แจ้งแก่น้องชายน้อย ความ
ที่ปุกกุสะเป็นโรคนั้น เป็นความลับ
อันปุกกุสะ ทำให้ปรากฏแล้ว
ความลับนี้ อันข้าพระบาทได้ฟัง
แล้ว”.

ตตฺถ อราชปฺตฺโตติ มหาราช
เอตสุส กุญฺจิโรโค อุปฺปนฺโน, น โส
ราชฺญํ ปตฺโต อยุตฺโต อุปฺนํจฺจวิโก
น โหติ, ตฺเมห จ “ปุกกุสสุส อฺรุ
มฺหโก”ติ เยภฺยุเยน ตสฺสเสว อฺรุมา
นิปฺชฺชถ, โส ปเนส วณฺพนฺธนปิไลติกาย
มฺหุสฺสมฺผลฺโส เทวาติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่ควร
ใกล้ชิดพระราชา มโหสถกราบทูลว่า
“ข้าแต่มหาราชเจ้าโรคเรื้อนเกิดขึ้นแก่
ปุกกุสะนี้ โรคเรื้อนนั่นไม่ควรใกล้ชิด คือ
ไม่ควรไม่สมควรเข้าไปใกล้พระราชาเสีย
เลย, ก็พระองค์บรมม (พระเคียรพาด)
ที่ข้าของปุกกุสะนั้นโดยมาก ด้วยทรงดำริ
ว่า “ข้าของปุกกุสะอ่อน”, ขอเดชะ ที่แท้
ข้าของปุกกุสะนั้น มีสัมผัสอ่อนเพราะ
ผ้าพันแผล.

ราชา ตํปิ โอลิเกตฺวา “สจฺจํ
ปุกกุสา”ติ ปุจฺจิตฺวา “อาม เทวา”ติ
วุตฺเต ตํ พนฺธนาการํ ปเวเสสิ.
ปณฺธิโต กามินฺทสุส รหสฺสํ กณฺโถ

พระราชาทอดพระเนตรดูปุกกุสะ
แล้วตรัสถามว่า “ปุกกุสะ จริงหรือ” ครั้น
ปุกกุสะทูลรับว่า “จริงพระเจ้าข้า” จึงรับสั่ง
ให้นำปุกกุสะเข้าเรือนจำ. มโหสถบัณฑิต

อิมิ คาถมาห

เมื่อจะกราบทูลความลับของกามินทะ
จึงกล่าวคาถานี้ว่า

"อาพาโธ ยิ อสพฺภีรูป
กามินุโท นรเทเวน ฌญฺโ
ปุตฺตสฺส รโหคโต อสฺสิ
คฺยุหิ ปาตุกตํ สุตํ มเมตฺนุ"ติ.

"กามินทะ มีท่าทางคล้ายอัสตบุรุษ
เจ็บป่วยด้วยอาพาธใดแล้วเหมือน
สุนัขบ้าร้องอยู่ กามินทะอยู่ใน
ที่ลับได้แจ้งความลับนี้ แก่บุตร
ความลับนี้ อันกามินทะทำให้
ปรากฏแล้ว ความลับนี้อันข้าพเจ้า
ได้ฟังแล้ว".

ตตฺถ อสพฺภีรูปติ เยน โส
อาพาธเณ ฌญฺโ อุมฺมตฺตกฺสุนฺโข
วีย วิรวติ, โส นรเทวยกฺขาพาโ
อสพฺภีชาติโก ลามโก เตน ฌญฺโ
ราชกุลํ ปวิสิตุํ อยุตฺโต มหาราชชาติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีท่าทาง
คล้ายอัสตบุรุษ มโหสถกล่าวว่ากามินทะ
นั้น ถูกอาพาธใดเข้าจับต้อง ย่อมร้อง
เหมือนสุนัขบ้า, ข้าแต่มหाराชเจ้า
กามินทะนั้น ป่วยเพราะยักษนรเทพ
ประกอบด้วยชาติอัสตบุรุษ คือมีลักษณะ
เลวทราม ถูกอาพาธนั้นจับต้องแล้ว
ไม่ควรจะเข้าไปสู่ราชตระกูล.

ราชา ตํปี โอลิเกตุวา "สจฺจํ
กามินฺหา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "สจฺจํ เทวา"ติ
วุตฺเต ตํ พนฺธนาการํ ปเวเสสิ.
ปณฺธุติโตปี เทวินฺทสฺส รหสฺสํ กณฺธุโต
อิมิ คาถมาห

พระเจ้าวิเทหราชทอพระเนตรดู
แมื่กามินทะ แล้วจึงตรัสถามว่า "กามินทะ
เรื่องนั้นจริงหรือ" เมื่อกามินทะรับว่า "จริง
พระเจ้าข้า" จึงรับสั่งให้นำกามินทะเข้าไป
ขังไว้ในเรือนจำแล้ว. ฝ่ายมโหสถบัณฑิต
เมื่อจะกราบทูลความลับของอาจารย์
เทวินทะ จึงภาษิตคาถานี้ว่า

"อญฺจวํกํ มณिरตนํ อุฬารํ
 สกุโก เต อททา ปิตามหสฺส
 เทวินทสฺส คตํ ตทชฺช หตฺถํ
 มาตุ จ รโหคโต อสฺสสิ
 คุยฺหํ ปาตุกตํ สุตํ มเมตนุ"ติ.

"ท้าวสักกเทวราชได้ประทานแก้วมณี
 อันโอฬารมี ๘ เหลี่ยม แต่พระ
 อัยกาของพระองค์ ผู้ทรงพระนาม
 ว่า กุสราช แก้วมณีรัตนะอันเป็น
 มงคลนั้น เดียวนี้ถึงมือของเทวินทะ
 ก็เทวินทะอยู่ในที่ลับ ได้แจ้งแก่
 มารดา ข้อความลับเห็นปานนี้
 อันเทวินทะ ได้ทำให้ปรากฏแล้ว
 อันข้าพระองค์ได้ฟังข้อความลับนี้
 แล้ว".

ตตฺถ ปิตามหสฺสาติ ตว ปิตามหสฺส
 กุสราชสฺส. ตทชฺช หตฺถนฺติ ตํ
 มงฺคลสมฺมตํ มณिरตนํ อชฺช เทวินทสฺส
 หตฺถคตํ มหาราชชาติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้เป็น
 พระอัยกาของพระองค์ ความว่า พระเจ้า
 กุสราช ผู้เป็นพระเจ้าปู่ของพระองค์.
 คำว่า บัดนี้แก้วมณีมงคลนั้นถึงมือ
 (ของเทวินทะ) ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า
 วันนี้แก้วมณีมงคลนั้น ถึงเงื้อมมือของ
 เทวินทะแล้วพระเจ้าข้า.

ราชา ตํ "สจฺจํ เทวินทา"ติ
 ปุจฺฉิตฺวา "สจฺจํ เทวา"ติ วุตฺเต ตํปิ
 พนฺธนาการํ ปเวเสสิ. เอวํ "ปณฺธิตํ
 วเรสุสามา"ติ สพฺเพ พนฺธนาการํ
 ปวิฏฺฐาติ. โพรสิตฺวโต "มหาราช อิมินา
 การณฺเณนาหํ 'อตุตฺตโน คุยฺหํ ปรสฺส น
 กเถตพฺพนุ'ติ วทามิ, 'กเถตุํ วฏฺฏตี'ติ
 วทนฺตา ปน มหาวินาสํ ปตฺတာ"ติ

พระราชชาติรสถามเทวินทะว่า "จริง
 หรือเทวินทะ" เมื่ออาจารย์เทวินทะรับ
 สารภาพว่า "จริงพระเจ้าข้า" รับสั่งให้
 ส่งเทวินทะเข้าขังในเรือนจำแล้ว. อาจารย์
 ทั้งหมดตั้งใจว่า "เราทั้งหลายจักฆ่า
 มโหสถบัณฑิต" ก็เข้าไปสู่เรือนจำทั้งหมด
 ด้วยประการอย่างนี้. พระโพธิสัตว์
 กราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराชเจ้า เพราะ

วตฺวา อุตฺตริ ฐมฺมํ เทเสนฺโต อีมา
คาถา อภาสิ

เหตุนี้ ข้าพระองค์จึงกล่าวว่า 'ความลับ
ของตน อันใครไม่ควรกล่าวแก่คนอื่น'
ส่วนอาจารย์ทั้ง ๔ กล่าวว่า 'บุคคลควร
กล่าวความลับ' จึงถึงความพินาศใหญ่"
เมื่อจะแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไปจึงภาษิต
คาถาเหล่านี้ว่า

“คฺยุหฺสฺส หิ คฺยุหฺเมว สาธุ
น หิ คฺยุหฺสฺส ปสฺสตุมาวิกมฺมํ
อนิปฺพนฺนตาย สหะยฺย ธีโร
นิปฺพนฺนตฺถิโก ยถาสฺสํ ภาณะยฺย.

“การปกปิดความลับไว้นั้นแล ดี
การเปิดเผยความลับ ไม่ประเสริฐ
เลย บุคคลผู้มีปัญญาในเมื่อ
ความปรารถนายังไม่สำเร็จ พึง
อดทนไว้ เมื่อสำเร็จกิจแล้ว พึง
กล่าวตามสบาย.

น หิ คฺยุหฺมตฺถํ วิวเรยฺย
รกฺเขยฺย นํ ยถา นิธี
น หิ ปาตุกฺโต สาธุ
คฺโยห อตฺถิโก ปชานตา.

บุคคล ไม่ควรเปิดเผยข้อความลับ
เลย พึงรักษาข้อความลับนั้นไว้
ดุจบุคคล รักษาขุมทรัพย์ไว้ฉะนั้น
ข้อความลับอันบุคคลผู้รู้แจ้ง ไม่ทำ
ให้ปรากฏนั้นแลดี.

ถิยา คฺยุหํ น สํเสยฺย
อมิตฺตสฺส จ ปณฺธิโต
โย จามิเสน สํหีโร
หทยตฺถะโน จ โย นโร.

บัณฑิตไม่ควรบอกความลับแก่สตรี
และแก่บุคคลมิใช่มิตร และอย่า
บอกความในใจแก่คนที่ล่อได้ด้วย
อาภิส และแก่คนผู้ขโมยหัวใจ.

คฺยุหฺมตฺถมฺสมฺพุทฺธํ
สมฺโพธยติ โย นโร
มนฺตณาทภยา ตสฺส
ทาสฺสฺสว ติตฺติกฺขติ.

บุคคลผู้มีปรีชาย่อมอดทนต่อคำด่า
คำบริภาษ และการประหารแห่ง
บุคคลผู้รู้ข้อความลับ ซึ่งผู้อื่นไม่รู้
เพราะกลัวแต่ความแตกแห่งความ

ยาวนโต ปุริสสุตถ
 คุยหิ ชานนติ มนุติ
 ตาวนโต ตสฺส อุพฺเพคา
 ตสฺมา คุยหิ น วิสฺสเส.

“วิวิจฺจ ภาสเยย ทิवा รหสฺสํ
 รตฺตี คิริ นาติเวลํ ปมฺญเจ
 อุปสฺสุติกา หิ สฺถนฺนติ มนฺตํ
 ตสฺมา มนฺโต ชิปปมฺเปติ ฌาตุนฺ”ติ.

ตตฺถ ธิยาติ อิตฺติยา. อมิตฺตสฺส
 จาติ ปจฺจตฺติกสฺส น กเถยฺย. สํหิโรติ
 โย จ เยน เกนจิ อามิสฺเสน สํหติ,
 อุปลาปนสํคหิ คจฺจติ, ตสฺสาปิ น
 รหสฺสํ สํเสยฺย.

ลับที่คิดไว้ ประดุจทาสอดทนต่อ
 คำด่าเป็นต้นของนาย” ฉะนั้น.

ชนทั้งหลายรู้ข้อความลับที่ปรึกษากัน
 ของคนผู้หนึ่งเพียงใด ความหวาดเสียวของบุคคลนั้น
 ย่อมเกิดขึ้นเพียงนั้น เพราะฉะนั้น คน
 ผู้ฉลาดไม่ควรสละความลับ (อย่า
 ยังคนอื่นให้รู้ความลับ).

“บุคคลพึงกล่าวความลับ เวลา
 กลางวัน ในโอกาสที่สงัด เมื่อจะ
 กล่าวความลับในเวลากลางคืนอย่า
 ปล่อยเสียงให้เกินเวลา เพราะว่า
 คนแอบฟัง ย่อมจะได้ยินความลับ
 ที่ปรึกษากัน เพราะฉะนั้น ความลับ
 ที่ปรึกษากันจะถึงความกระจ่ายไป
 ทันที”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ธิยา
 ได้แก่ หญิง. คำว่า คนมิใช่มิตร ได้แก่
 บุคคลไม่พึงกล่าว (ความลับ) แก่ศัตรู.
 คำว่า ผู้นำไป ความว่า ก็บุคคลใด
 ย่อมนำไปด้วยอำมิสอย่างใดอย่างหนึ่ง
 คือ ย่อมถึงการสงเคราะห์ด้วยการพูด
 ชักชวน, บุคคลไม่พึงบอกความลับแก่
 บุคคลนั้นโดยแท้.

หทยตฺถเนติ โย จ อมิตฺโต
มิตฺตปฏฺฐูปโก มุเชน อญฺญํ กเถติ,
หทยเณน อญฺญํ จินฺนเตติ, ตสฺสาปิ น
สํเสยฺย. **อสมฺพุทฺถนฺติ** ปเรหิ อญฺญาตํ.
“อสมฺพุทฺถนฺ”ติปิ ปาโจ. ปเรสํ โฟเรตฺถํ
อญฺญตฺตนฺติ อตฺถโก.

ติตฺติกฺขตฺติ ตสฺส อฏฺโถสํปี ปริภาสํปี
ปหารํปี ทาโส วีย หุตฺวา อธิวาเสติ.
มนฺตินนฺติ ตํ มนฺตํ มนฺตํ น วา อนนฺตเร
ยวณฺโต มนฺติโน ชานนฺตฺติ. อตฺถโก.
ตาวนฺโตติ เตปิ คฺยหํ ชานนเก ปฏฺิจจ
ตตฺตกา ตสฺส อญฺญเพคา สนฺตาสา
อุปฺปชฺชนฺติ.

น วิสฺสฺเสติ น วิสฺสฺเสยฺย, ปรี น
ชาเนยฺย. **วิวิจฺจาติ** สเจ ทิवा รหสฺสํ
มนฺเตตฺตกาโม โหติ, วิวิตฺตํ โอกาสํ
กาเรตฺวา ปฏฺิจจณฺณญฺจาเน มนฺเตยฺย.

คำว่า **ผู้ขโมยหัวใจ** ความว่า ก็บุคคล
ใดมิใช่มิตร คือคนเทียมมิตรย่อมพูด
คำอื่นด้วยปาก, ย่อมคิดเรื่องอื่นด้วยใจ,
บุคคลไม่ควรบอกความลับแก่บุคคลนั้น.
คำว่า **อันคนอื่นไม่รู้** ความว่า ความลับ
อันคนอื่นทั้งหลายไม่รู้แล้ว. บาลีว่า
“อสมฺพุทฺ” ดังนี้ก็มีบ้าง. อธิบายว่า
ชนเหล่าอื่นไม่ควรจะรู้.

คำว่า **ย่อมอดทน** ความว่า บุคคลผู้มี
ปริชา ย่อมอดกลั้นต่อคำด่า คำบริภาษ
และการประหารของบุคคลผู้รู้ความลับ
นั้น ประดุจทาสอดทนต่อคำด่าเป็นต้น
ของนายฉะนั้น. คำว่า **ความลับที่
ปรึกษากัน** ความว่า คนผู้มีความรู้
ทั้งหลาย ย่อมรู้ความลับที่ปรึกษากัน
ในระหว่างผู้รู้ทั้งหลายมีประมาณเพียงใด.
คำว่า **เพียงนั้น** ความว่า ความหวาดเสียว
คือ ความสะดุ้งย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น
เพราะอาศัยคนผู้รู้ความลับเหล่านั้นมี
ประมาณเพียงนั้น.

คำว่า **ไม่พึงละ ได้แก่ ไม่พึงสละ** คือ
ไม่ยังคนอื่นให้รู้. คำว่า **ในโอกาสที่สงัด**
ความว่า ถ้าบุคคลเป็นผู้ใคร่ปรึกษา
ความลับในกลางวันไ้รู้, บุคคลพึงทำ
โอกาสให้สงัด แล้วปรึกษาในสถานที่
ปกปิด.

นาติเวลนติ รตตี รหสฺสํ กณฺโถ ปน
 อติเวลํ มรียาทาทิกฺกนฺตํ มหาสทฺทํ
 กโรนฺโถ คิริ น ปมฺญเจยฺย.
 อุปสฺสุตฺติกาติ มนฺตญฺจํ อุปคฺคฺคฺวา
 ตโรกฺขทฺทาทีสุ จตฺวา โสตาโร ชนา.
 ตสฺมาติ มหาราช เตน การณน
 โส มนฺโถ ชิปปเมว ฆาตมฺเปติ.

ราชา มหาสตุตฺตสฺส กถิ สุตฺวา
 “เอเต สยํ เวริโน หุตฺวา ปณฺธิตํ
 มม เวริ กโรนฺตี”ติ กุชฺฌิตฺวา “คจฺจน
 เน นครา นีหริตฺวา สุเลสุ อุตฺตาเสถ,
 สีสานิ เตสํ จินฺนุททา”ติ อาณาเปสิ.
 เตสุ ปจฺฉาพาหิ พนฺธิตฺวา จตฺกฺเก
 จตฺกฺเก เวตฺตปหารสฺตํ ทตฺวา
 นียมาเนสุ ปณฺธิโต อาห “เทว
 ตุมหากํ อิเม ปฺราณกอมจฺจา, ขมถ
 เทว เนสํ อปฺราณนฺ”ติ. ราชา “สาธฺว”ติ
 เต ปกฺโกสาเปตฺวา ตสฺเสว ทาเส
 กตฺวา โพิสฺสตุตฺตสฺส อทาสิ. โส ปน
 เต ตตฺถเณว ภูชิสฺเส อทาสิ.

คำว่า เกินเวลา ความว่า ก็บุคคล เมื่อ
 จะกล่าวความลับในเวลากลางคืน ไม่เพียง
 ปล่อยเสียงทำให้ดังมาก ล่วงเวลาคือ
 เกินกำหนด. คำว่า คณแอบฟัง ความว่า
 ชนทั้งหลายเข้าไปใกล้ที่ปรึกษา แล้ว
 ยื่นแอบฟังที่ภายนอกฝาเป็นต้น. คำว่า
 เพราะฉะนั้น มโหสถได้กราบทูลว่า
 ข้าแต่มหาราชเจ้า เพราะเหตุนี้ความลับ
 ที่ปรึกษานั้น จึงถึงความแพร่สะพัดไป
 โดยเร็วทีเดียว.

พระราชาทรงสดับถ้อยคำ ของ
 พระมหาลัทธิ แล้วทรงพิโรธว่า “บัณฑิต
 เหล่านี้ เป็นผู้ปองร้ายกันเองแก่งทำ
 มโหสถบัณฑิต ให้ปองร้ายต่อเรา” ดังนี้
 ตรัสสั่งราชบุรุษว่า “ท่านจงไปนำเอาบัณฑิต
 ทั้ง ๔ ไปนอกเมือง แล้วให้นอนหยาบบนหลาว
 จงตัดศีรษะของชนเหล่านั้น”. ครั้นเมื่อ
 อาจารย์ทั้ง ๔ อันราชบุรุษมัดมือไพล่หลัง
 ให้เขียนด้วยหวายร้อยครั้ง ครั้งละ ๔ เส้น ๆ
 แล้วนำไป มโหสถบัณฑิตจึงกราบทูลว่า
 “ข้าแต่สมมติเทพ อาจารย์ทั้ง ๔ เหล่านี้
 เป็นอำมาตย์เก่าของพระองค์, ขอเดชะ
 ขอพระองค์ทรงอดโทษแก่บัณฑิตเหล่านั้น”.
 พระราชาทรงอนุญาตแล้วว่า “ดีละ” ให้
 เรียกบัณฑิตทั้ง ๔ มา ทำให้เป็นทาส
 ของมโหสถ ได้ให้แก่พระโพธิสัตว์แล้ว

ราชา “เตนหิ มม วิชิตะ มา วสนตุ”ติ
 ปพพาชนียกมมํ อาณาเปสิ. ปณฺธิโต
 “ขมถ เทว เอเตสํ อนุพาลานน”ติ
 นํ ขมาเปตฺวา เตสํ จานนุตฺตานิปี
 ปฏิปากติกานิ การาเปสิ. ราชา ปน
 “ปจฺจามิตฺเตสุปี ตาวสุส เอวรูปา
 เมตฺตาภาวนา, อญฺเญสุ กถํ เอวรูปา
 น ภวิสฺสตี”ติ ปณฺธิตสุส อติวีย
 ปสนฺโน อโหสิ. ตโต ปญฺจาย จตฺตาริ
 ปณฺธิตา อุทฺตทาจา วีย สปปา
 นิพฺพิเสวนา หุตฺวา กิณฺจิก กเถตุ
 นาสิกฺขิสฺสุ”ติ.

ปณฺจปณฺธิตปโณห นิฏฺฐิต.

นิฏฺฐิตา จ ปริภินฺทกถา.

แต่พระโพธิสัตว์นั้น ได้ให้อาจารย์ทั้ง ๔
 เป็นไทยในที่นั่นเอง.

พระราชารับสั่งให้ทำการขับไล่อาจารย์
 ทั้ง ๔ ว่า “ถ้าเช่นนั้นบัณฑิตทั้ง ๔ จงอย่า
 อยู่ในแคว้นของเรา”. มโหสถบัณฑิต
 กราบทูลขอให้พระราชาทรงอดโทษว่า
 “ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์โปรดทรง
 อดโทษ แก่อันธพาลเหล่านั้น” ทูลขอให้
 พระราชทานฐานันดรศักดิ์ให้เป็นปรกติ
 แก่ชนเหล่านั้น. ก็พระราชาทรงเลื่อมใส
 มโหสถบัณฑิตเหลือเกิน ด้วยทรงดำริว่า
 “มโหสถเจริญเมตตา เห็นปานนี้ ในชน
 ทั้งหลายผู้เป็นศัตรูก่อน, ความมีเมตตา
 เห็นปานนี้ จักไม่มีในชนเหล่าอื่นได้
 อย่างไรเล่า”. จำเดิมแต่กาลนั้นมาบัณฑิต
 ทั้ง ๔ เป็นผู้หมดพยศ ดุจงูถอนเขี้ยวแล้ว
 ไม่อาจกล่าวอะไร ๆ อีก.

ปัญฺหาบัณฑิต ๕ คน จบ.

จบกถาว่าด้วยการยุยง.

ตโต ปฏฺจาย ปณฺทิตฺ ญโณ
 อตฺตญฺจ ญมฺมญฺจ อนุสาสตี. โส จินฺตสึ
 “ญโณ เสตจฺจตฺตเมว รชฺชํ ปน อหํ
 วิจาเรมิ, มยา อปฺปมตฺเตน ภวิตุํ
 ญญตึ”ติ. โสปี มหาปาการํ นาม
 กาเรสิ. ตถา อนุปาการํ ทวารญฺญาลกํ
 อนุตฺตญฺญาลกํ กาเรสิ. อุทกปริขํ กทฺทม-
 ปริขํ สุขขปริขนฺติ ติสฺโส ปริชาโย
 กาเรสิ, อนุโตนคเร ชินฺณเคนหานิ
 ปฏิสงฺขราเปสิ, มหาไปกฺขรณฺนิโย กาเรตฺวา
 ตาสฺ อุทกนิธานํ กาเรสิ, นคเร
 สพฺพโกฏฺฐาคารานิ ธญฺณสุส ปุเรสิ,
 หิมวันตปฺปเทสโต กุลฺลปกตาปเสหิ กุทฺฐ-
 กุมฺภวีสานิ อหฺราเปสิ, อุทกนิทฺถมนานิ
 โสธาเปตฺวา พหิณคเร ชินฺณสาลาทีนํ
 ปฏิสงฺขรณกมฺมํ กาเรสิ. ก็ การณา ?
 “อนาคตภยํ ปฏิพาหนตฺถนุ”ติ.

ตโต ตโต อาคเต วาณิชเกปิ “กุโต
 อาคตตฺถา”ติ ปุจฺจิตฺวา “อสุกฺกฺจฺจานโต
 นามา”ติ วุตฺเต “ตฺมฺหากํ ญโณ ก็
 ปิยนุ”ติ ปุจฺจิตฺวา “อสุกํ นามา”ติ
 สุตฺวา เตสํ สมฺมานํ กตฺวา เต

จำเดิมแต่กาลนั้นมามโศภณบัณฑิต
 ได้ถวายอนุศาสน์อรรถและธรรมแด่พระเจ้า
 กรุงมิถิลา. มโศภณบัณฑิตคิดว่า “ก็เรา
 ย่อมพิจารณาดูแลเสวตฉัตรราชสมบัติ
 ของพระราชา เราควรเป็นผู้ไม่ประมาท”.
 มโศภณบัณฑิต จึงให้ทำกำแพงใหญ่ใน
 พระนคร. ให้ทำกำแพงน้อยอย่างนั้น
 ให้ทำหอรบที่ประตูและหอรบในระหว่าง,
 ให้ทำคูเมือง ๓ คู คือคูน้ำ คูเปือกตม
 และคูแห้ง, ให้ปฏิสังขรณ์เรือนเก่า ๆ
 ภายในพระนคร. ให้ขุดสระโบกขรณีใหญ่
 ให้ฝังท่อน้ำในสระนั้น, ยังฉางทั้งปวง
 ในพระนครให้เต็มด้วยข้าวเปลือก, ให้นำ
 หญ้ากับแกล้(สำหรับปลุกกริมฝั่งสระ) และ
 พืชโกมุทบัวขาวจากดาบสผู้ค้ำเคยตระกูล
 มาจากหิมวันตประเทศมาปลูกไว้, ให้
 ขำระล้างท่อน้ำให้ไหลเข้าออกได้สะดวก
 ให้ทำการซ่อมแซมสถานที่ทั้งหลาย มี
 ศาลาเก่าเป็นต้นภายนอกพระนครให้ดีขึ้น.
 ถ้ามว่า เพราะเหตุอะไร ? แก้วว่า “เพื่อ
 ป้องกันภัยอันจะมีมาในกาลข้างหน้า”.

มโศภณถามพวกพาณิชผู้มาแต่ประเทศ
 นั้น ๆ ว่า “พวกท่านมาแต่ไหน” เมื่อพวก
 พอค้าตอบว่า “มาแต่สถานที่ชื่อโน้น”
 จึงถามต่อไปว่า “อะไรชื่อว่าเป็นที่ชอบ
 พระทัยของพระราชาพวกท่าน” ได้สดับว่า

อุยโยเซตวา อตฺตโน เอกสเด โยธ
 ปกุโกสาเปตวา "สมมา มยา ทินฺเน
 ปณฺณากาเร คเหตฺวา เอกสตราชธานีโย
 คนฺตฺวา อิมะ ปณฺณากาเร อตฺตโน
 ปิยกามตาย เตสํ ราชนํ ทตฺวา เตยเว
 อุปฺปจฺจนฺตา เตสํ กิริยํ วา มนฺตํ
 วา ฅตฺวา มยฺหิ เปเสตฺวา ตตฺถเว
 วสถ, อหิ โว ปุตฺตทาเร โปเสสฺสามิ"ติ
 วตฺวา เกสณฺจि กุณฺทเล, เกสณฺจิ
 ปาทุกาโย เกสณฺจิ ขคฺเค, เกสณฺจิ
 สุวรรณมาลาโย, ตตฺถ ตตฺถ อกฺขรานิ
 ลีขิตฺวา "ยทา มม กิจฺจํ โหติ, ตทา
 ตานิ ปณฺณายนฺตุ"ติ อธิฏฺฐหิตฺวา เตสํ
 หตฺเถ เปเสสิ.

เต ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา เตสํ
 ราชนํ ปณฺณาการํ ทตฺวา "เกนตฺเถน
 อาคตา"ติ วุตฺเต "ตุเมห อุปฺปจฺจํ
 อาคตมฺหา"ติ วตฺวา "กุโต อาคตตฺถา"ติ
 ปุฏฺฐา อาคตมฺหานิ อวตฺวา อณฺเวยานิ
 จานานิ อาจิฏฺฐิตฺวา "เตนหิ สาธุ"ติ
 สมปฺปิจฺฉิตฺวา อุปฺปจฺจนฺตา เตสํ

"ของชิ้นนี้เป็นที่ขอบพระทัย" ก็จัดการ
 ต้อนรับพวกพาณิชเหล่านั้น แล้วส่ง
 พวกเขากลับไป จึงให้เรียกเหล่าโยธาหาญ
 ร้อยเอ็ดของตนมากล่าวว่า "พวกท่าน
 จงรับเอาเครื่องบรรณาการที่เราให้ จงไป
 สู่ราชธานีร้อยเอ็ด ถวายเครื่องราช-
 บรรณาการเหล่านี้ แก่พระราชาเหล่านั้น
 เพื่อพระราชาเหล่านั้น จะเป็นที่ยกใคร่ตน
 อยู่บำรุงพระราชาเหล่านั้น จงรู้กิริยาหรือ
 ความคิดของพระราชาเหล่านั้น แล้วส่ง
 ข่าวนมาให้เรา จงอยู่ในที่นั้น เราจักเลี้ยงดู
 บุตรและภรรยาของพวกท่าน" ดังนี้ จึง
 จารึกอักษรที่กุณฑลบ้าง ฅลองพระบาท
 บ้าง พระขรรค์บ้าง สุวรรณมาลาบ้าง
 ในราชภรณ์นั้นๆ เพื่อพระราชาเหล่านั้น
 แล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า "กิจของเรามี
 เมื่อใด อักษรเหล่านั้น จงปรากฏเมื่อนั้น"
 แล้วส่งให้ที่มีมือของเหล่าโยธาหาญเหล่านั้น
 ไปแล้ว.

พวกโยธาหาญเหล่านั้นไปในประเทศนั้นๆ
 ได้ถวายเครื่องราชบรรณาการแก่พระราชา
 เหล่านั้น ครั้นเมื่อพระราชาเหล่านั้นตรัส
 ถาพว่า "พวกเจ้ามาด้วยต้องการอะไร"
 ก็ทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้ามาเพื่อบำรุงพระองค์"
 ครั้นถูกตรัสถามว่า "มาจากไหน" ก็ไม่
 ทูลถึงสถานที่ตนมา ทูลบอกสถานที่อื่น

อพฺภนฺตริกา อเหสฺ.

จึงทรงรับว่า “ถ้าเช่นนั้นดีแล้ว” ได้รับ
ราชการ ภายในราชสำนักของพระราชา
เหล่านั้น.

ตทา เอโก กมฺพลฏฺเฐ สํขพลโก
นาม ราชา อาวุธานิ สขฺชาเปตฺวา
เสนํ สํกขฺตมฺติ. ตสฺส สนฺติเก เปสฺสิโต
อุปนิยุตฺตปุริโส ปณฺธิตสฺส สาสนํ
เปสฺเสสิ “มยํ อิทฺ ปวฺตฺติ ‘อิทฺนฺนาม
กริสฺสตี’ติ น ชานาม, สุวปณฺธิตํ
เปสฺเสตฺวา สยํ ตตฺตโต ชานาตุ”ติ.
อถ มหาสฺตโต ตํ สุตฺวา สุวโปตกํ
อามนฺเตตฺวา “สมฺม คนฺตฺวา ‘เอโก
กมฺพลฏฺเฐ สํขพลโก นาม ราชา
อิทํ นาม กริตี’ติ ญตฺวา
สกลสมฺพุทฺธิเป อहिณฺชิตฺวา มยฺหิ
ปวฺตฺติ อหฺรา”ติ วตฺวา สุวโปตกํ
มธฺลฺลาเช ขาทาเปตฺวา มธฺปานิยํ
ปาเยตฺวา สตปากลสฺสสฺสปาเกหิ เตเลหิ
ปกฺขนฺตเว มกฺขเตตฺวา ปาจิณฺสีหปญฺชเว
จเปตฺวา วิสขฺเชสิ.

กาลนั้น พระราชาพระองค์หนึ่ง
พระนามว่า สังขพลกะ ในกัมพลรัฐ ให้
เตรียมศัสตราวุธทั้งหลายระดมกองทัพ.
บุรุษที่มโหฬารวางไว้ (สืบราชการลับ)
ส่งไปไว้ในสำนักของพระเจ้าสังขพลกะนั้น
ส่งข่าวสาสน์ไปให้มโหฬารบัณฑิตว่า
“ข้าพเจ้า ไม่ทราบเรื่องในนครนี้ว่า
“พระเจ้าสังขพลกราช จักทรงทำราชกิจ
ชื่อนี้”, ท่านจงส่งนกแขกเต้าฉลาดไป
ก็จักรู้เรื่องเองโดยถ่องแท้”. ลำดับนั้น
พระมหาสัตว์เจ้า สดับเรื่องนั้นจึงเรียก
นกแขกเต้ามากล่าวว่า “แน่ะสหาย เจ้า
จงไปสืบข่าวให้รู้ว่า ‘พระราชาองค์หนึ่งมี
พระนามว่าสังขพลกะในกัมพลรัฐ ทำ
ราชกิจชื่อนี้’ แล้วจึงเที่ยวไปในชมพูทวีป
ทั้งสิ้น นำเอาข่าวมาเพื่อเรา” ดังนี้ ให้
นกแขกเต้ากินข้าวตอกคลุกน้ำผึ้ง ให้ดื่ม
น้ำผึ้ง แล้วทาระหว่างปีกด้วยน้ำมันหุง
ร้อยครั้งพันครั้ง ให้จับที่สีหบัญชร ด้าน
ปาจิณทิศแล้วปล่อยไป.

โส ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส
สนฺติกา ตสฺส รณฺโณ ปวฺตฺติ ตตฺตโต

นกแขกเต้าแสนรู้นั้น บินไปในที่นั้นรู้เรื่อง
ของพระเจ้าสังขพลกะนั้น จากสำนักของ

ณตฺวา สกลชมพูทวี่ป ปรีคฺคณฺหนฺโต
กปปีลฏฺเฐ อุตฺตรปญฺจาลนคฺรี
สมฺปาปฺปณิ. ตทา ตตฺถ จุฬนึ-
พฺรหฺมทตฺโต นาม ราชา ราชํ
การาเปสิ. ตสฺส เกวฏฺโฏ นาม
พฺรหฺมณฺเ อตฺตณฺจ ฐมฺมณฺจ อนุสาสติ
ปณฺธิโต พยตฺโต.

โส ปจฺจุสกาลเ ปพฺพชฺฌิตฺวา ที่ปาโลเกน
อตฺตโน อลงฺกตสิริคพฺภํ โอลิเกนฺโต
มหนฺตํ ยสํ ทิสฺวา “อโย มม ยโส
กสฺส สนฺตโก”ติ จินฺตฺนฺโต “น
อณฺณสฺส สนฺตโก จุฬนึพฺรหฺมทตฺตสฺส
สนฺตโก, เอวรูปํ ปน ยสฺสทายกํ
ราชานํ สกลชมพูทวี่เป อคฺคฺรราชานํ
กาตุํ วมฺมุตติ, อหฺมฺจสฺส อคฺคฺปุโรหิตฺ
ภวิสฺสสามี”ติ จินฺตฺเตตฺวา ปาโตว รมฺโถ
สนฺติกํ คนฺตฺวา สุขเสยฺยํ ปุจฺฉิตฺวา
“เทว มนฺเตตพฺพิ อตฺถิ”ติ อาห. โส
“วท อาจริยา”ติ อาห. “มหาราช
อนฺโตนคเร รโห นาม ลทฺถํ น สกฺกา,
เอถ อญฺยานํ คจฺฉามา”ติ. โส “สาธุ
อาจริยา”ติ วตฺวา เตน สทฺธิ อญฺยานํ
คนฺตฺวา พลนิกายํ พหิ จเปตฺวา
อารกฺขํ กาเรตฺวา พฺรหฺมณฺเเนว สทฺธิ
อญฺยานํ ปวิสิตฺวา มงฺคลสิลาปญฺญํ นิสิตฺติ.

บุรุษที่มโหสถส่งไปนั้น โดยแน่นอนแล้ว
เมื่อจะตรวจดูชมพูทวี่ปทั้งสิ้น ถึงอุตฺร-
ปญฺจาลนคฺรีในกัปปิลรัฐ. ในกาลนั้น
พระราชามีพระนามว่า จุฬนึพฺรหฺมทตฺ
ครองราชสมบัติในอุตฺรปญฺจาลนคฺรีนั้น.
พฺรหฺมณฺเชื่อเกวฏฺเป็นนักปราชญ์ผู้ฉลาด
ถวายนุศาสน์อรรถและธรรมแก่พระราช
านั้น.

เกวฏฺพฺรหฺมณฺนั้นตื่นเวลาเช้าตรู่มองดู
ห้องอันมีสิริซึ่งประดับแล้วของตนด้วย
แสงสว่างประทีป เห็นยศอันใหญ่คิດอยู่ว่า
“ยศแห่งเรานี้มีอยู่แก่ใคร” คิดว่า “ไม่ใช่
ของคนอื่นเป็นของพระเจ้าจุฬนึพฺรหฺมทต
ก็เราควรทำพระราชารู้พระราชทานยศ
เห็นปานนี้ ให้เป็นพระราชผู้เลิศ ใน
ชมพูทวี่ปทั้งสิ้น, ส่วนเราจักได้เป็นอัคฺร-
ปุโรหิตของพระองค์” ดังนี้ จึงไปเฝ้า
พระราชาดำเฝ้า ทูลถามถึงการบรรทม
เป็นสุขแล้ว จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ
ข้อความอันข้าพระบาทพึงปรึกษามีอยู่”.
พระราชาก็ตรัสว่า “ดูกรอาจารย์ ท่าน
จงกล่าวเถิด”. เกวฏฺพฺรหฺมณฺกราบทูลว่า
“ข้าแต่มหาราชเจ้า ชื่อว่า ที่ลับภายใน
พระนครไม่อาจจะหาได้, ขอเชิญพระองค์
เสด็จมา เราจะไปสู่พระราชอุทยาน
ด้วยกัน”. พระราชาก็ตรัสว่า “ดีละอาจารย์”

จึงเสด็จไปสู่พระราชอุทยาน กับเกวัญ-
พราหมณ์ พักพลนิกายไว้ภายนอก ให้ทำ
การรักษา เสด็จเข้าไปพระราชอุทยานกับ
พราหมณ์เท่านั้น ประทับนั่ง ณ แผ่นศิลา
เป็นมงคลแล้ว.

อถ สุวโปตโก เตสํ ตํ กิริยํ
ทิสฺวา “ภวิตพฺพเมตฺถ การณฺน อชฺช
ปณฺทิตสฺส อัจฉิตพฺพยุตฺตํ กิณฺณ
สุณฺนิสฺสามิ”ติ อุตฺตยานํ ปวิสิตฺวา
มงฺคลสาธุกฺขสฺส ปตฺตนฺตเร นิสฺยิตฺวา
นิสฺสีทิ. ราชฯ “กเถก อัจฉริยา”ติ อาห.
โส เอวมาห “มหาราช ตว กณฺเณ
อิโต กโรหิ, จตฺตูกณฺเณว มนฺโต
ภวิสฺสติ, สเจ มหาราช มม วจฺนํ
กโรสิ, สกลสมฺพุทฺธิเป ตํ อคฺคฺราชานํ
กริสฺสามิ”ติ. โส มหาตณฺหตาย ตสฺส
วจฺนํ สุตฺวาว โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา
“กเถถาฉริย, กริสฺสามิ เต วจฺนนุ”ติ
อาห.

ลำดับนั้น นักแซกเต้าเห็นกิริยานั้น
ของพราหมณ์และพระราชาทั้งสองนั้น
คิดว่า “อันเหตุในกิริยาของพราหมณ์และ
กษัตริย์นั้น จะพึงมีวันนี้เราจักฟังเรื่อง
อะไร ๆ ที่สมควรจะบอกแก่โศกบัณฑิต”
ดังนี้ จึงบินเข้าไปสู่อุทยาน จับช้อนเร้น
ในระหว่างใบไม้ร่วงเป็นมงคล พระราชา
ตรัสว่า “เชิญท่านอาจารย์จงกล่าวเถิด”.
เกวัญพราหมณ์ปุโรหิตนั้น จึงกราบทูล
อย่างนี้ว่า “ขอพระองค์จงทรงทำเรื่องไว้
ในพระกรรมของพระองค์แต่ที่นี้, ความคิด
นี้จักรู้กันเพียง ๔ หู, ข้าแต่มหาราชเจ้า
ถ้าพระองค์จะทรงทำตามคำของข้าพระบาท
ไซ้ร้, ข้าพระบาทจักทรงทำพระองค์
ให้เป็นพระราชาผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้น”.
พระเจ้าจุลนีพรหมทัต ทรงสดับคำของ
เกวัญพราหมณ์ เป็นผู้ทรงถึงความโสมนัส
ด้วยความเป็นผู้มีความทะยานอยาก
ยิ่งใหญ่ จึงตรัสว่า “ท่านอาจารย์จงกล่าว
ไปเถิดเราจักทำตามคำของท่าน”.

โส “เทว มยฺ เสนํ สักกมุติตฺวา ปจฺมํ
 ขุททกนคฺรํ รัมฺหิตฺวา คหิสฺสาม, อหํปิ
 จุลลทฺวาเรน นคฺรํ ปวิสิตฺวา ตํ ราชนํ
 วกฺขามิ ‘มหาราช ตว ยฺยฺเยน กิจจํ
 นตฺถิ, เกวลํ อมฺหากํ สนฺตโก โหติ,
 ตว รชฺชํ ตเถว ภวิสฺสติ, ยฺยฺเยนโต
 ปน อมฺหากํ พลพาหนสฺส มหนฺตตาย
 เอกนฺเตเนว ปราชีสฺสสี”ติ สเจ เม
 วจฺนํ ภวิสฺสติ, สงฺคณฺหิสฺสาม ตํ, โน
 เจ ยฺยฺเยนิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา
 เทว เสนา คเหตุวอ อญฺญํ นคฺรํ
 คณฺหิสฺสาม, ตโต อญฺญํ อญฺญน”ติ
 เอเตนฺอุปายเน สกลสมฺพุทฺธิเป รชฺชํ
 คเหตุวอ “ชยปํ นํ ปวิสฺสามา”ติ วตฺวา
 เอกสตรราชานอ อมฺหากํ นคฺรํ อาเนตฺวา
 อฺยฺยาเน วิสมิสฺสํ สํ ปาเปตฺวา
 สพฺเพปิ เต ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา
 คงฺคาย เตสํ กเพฺวรานิ ชิปิตฺวา
 เอกสตรราชธานีสุ รชฺชํ อมฺหากํ
 หตฺถคตํ ภวิสฺสาม เอวํ ตวํ
 สกลสมฺพุทฺธิเป อคฺคราชา ภวิสฺสสี”ติ
 อาห.

เกวฺวปฺปโรหิตกราบหุลความคิดว่า “ข้าแต่
 สมมติเทพ เราทั้งหลายจักเรียกระดม
 กองทัพล้อมเมืองน้อยยัดไว้ก่อน, แม้
 ข้าพระบาทจักเข้าสู่เมืองโดยประตูน้อย
 บอกพระราชานั้นว่า ‘ข้าแต่มหาราชเจ้า
 กิจด้วยการรบของพระองค์ไม่มี, ทรัพย์-
 สมบัติเป็นของพวกข้าพเจ้าทั้งสิ้น ความ
 เป็นพระราชาของพระองค์ จักคงมีอย่าง
 นั้น, ก็พระองค์เมื่อรบก็จักพ่ายแพ้โดย
 ส่วนเดียวเท่านั้น เพราะความที่พลพาหนะ
 ของพวกข้าพเจ้ามาก’ ถ้าพระราชานั้น
 จักทำตามคำของเราไซ้, พวกเราจักจับ
 พระราชานั้นไว้, ถ้าพระราชาไม่ทำ
 ตามคำของเรา เราจากรบยังพระราชาให้
 สิ้นพระชนม์แล้วพากองทัพทั้ง ๒ ไปยึด
 เอานครอื่น, แต่นั่นก็ไปยึดเอานครอื่น ๆ
 ต่อไป” ดังนี้ พวกเรายึดราชสมบัติใน
 ชมพูทวีปทั้งสิ้นโดยอุบายนี้แล้วกล่าวว่า
 “พวกเราจักดื่มชัยปาน” นำพระราชา
 ร้อยเอ็ดมาสู่เมืองเรา ยังพระราชาทั้งหมด
 เหล่านั้นให้ดื่มสุรา เจือด้วยยาพิษใน
 อุทยาน แล้วยังพระราชาทั้งหมดเหล่านั้น
 ให้สิ้นพระชนม์แล้วทิ้งพระศพพระราชา,
 เหล่านั้นในแม่น้ำคงคา จักทำราชสมบัติ
 ในราชธานีทั้งร้อยเอ็ดให้ถึงเงื้อมพระหัตถ์
 ของพระองค์ พระองค์ก็จักเป็นพระราชา
 ผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้นด้วยประการฉะนี้”.

ราชา ตูลิตวา “สาธ อาริย
เอว กริสุสามิ”ติ อาห. “มหาราช
จตุกกณณมนโต นาม กิมตฤโย, อัย
หิ น สกกา อญเณน ชานิตุ ตสุมา
ปปญจ อกตวา สัม นิกุมมตา”ติ.
ตัม สุตวา ราชา ตูลิตวา “สาธ”ติ
สมปฏิจฉิ.

สุวโปตโก ตัม สพุพ สุตวา เตส
มนตปริโยसानเน สาขาย โอลมพก
โอตาเรนโต วีย เกวฏฐสส สีเส
ฉกณปิณท ปาเตตวา “กิเมตน”ติ มุข
วิวิตวา อุทมิ โอลิเกนตสส อปริ
มุเช ปาเตตวา “กิริ กิริ”ติ วสุสนโต
สาขาโต อุปติตวา “เกวฏฐ ตวั
“จตุกกณณเณ เม มนโต”ติ มณฺเณสิ,
อิทาเนว ฉกณณเณ ชาโต ปุน
อญจกณณเณ ภวิตวา อนนตตกณณเณ
ภวิสสตี”ติ วตวา “คณฺห คณฺหา”ติ
วทนฺตานญเณว วาตเวเคน มิถิล
คณฺตวา ปณฺชิตสส นิเวสนํ ปาวิส.
ตสส ปน อิทํ วตตํ สเจ กุโตจิ
อาคตสสนํ ปณฺชิตสสเสว กเถตพุพ
โหติ, อถสส อัสสญฺเณ โอตฺตติ, สเจ
อมรเทวียปิ โสตุ วฏฺฐติ, อจฺจเก

พระราชาทรงยินดีตรัสว่า “ดีละอาจารย์
เรารู้ทำอย่างนั้น”. เกวฏฐพราหมณ์
กราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า ขึ้นชื่อว่า
ความลับรู้ ๔ หู จะมีประโยชน์เพียงไร,
เพราะความคิดนี้ คนอื่นไม่อาจจะรู้ได้
เพราะฉะนั้น ขอพระองค์อย่าทรงทำชักช้า
รีบยกกองทัพออกไป”. พระเจ้าจุลนีพรหมทัต
ทรงสดับคำของเกวฏฐพราหมณ์ ทรงดี
พระทัย แล้วรับว่า “ดีแล้ว”.

นกแซกเต้าฟังเรื่องนั้นทั้งหมด ใน
กาลที่เกวฏฐพราหมณ์และพระราชเสรีจ
จากการปรึกษา ประหนึ่งว่าบินลงจับ
กิ่งไม้รังที่ห้อยลง ยังมูลให้ตกลงที่ศีรษะ
แห่งเกวฏฐพราหมณ์ เมื่อเขาอ้าปากร้อง
ขึ้นว่า “นี่อะไรกัน” แล้วเหวี่ยงขึ้นดู ก็ยัง
มูลให้ตกลงในปากอีก ร้องว่า “กิริ ๆ” อยู่
จึงบินขึ้นจากกิ่งไม้รัง กล่าวว่า “แน่ะเกวฏ
ท่านสำคัญว่า “ความคิดของเราู้กันแต่
๔ หู หรือ” บัดนี้ความคิดท่านรู้กัน ๖ หู
แล้วจู้กันเป็น ๘ หูอีก จู้กันเป็นหลาย
ร้อยหู” เมื่อชนทั้งหลายกล่าวว่า “จงช่วย
กันจับ ๆ” ดังนี้ ก็บินไปสู่เมืองมิถิลา โดย
เร็วจุลมนเข้าไปสู่ที่อยู่ของมโหสถบัณฑิต.
ก็ความประพัตินี้เป็นวัตรของนกแซกเต้า
นั่นคือ ถ้าข่าวมาแต่ที่ไหน ๆ ควรบอกแก่
มโหสถบัณฑิตผู้เดียว, ลำดับนั้น มันจะ

โอตฺรติ, สเจ มหาชนเนน โสตพฺพํ,
ภูมียํ โอตฺรติ. ตทา โส ปณฺธิตสฺส
อํสกุญฺเฏ โอตฺรติ, ตาย สญฺเวย
“รหสฺสเสน ภวิตพฺพน”ติ มหาชน
ปฏิกุกมิ.

ปณฺธิโต ตํ คเหตุวา อุปริ มหาตลํ
อภิริหิตฺวา “กินฺเต ตาต ทิฏฺฐํ ก็
สุตฺน”ติ ปุจฺฉิ. อถ นํ สุวโปตโก
“สามิ อหเมว สกลสมฺพุทฺธิเป อญฺเวยสฺส
รณฺโณ สนฺติเก กิณฺจิ ภยํ น
ปสฺสามิ, อุตฺตรปณฺจาลนคเร ปน
จุพนํพฺรหฺมทตฺตปุโรหิตอ เกวฏฺฏิกฺโข นาม
พฺรหฺมโณ ราชานํ อญฺยานํ เนตฺวา
จตุกกณฺณมนฺตํ คณฺหิ อหํ สาล-
สาชนตฺเร นิสฺสํทิตฺวา ตสฺส มุเข
ฉกณฺปิณฺฑํ ปาเตตฺวา อาคโตมฺหิ”ติ
วตฺวา สพฺพํ ทิฏฺฐสฺสํ ปณฺธิตสฺส
กเถสิ. “รณฺเวย ปน สมฺปฏฺิจฺฉิตฺน”ติ
วตฺเต “สมฺปฏฺิจฺฉิตํ เทวา”ติ อาห.

ปณฺธิโต ตสฺส ตพฺพยุตฺตํ สกุกา-
กริตฺวา ตํ มุทฺตปฺจุจตุตฺถเณ สุวณฺณ-
ปณฺชเร นิปชฺชาเปตฺวา “เกวฏฺฏิกฺโข มม
มโหสถปณฺธิตภาวํ น ชานาติ มณฺเอย,

ลงจับที่จะงอยป่าของมโหสถ, ถ้าว่าควร
ฟังแต่นางอมราเทวี มันจะลงจับที่ตักของ
นางอมราเทวี ถ้าว่า มหาชนควรฟัง,
มันจะลงจับที่พื้น. กาลนั้นนกแขกเต้านั้น
ลงจับที่จะงอยป่าด้วยสัญญานนั้นมหาชน
พากันหลีกไปด้วยรู้ว่า “ความลับฟังมี”.

มโหสถบัณฑิตอุ่มนกนั้นขึ้นไปสู่พื้นใหญ่
ชั้นบน ถามว่า “แน่อ พ่อ เจ้าได้เห็นได้ฟัง
เรื่องอะไรมาหรือ”. ลำดับนั้นนกแขกเต้า
จึงกล่าวกะมโหสถว่า “ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้า
ไม่เห็นภัยอะไร ๆ ในสำนักของพระราชา
อื่นในสกลชมพูทวีป ก็แต่พราหมณ์ชื่อ
เกวฏฏิกเป็นปุโรหิตของพระราชาจุลนีพรหมทัต
ในนครอุตตรปัญจาละ พาพระราชาไป
อุทยานแล้ว ทูลความคิดอันรู้กัน ๔ หู
ข้าพเจ้าจับอยู่ในระหว่างกิ่งไม้รั้งยังมูล
ให้ตกไปในปากของเกวฏฏิกนั้น แล้วบินกลับ
มา” ดังนี้แล้วบอกกิจที่ได้เห็นได้ฟังทั้งหมด
แก่มโหสถบัณฑิต ครั้นมโหสถถามว่า
“ก็พระราชารับคำแล้วหรือ” นกแขกเต้า
ก็ตอบว่า “รับคำแล้วทีเดียว”.

มโหสถบัณฑิตจึงทำสักการะที่ควรทำแก่
นกนั้น ยังนกนั้นให้นอนในกรงทองคำ มี
เครื่องลาดอันอ่อนแล้วคิดว่า “ชะรอยว่า
เกวฏฏิกจะไม่รู้ความที่เรเป็นมโหสถบัณฑิต

อิทานิสฺส มนฺติตมนฺตสฺส มตฺถกํ
ปาปุณฺติ น ทสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา
นคฺรโต ทุคฺคตกุลานิ นีหฺราเปตฺวา พหิ
นิวาสาเปสิ ฏฺฐชฺชนปททฺวารคาเมสฺส
สมิทฺธานิ อิสฺสรียกุลานิ อาเนตฺวา
อนฺโตนคฺเร วาสาเปตฺวา พหุ ฌณฺณ-
สนฺนิยํ กาเรสิ.

จุฬนีพฺรหฺมทตฺโตปิ เกวณฺณสฺส
วจฺนํ คเหตฺวา เสนางคปริวฺโต คนฺตฺวา
เอกํ นครํ ปริกฺขิปี. เกวณฺณปิ
วุตฺตนเยเนว ตตฺถ ปวิสิตฺวา ตํ
ราชานํ สณฺณปาเปตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ
กตฺวา เทว เสนา เอกโต กตฺวา
อณฺโปลํ นครํ ปริกฺขิปีติ ปฏฺฐาติยา
สพฺพานิ ตานิ อคฺคเหสิ. เอวํ
จุฬนีพฺรหฺมทตฺโต เกวณฺณสฺส โอวาเท
จิโต จเปตฺวา วิเทหราชานํ เสสสกล-
ชมฺพุทฺธิเป ราชานอ อตฺตโน สนฺตเก
อกาสิ. โฬธิสฺตตฺส อฺปนิกฺขิตตฺปฺริสา
“พฺรหฺมทตฺเตน เอตฺตกานิ นครานิ
คหิตานิ, ตวํ อปฺปมตฺโต โหหิ”ติ
นิจุจํ สาสนํ เปเสนฺติ. ปณฺชิโตปิ
เนสํ “อหิ อธิ อปฺปมตฺโต วสามิ,
ตุเมหิ อนุกฺกณฺจिता อปฺปมตฺตา
หุตฺวา วสธา”ติ ปฏฺฐาสนํ เปเสสิ.

เราจักไม่ให้ถึงที่สุด แห่งความคิดที่เขา
คิดกันนั้นในบัดนี้” จึงให้นำสกุลเชื้อใจ
จากในเมืองให้ไปอยู่ภายนอกเมือง นำ
สกุลอิสริยยศมีความสำเร็จใกล้ประตูบ้าน
ในแคว้นและชนบทเข้ามาให้อยู่ภายใน
เมือง ให้สะสมธัญญาหารไว้เป็นอันมาก.

ฝ่ายพระเจ้าจุฬนีพรมหัตต ทรงเชื่อ
คำของเกวณฺณพราหมณ์ ผู้อันหมั่นเสนา
แวดล้อมแล้ว เสด็จไปล้อมเมืองหนึ่ง.
ฝ่ายเกวณฺณเข้าไปในเมืองนั้น โดยนัยที่กล่าว
แล้ว ยังพระราชานั้นให้หมายรู้ แล้วทำ
สมบัติเมืองนั้นให้เป็นของตน แล้วทำ
กองทัพทั้งสองให้เป็นกองเดียวกัน ยกไป
ล้อมเมืองอื่น จึงยึดเอาเมืองเหล่านั้น
ทั้งหมดได้โดยลำดับ ด้วยประการฉะนี้.
พระเจ้าจุฬนีพรมหัตต ตั้งอยู่ในโอวาท
ของเกวณฺณพราหมณ์ ยกเว้นแต่พระเจ้า-
วิเทหราชเสียแล้วได้ทำพระราชาทรงหลาย
ในสกลชมพูทวีปที่เหลือให้เป็นสมบัติของ
พระองค์ด้วยประการฉะนี้. บุรุษที่พระ-
โฬธิสต์ร่วางไว้ ก็ส่งข่าวถึงมโหสถเป็น
นิตยว่า “เมืองทั้งหลายมีประมาณเท่านี้
ถูกพระเจ้าพรมหัตตยึดได้แล้ว. ท่านจง
เป็นผู้ไม่ประมาท” ดังนี้. ฝ่ายมโหสถบัณฑิต
ส่งข่าวตอบแก่บุรุษพวกนั้นว่า “เราเป็น

ผู้ไม่ประมาทอยู่ในที่นี้, แม้พวกท่าน
ก็อย่าวิตก จงเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เถิด".

พรหมทตโตปิ สุตตทิวสสตุต-
มาสาธิเกหิ สุตตหิ สัมมจเรหิ
จเปตวา วิเทหราชํ เสสสกลสมุพฺพิที่ปรชชํ
คเหตวา เกวณฺณํ อาน "เอวํ
อาจริย เอตตกานิ คหิตานิ, มิถิลาญํ
วิเทหราชํ คณฺหามา"ติ. "มหาราช
มโหสถปณฺธิตสฺส วสนนคเร รชชํ
คณฺหิตุํ น สกฺขิสฺสสาม, โส หิ เอวํ
ภาณสมฺปนฺโน เอวํ อุบายโกสโล"ติ.
อิตฺติ โส ราชานํ นิวาเรตวา จนฺทมนฺทลํ
อุทฺตรนฺโต วีย มหาสตุตสฺส कुณ
กเถสิ. อयํ หิ สยํปิ อุบายโกสโลว,
ตสฺมา "เทว มิถิลราชํ นาม
อปฺปมตฺตกํ, สกลสมุพฺพิที่เป รชชํ
อมฺหากํ ปโหติ, กิณฺโณ เอเตนา"ติ
อุปาเยเนว ราชานํ สลฺลกุขาเปสิ.

ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตยกกองทัพไป
ยึดราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้นที่เหลื
ยกเว้นราชสมบัติของพระเจ้าวิเทหราช
โดย ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จึงตรัส
กะเกวณฺณปุโรหิตว่า "ท่านอาจารย์ นคร
ทั้งหลายประมาทเท่านี้ เรายึดได้แล้ว
ด้วยประการฉะนี้ เราจักเอาราชสมบัติ
ของพระเจ้าวิเทหราช กรุงมิถิลา".
เกวณฺณปุโรหิตห้ามว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า
พวกเรารู้จักไม่อาจยึดราชสมบัติในนครที่
มโหสถบัณฑิตอยู่ เพราะมโหสถบัณฑิต
บริบูรณ์ด้วยความรู้ และเป็นผู้ฉลาดด้วย
อุบายอย่างนี้". เกวณฺณปุโรหิตทูลห้าม
พระเจ้าจุลนีพรหมทัตด้วยประการอย่างนี้
จึงทูลพรรณนาคุณสมบัติของมหาสัตรี
ดุจบุคคลยกมณฑล แห่งดวงจันทร์ขึ้น
กล่าวอยู่. เพราะว่าปุโรหิตนี้เป็นผู้ฉลาด
ในอุบายเอง. เพราะฉะนั้นจึงยังพระราชา
ให้ทรงกำหนดด้วยอุบายนี้ว่า "ข้าแต่
สมมติเทพ ชื่อว่าราชสมบัติในมิถิลานคร
มีประมาณน้อย ราชสมบัติในสกล-
ชมพูทวีป ย่อมเพียงพอแก่เราทั้งหลาย,
เราจะต้องการอะไร ด้วยราชสมบัติ
ในมิถิลานครนี้".

เสสราชาโนปี “มยฺ มิถิลา ย รุชฺชํ
คเหตฺวา ชยปํ ปิวิสุสามา”ติ วทีสุ.
เกวณฺโณปี เต ราชาโน นิวาเรตฺวา
“มยฺ วิเทหราชฺ คณฺหนฺตา กิ กริสุสาม,
โส ราชา อมฺหากํ สนฺตโกว, ตฺเมห
นิวตฺตธา”ติ อุปาเยเนว เต โพเธสิ.
เต ตสฺส วจํ สุตฺวา นิวตฺตีสฺ.
มหาสฺตสฺส อุปนิขิตฺตปฺริสา สาสํ
เปสยีสฺ “พฺรหฺมทตฺโต เอกสฺตราชปฺริวโต
มิตฺถํ อากฺขณฺโตว นิวตฺเตตฺวา อตฺตโน
นครเมว คโต”ติ. มหาสฺตโตปี เตสํ
อิโต ปฏฺจาย ตสฺส กิริยํ ชานนฺตุ”ติ
ปฏฺยาสํ เปเสสิ.

ฝ่ายพระราชที่เหลือกก็กล่าวว่า “เรา
ทั้งหลายจักยึดเอาราชสมบัติในมิลินทร
แล้วจึงดื่มชัยปาน. ฝ่ายเกวณฺโณก็ทูลห้าม
พระราชเหล่านั้น ยังพระราชเหล่านั้น
ให้รู้ด้วยอุบายว่า “เราทั้งหลายจักยึด
ราชสมบัติในวิเทหรัฐทำอะไร พระราช
นั้นก็เป็นคุณของเราทั้งหลาย เชิญพระองค์
ทั้งหลายเสด็จกลับเถิด”. พระราชเหล่านั้น
ได้ทรงสดับคำของเกวณฺโณ ต่างก็เสด็จกลับ.
บุรุษที่วางไว้ ส่งข่าวไปถึงมหาสฺตวโรว่า
“พระเจ้าจุลนีพฺรหฺมทตฺต ผู้อันพระราช
ร้อยเอ็ดแควดล้อมแล้ว เสด็จมาสู่มิลินทร
แต่ก็เสด็จกลับเมืองของตน”. ฝ่ายพระ
มหาสฺตวโรก็ส่งข่าวตอบพวkbุรุษที่วางไว้ว่า
“จำเดิมแต่นี้พวกท่านทั้งหลาย จงรู้
กิริยาของพระเจ้าจุลนีพฺรหฺมทตฺตนั้น”.

พฺรหฺมทตฺโตปี เกวณฺโณ สทฺธิ “อิทานิ
กิ กิจจํ กริสุสามา”ติ มนฺเตตฺวา “มยฺ
ชยปํ ปิวิสุสามา”ติ วุตฺเต “อุยฺยานํ
อลงฺกิริตฺวา จาภิสฺเตสฺ จาภิสฺหสฺเสสฺ สุริ
อุปฏฺจเปถ นานาวิธานิ มจฺจมฺสฺรสาทีนิ
อุปฏฺจเปถา”ติ เสวเก อาณานิเปสิ. ตทา
อุปนิขิตฺตปฺริสา ตํปี ปวฺตฺตํ ปณฺชิตสฺส
เปสยีสฺ. เต ปน “วิเสน สุริ โยเชตฺวา
ราชาโน มาเรตฺกาโม”ติ น ชานนฺติ.
มหาสฺตโต ปน สุวโปตกสฺส สนฺติกา

ฝ่ายพระเจ้าพฺรหฺมทตฺต ทรงปรึกษากับ
อาจารย์เกวณฺโณว่า “บัดนี้เราจักทำกิจ
อะไร” เมื่อเกวณฺโณทูลว่า “เราทั้งหลาย
จักดื่มชัยปาน” จึงรับสั่งราชเสวกว่า
“พวกท่านจงประดับอุทยาน เตรียม
สุราไว้ในไห สักร้อยไห พันไห ตระเตรียม
ของบริโภคน มีปลาและเนื้อซึ่งมีโอชารส
เป็นต้น มีอย่างต่าง ๆ ไว้ให้เพียงพอ”.
กาลนั้น บุรุษที่มโหสถวางไว้ ก็ส่งข่าวมา
ให้แก่มโหสถบัณฺฑิตทราบ. แต่บุรุษ

เหล่านั้ัน ไม่รู้ว่พระเจ้าจุลนีพรหมทัต
ปรงสุราด้วยยาพิษ มีพระประสงค์จะให้
พระราชาทั้งร้อยเอ็ดสิ้นพระชนม์. แต่
พระมหาสัตรีเจ้ารู้ เพราะฟังจากสำนัก
ของนกแขกเต้า มหาสัตรีนั้น. จึงส่งข่าว
ตอบพวกบุรุษที่วางไว้ว่า "เจ้ารู้วันเป็นที
ดื่มสุราแน่นอนของพวกเขา แล้วจงส่ง
ข่าวแก่เรา". พวกบุรุษที่วางไว้นั้น ก็ทำ
ตามอย่างนั้น.

มโหสถบัณฑิตคิดว่า “เมื่อบัณฑิต
เช่นเรายังดำรงอยู่ พระราชาทั้งหลายมี
ประมาณเท่านี้ไม่ควรจะสิ้นชนมชีพเลย,
เราจักเป็นที่พึงของพระราชาเหล่านั้น”
ดังนี้ จึงให้เรียกสหชาติทวยหาญบริวาร
พันคนมากล่าวว่า “ดูกรสหยาทั้งหลาย
ได้ยินว่า พระเจ้าจุลนีพรหมทัตให้ประดับ
ตกแต่งพระราชอุทยานแล้ว แวดล้อม
ด้วยพระราชารัวยเอ็ด มีพระประสงค์
จักดื่มสุรา ท่านทั้งหลายจงไปในอุทยาน
นั้น ครั้นเมื่อราชอาสน์ของพระราชา
ทั้งหลายเหล่านั้นอันราชบุรุษปลาดแล้ว
เมื่อพระราชาไร ๆ ยังไม่ทันประทับนั่ง
นั้นแล ท่านทั้งหลายจงถือเอาด้วยกล่าว่า
'อาสนะอันรองในระหว่างแห่งพระเจ้า
จุลนีพรหมทัต เป็นอาสนะมีค่ามากของ
พระราชาพวกเรา' ดังนี้ ครั้นเมื่อราชบุรุษ

เต ตูเมหิ สหุติ 'มยํ สตุตทิวสสตุต-
 มาสาริกานิ สตุตสํวจฺจนานิ นครํ
 คณฺหนฺดา เอกทิวสมฺปิ วิเทหราชานํ
 น ปสฺสาม, ก็ ราชานาเมส
 คจฺจนาสนปริยนฺเต อาสนํ คณฺหา'ติ
 วทฺนฺตา กลฺหํ กริสฺสนฺติ ตูเมห
 'จเปตฺวา จูฬํพฺรหฺมทตฺตํ อญฺเฏ
 อมฺหากํ รมฺเภา อุตฺตริตโร อิทฺถ นตฺถิ'ติ
 กลฺหํ วทฺตฺเมตฺวา 'มยํ อมฺหากํ รมฺเฏ
 อาสนมตฺตํปี อลภนฺตา อิทานิ वो สฺสุ
 ปาตุํ มจฺจมํสํ ขาทิตฺตํ น ทสฺสามา'ติ
 วตฺวา นทฺนฺตา วคฺคณฺตา มหฺนฺเตหิ
 สหุเทหิ เตสํ สนฺดาสํ ขเนตฺวา
 มหฺนฺเตหิ มุคฺคเรหิ สพฺพจายฺปิโย
 ภินฺทิตฺวา มจฺจมํสํ วิปฺปกิรฺตฺวา อปริโภคํ
 กตฺวา ขเวน เสนานํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา
 เทวณฺครํ ปวิฏฺจอสฺสุรา วีย อุลฺลอสฺสทํ
 อปฺปฏฺจเปตฺวา 'มยํ มิถิลนคเร มโหสธ-
 ปณฺชิตสฺส ปุริสา, สเจ สกฺโกณฺตา
 อเมห คณฺหา'ติ ตูเมหํ อาคตภาวํ
 ชานาเปตฺวา อาคจฺจนา'ติ วตฺวา
 เปเสสิ.

ของพระราชาเหล่านั้นกล่าวว่า 'ท่านเป็น
 คนของใคร', ฟังกล่าวตอบว่า 'เราเป็น
 ราชบุรุษของพระเจ้าวิเทหราช'

เมื่อพวกราชบุรุษฝ่ายนั้น กล่าวกับ
 พวกเจ้าว่า 'เราทั้งหลายไปยึดเอานคร
 นั้นถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ก็ไม่เห็น
 พระราชาพระนามว่าวิเทหราช แม้เพียง
 วันหนึ่ง, พระราชานี้ จะชื่อพระราชา
 อะไร ท่านทั้งหลายจงไป ท่านทั้งหลาย
 จงถือเอาอาสนะในที่สุดท้ายเถิด ดังนี้
 จักทำการทะเลาะวิวาทกัน พวกเจ้า
 ก็จงทำการทะเลาะกันว่า 'พระราชาอื่น
 เว้นพระเจ้าจุลนีพรหมทัตเสีย จะยิ่ง
 กว่าพระราชาของพวกเรา ย่อมไม่มี
 ในที่นี้' จึงกล่าวว่า พวกเราเมื่อไม่ได้วัตถุ
 แม้เพียงที่นี้ เพื่อพระราชาของพวกเรา
 พวกเราจักไม่让您ทั้งหลาย ดื่มสุรา
 เคี้ยวกินปลาและเนื้อในบัดนี้' บันลือ
 ให้ร้องขึ้น ยังความหวาดสะดุ้งให้เกิดขึ้น
 แก่พวกราชบุรุษฝ่ายนั้น ด้วยเสียง
 อันดังมาก ทูบต้อยไหสุราทั้งปวงด้วย
 ไม้ค้อนใหญ่ สาดเทปลาและเนื้อทิ้งเสีย
 ทำให้บริโภคไม่ได้ แล้วเข้าไปสู่ระหว่าง
 พวกเสนา โดยเร็วประดุจพวกอสูรเข้าไปสู่
 เทพนคร ฉะนั้น ยังเสียงอีกที่กกรีกโครม
 ให้ตั้งขึ้น กล่าวว่า 'พวกเราเป็นคนของ

เต “สาธ”ติ ตสฺส วจัน สมปฺปิจฺจิตฺวา
 วนฺทิตฺวา สนนฺทฺธปญฺจาธฺวา นิภฺขมิตฺวา
 ตตฺถ คนฺธฺวา นนฺทนนฺมिव อลงฺกต-
 อญฺยานํ ปวิสิตฺวา สมุสฺสิตเสตจฺจตฺเต
 เอกสฺตราชปฺลลงฺเก อาทิ กตฺวา
 ปฏฺยตฺตํ สิริวิภวํ ทิสฺวา มหาสฺตฺเตน
 วุตฺตนเยเนว สพุพฺพํ กตฺวา มหาชนํ
 สํโฆภตฺวา มิถิลานิมุขํ ปกฺกมฺมึสุ.
 ราชนฺปฺริสาปิ เตสํ ราชนํ ตํ ปวตฺตํ
 อโรเจสฺสํ. จุฬํพฺพํพฺพมฺมทตฺโต “เอวํ
 รูปสฺส นาม เม วิสโยคสฺส อนฺตราย
 กโต”ติ กุชฺฌมิ. ราชาโนปิ อมฺหากํ
 ชยฺปานํ ปาตุํ นาทาสี”ติ กุชฺฌมฺมึสุ.
 พลนิกายาปิ “มยํ อมฺลํ สํริ ปาตุํ
 น ลภิมฺหา”ติ กุชฺฌมฺมึสุ.

มโหสถบัณฑิตในเมืองมิถิลา. ถ้าท่าน
 สามารถ ก็จงจับพวกเราเถิด’ ยังราชบุรุษ
 ฝ่ายนั้นให้ทราบความที่พวกท่านมาแล้ว
 จงกลับมาเสีย” ดังนี้ ได้ส่งสหชาติโยธา
 พันหนึ่งไปแล้ว.

สหชาติทวยหาญเหล่านั้น รับคำสั่ง
 พระโพธิสัตว์ว่า “ดีแล้ว” ไหว้แล้ว ผู้ก
 สอดอาวุธทั้ง ๕ ออกจากมิถิลานคร
 ไปในราชอุทยานพระเจ้าจุลนีพรหมทัต
 นั้น เข้าไปสู่พระราชอุทยาน อันตกแต่ง
 ดุจวันเทพอุทยานฉะนั้น เห็น
 สิริราชสมบัติ อันประดับแล้วตั้งต้นแต่
 ราชบัลลังก์ของพระราชาร้อยเอ็ด มี
 เศวตฉัตรอันยกแล้ว ได้ทำกิจทั้งปวง
 โดยนัย อันพระมหาสัตว์กล่าวแล้ว
 ยังมหาชนให้เอิกเกริกแล้ว ก็บ่ายหน้า
 สู่มิถิลานครกลับไป. ฝ่ายราชบุรุษ
 ก็กราบทูลประพฤติเหตุ แก่พระราช
 เหล่านั้น. พระเจ้าจุลนีพรหมทัตทรง
 พิโรธว่า “พวกกรุงมิถิลามาทำอันตราย
 แก่สุราประกอบยาพิษ เห็นปานดังนี้
 ของเรา”. ฝ่ายพระราชาร้อยเอ็ดทั้งหลาย
 ก็ทรงพิโรธว่า “เขาไม่ให้พวกเราดื่มน้ำ
 ชัยบาน”, ฝ่ายพวกพลนิกายก็โกรธเคือง
 ว่า “พวกเราทั้งหลาย ไม่ได้ดื่มสุรา
 อันนับค่ามิได้”.